

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία επιθεώρηση • Άπρίλιος 1983 • τεύχ. 59 • δρχ. 120

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία επιθεώρηση
Κέκροπος 2, Άθήνα 119, τηλ. 323.96.45
τεύχ. 59, Άπρίλιος 1983, τιμή τεύχους 120 δρχ.

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μαριάννα Δήτσα, Άγγελος Έλεφάντης, Κώστας Ζουράρης, Μάκης Καβουριάρης,
Γιώργος Καρράς, Λεωνίδας Λουλούδης, Άριστείδης Μπαλτάς
Μιχάλης Παπαγιαννάκης, Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος, Άννα Φραγκουδάκη

Έξοφλλο: Βουβούλα Σκούρα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νίκου Άντωνάτου.....	Άντισταθείτε	σελ. 6
Λεωνίδα Λουλούδη.....	Τό «Άττικό Πανεπιστήμιο»	» 9
Μαριάννας Δήτσα.....	Έπέτειοι	» 12
Δαμιανός.....	Ζητούνται καουμπόηδες	» 13
Άγγελου Έλεφάντη.....	Τό «Ένα» καί ό «Έλεύθερος Τύπος»	» 17
Στάθη Χαϊκάλη.....	Τά σουπερμάρκετ	» 19
Χάρη Σταύρου.....	Η πληροφόρηση στίς άγκάλες τής έξουσίας	» 20
Γιώργου Καρρά.....	Πολιτικό κλίμα: ήπιον	» 21
Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου.....	Οί φοιτητικές έκλογές	» 26
Άγγελου Έλεφάντη.....	15 χρόνια κομμουνιστική άνανέωση	» 29
Μιχάλη Παπαγιαννάκη.....	Μετά τίς τελευταίες δημοτικές έκλογές στή Γαλλία	» 34
Πέτρου Πιζάνια.....	Τό Ι.Κ.Κ. άπό τόν ιστορικό συμβιβασμό στή δημοκρατική έναλλακτική λύση	» 38
Άνρί Λεφέμπρ.....	Η κατάσταση του μαρξισμού στή σημερινή Γαλλία	» 43
Τάσου Άνθουλιά.....	Έλληνική έκτπαίδευση: χθές, σήμερα, αύριο	» 48
Μαρίας Σακαλάκη.....	Οί κοινωνικές τάξεις στήν ιδεολογία του Άιωνα Δραγούμη	» 51
Benjamin H.D. Buchloh.....	Σκέψεις γύρω άπό τήν άναβίωση τής εικονιστικής ζωγραφικής στήν Εύρώπη	» 56

ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ «ΠΟΛΙΤΗ» - ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ - ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ

Μιά χρήσιμη προσφορά

Έστω καί κατόπιν εορτής καλό θά ήταν νά προσφέρετε στους φίλους σας ένα χρήσιμο για όλους μας δώρο.

ΜΙΑ ΣΕΙΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

Τεύχος 1 έως 56, τό περιοδικό άπό τό 1976 έως τό 1982.

Μόνο μέ 3.000 δρχ.

Μπορείτε νά παραγγείλετε τή σειρά στά βιβλιοπωλεία ή κατευθείαν στά γραφεία του περιοδικού.

Έκδότης Νίκος Πολίτης, Βορρά 9, Άγία Παρασκευή • Ίδιοκτησία «Σ. Δελέγκας καί Σία ΟΕ» • Διευθυντής Άγγελος Έλεφάντης • Φωτοστοιχειοθεσία, ΠΟΛΙΤΗΣ, Κέκροπος 2, τηλ. 323.96.45 • Έκτύπωση Χρονόπουλος, Βασ. Παύλου 26, Λυκόβρυση, τηλ. 281.05.55 •

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ἄντισταθεῖτε

«Ἐνῶ οἱ φωνές ἐπιμένουν — οἱ ἴδιες φωνές —
ἐνῶ ἀποκρούομαι — πῶς θές νά μείνω
μιά ἀστραπή ἓνα κυκλάμινο μία ρομφαία —»

Καί μάθαμε ἀπό τόν τύπο τήν εἶδηση πῶς ἡ ἐπίσημη πρώτη τῆς τελευταίας συμφωνικῆς δημιουργίας τοῦ Μ. Θεοδωράκη μέ τίτλο *Ἰά κατά Σαδδουκαίων Πάθη*, δόθηκε ἀρχές τοῦ '83 στό ἀνατολικό Βερολίνο τῆς ἀνατολικῆς Γερμανίας μέ τεράστια ἐπιτυχία. Προφανῶς ὁ λαός τῆς χώρας αὐτῆς ἐκπαιδευμένος σέ ἀκούσματα συνθετικῆς μουσικῆς κρίθηκε σάν ὁ πῖο κατάλληλος γιά πρώτη παρουσίαση τοῦ ἔργου. Ἄν καί γιά τόν Μ. Θεοδωράκη σά μουσικό ἢ κομματικό στέλεχος δέν ὑπάρχει θέμα, ἀναρωτιόμαστε ὁμως πῶς πῆραν διαβατήριο οἱ στίχοι τοῦ Μιχάλη Κατσαροῦ.

Δέν μᾶς νοιάζει ὁμως αὐτό. Εἶναι δικαίωμα κάθε συνθέτη νά διαλέγει μέ τά δικά του κριτήρια τόν τόπο τῆς ἐπίσημης πρώτης τῶν ἔργων του, ὅπως καί κάθε κράτους νά τά δέχεται ἢ ὄχι. Ἄλλο μᾶς νοιάζει. Πού ἡ μουσική αὐτή γράφτηκε πάνω στήν ποιητική σύνθεση τοῦ Μιχάλη Κατσαροῦ *Κατά Σαδδουκαίων*, πού ἐκδόθηκε πρῖν 30 χρόνια, τό 1953. Στό διάστημα αὐτό τῶν 30 χρόνων συνέβησαν στόν κόσμο, ἀλλά καί σέ μᾶς, σημεῖα καί τέρατα, τέτοια πού ὄχι ἀπλῶς δικαίωσαν τήν ποίηση αὐτή τοῦ Κατσαροῦ, ἀλλά τήν ἔκαναν προφητική.

Ἄραδιάζω τά γεγονότα.

1953-56: Ὁ πόλεμος τῶν ἐπιγόνων

1956: 20ό Συνέδριο (καί 6η ὀλομέλεια)

1956: Ἐπέμβαση τῆς ΕΣΣΔ στήν Οὐγγαρία

1961: Διάσπαση τοῦ κομ/κοῦ στρατοπέδου (καί λειψή ἀναγνώριση τοῦ Ἄρη)

1968: Ἐνοπλη επέμβαση τῆς ΕΣΣΔ στήν Τσεχοσλαβία (καί διάσπαση τοῦ ΚΚΕ)

1979: Στρατιωτική εἰσβολή τῆς ΕΣΣΔ στό Ἀφγανιστάν

1981: Ἐπέμβαση τῶν ὀπλων τῶν σοβιετικῶν στήν Πολωνία

1979: Πόλεμος τοῦ σοσιαλιστικοῦ Βιετνάμ κατά τῆς σοσιαλιστικῆς Καμπότζης.

Κι ἀκόμη σ' αὐτή τή διαδρομή τῶν 30 χρόνων ἀπό τό '53, τόσα πράγματα ἔγιναν γνωστά ἀπ' ὅσα προεῖδε ὁ Κατσαρός, πού κανείς δέν δικαιούται νά ἀγνοεῖ. Ξαφνιάζεται κανείς κι ἀναρωτιέται ἂν ὁ Μ.Θ. κατάλαβε τί σήμαινε ἡ ποίηση αὐτή τοῦ Κατσαροῦ γραμμένη κάπου στά 1950. Ἄναρωτιέται ἂν ὁ συνθέτης κατάλαβε ποιοί εἶναι «οἱ Βησιγόθιοι, οἱ ἀρχιεπίσκοποι κι ὁ αὐτοκράτορας». Πῶς θά μᾶς πεῖ σήμερα ὁ Μ.Θ. ντυμένο μέ ὅποιες νότες ἐκεῖνο τό:

Ἐγώ πάντως
ἐξακολουθοῦσα νά βλέπω τόν ἐπερχόμενο μεσαίωνα
μέ φάλαγγες πιστῶν
μέ ἀργυρά δισκοπότηρα ἀφρίζοντα αἶμα
μέ σημαιστολισμούς καί παρελάσεις

Ἦ τό ἄλλο:

Πῶς βγήκανε πάλι ἀπ' αὐτή τή φωτιά
ὁ Κορ Διευθυντής
ὁ διπλωματικός ἀκόλουθος
ὁ Κορ πρέσβυς;

Ἴσως ὁ Μ.Θ. κατάφερε νά ἀναβαπτίσει ἔτσι τίς πυρκαγιές πού ἦταν οἱ λέξεις «ἐλευθερία», «ἰσότητα», «Σοβιέτ», «ἐξουσία» ὥστε ὁ Κορ διπλωματικός ἀκόλουθος νά δώσει διαβατήριο στους στίχους τοῦ Κατσαροῦ.

Τό σήμερα βρῖσκει τόν Μ.Θ. ἐνταγμένο στό ΚΚΕ καί βουλευτή του. Τόν βρῖ-

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

σκει νά παλεύει μέσα απ' τίσ τάξεις του γιά τίσ ιδέες του πού κάθε φορά προσαρμόζει, όπως λίγο νωρίτερα όταν ήταν ένταγμένος στη μεταδικτατορική ΕΔΑ, ή λίγο πίο πρίν στη Νέα Αριστερά, ή... κ.λπ. κ.λπ.! Άλλά παραμένει γεγονός πώς μέσα από τίσ τάξεις του ΚΚΕ δέν μπορείς παρά μονάχα νά «υμνήσεις τούς άρχοντας» τής ΕΣΣΔ και τά έργα τους. Ταιριάζει τόσο πολύ σέ ό,τι τάζει αυτό τό κόμμα ό στίχος του Κατσαρού,

Έλευθερία ανάπηρη πάλι σου τάζουν

Τρομάζει κανείς στην άκραιο σκέψη πού τον οδηγεί ό στίχος «πάλι θά στερεώνονται οί αυλοκόλακες». Κι αυτό γιατί όσο κι αν άρέσει κάποιες φορές στη σκέψη νά όργιάζει, κάποτε βγαίνει άληθινή δικαιώνοντας έτσι κάθε της όργασμό. Ο Μ.Θ. έκτός του ότι δείχνει νά μήν κατάλαβε τό μήνυμα του ποιήματος, φαίνεται απ' όσα γράφτηκαν στον τύπο πώς πρέπει νά τό παρα-ποίησε (και πώς άλλιώς θά γινόταν), μέ παραλείψεις, συρραφές και άναδιατάξεις στίχων, δικήν χειρουργού, γιά νά βγει από κεί αυτό πού άρμόζει και ύπηρετεί τή νέα του τοποθέτηση. Αυτό θά φανερωθεί όταν τό έργο θά παραδοθεί στην ελληνική αγορά.

Η ποιητική σύνθεση του Κατσαρού είναι μία κραυγή άπόγνωσης και διαμαρτυρίας. Κραυγή άπόγνωσης γιά τά όσα πάθαμε οί Έλληνες τό 44 και τό 49, οί Ίσπανοί πρίν προδοθούν τά όνειρα, οί Γάλλοι μεταλλωρύχοι, ό σύντροφος Γκαρώ πρίν γίνει διευθυντήριο αλλά, θά συμπλήρωνα στό ίδιο πνεύμα, και όσα ακολούθησαν μετά.

Και κραυγή διαμαρτυρίας:

*Τούς ύπατους έγώ άνέδειξα στίς συνελεύσεις
κι αυτοί κληρονομήσανε τά δικαιώματα
φορέσαν προρφυρούν άτίθασον ένδυμα
σανδάλια μεταξωτά ή πανοπλία
έξακοντίζουν τά βέλη τους έναντίον μου —
ή θέλησή μου πού καταπατήθηκε
τόσους' αιώνες.*

Δέν ξέρουμε αν στη συναυλία αυτή,

*...γύρω σέ μυστική λιτανεία όρχοϋνταν
έπίσημα πάλι πρόσωπα:*

*Ό Κοσ και ή Κα προέδρου
ό μόνιμος άνταποκριτής του Νότου
ό ύπουργός βαρειάς βιομηχανίας
ό αρχισυντάκτης τής κρατικής έφημερίδας
ό άνωτάτος δικαστής μετά των τέκνων του
ένα άγνωστο πρόσωπο πού κάποια γυναίκα από τό πληθος
ψιθύρισε: «ό χωροφύλακας»
ό άρχηγός των ενόπλων δυνάμεων
ποιητές λόγιοι έπιστήμονες ιστορικοί
ένας τυφλός μέ γνάλινο πρόσωπο
πολλοί υπάλληλοι στά πάρα κάτω καθίσματα
στό τέλος οί πονηροί αυλοκόλακες*

Τό νά μήν κατάλαβε βέβαια ό Μ.Θ. τό νόημα του ποιήματος πάει πολύ. Τότε τί συμβαίνει; Τί φταίει; Φταίει αυτός πού ήταν δίπλα του και ψιθύρισε: «ή μύτη τής κυρίας Δημάρχου θυμίζει τή γεωγραφία»; Φταίει ή μύτη τής κυρίας Δημάρχου; Τί φταίει; Φταίει τό κεφάλι τό δικό μας όπως φαίνεται. Κι άς πω τήν ύποψία μου. Φταίει ό περιβόητος πιά έτεροχρονισμός. Γιατί από δηλώσεις του ίδιου του συνθέτη έγινε γνωστό πώς τή μουσική αυτή τήν είχε άρχισει στά πρώτα χρόνια μετά τήν έκδοση του *Κατά Σαδδουκαίων*. Τά χειρόγραφα χάθηκαν στη δικτατορία πού ακολούθησε, όποτε τό έργο ξαναγράφτηκε απ' τήν αρχή και δουλεύτηκε όλα αυτά τά χρόνια, όπου οί πολιτικές μεταθέσεις του δημιουργού ύπήρξαν πολλές και άκραιο, χωρίς βέβαια νά γνωρίζουμε ποιές επιπτώσεις είχαν στό έργο κάθε φορά.

Ό ταραγμένος Μιχάλης Κατσαρός στέκει δίπλα του τώρα βουβός μέ τόσες παραιτήσεις

*άπό φωνή
άπό τροφή
άπό άλογο*

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Αὐτός ὁ Κατσαρός πού τό 53 μίλησε, ὅταν κανένας δέν μιλοῦσε, καί εἶπε μέσα στά ὅσα κατήγγειλε μέ τούς στίχους του, τό περίφημο «διατελῶ ἐν πλήρει συγχύσει ἀθῶος».

Μέσα στό δάσος, μέσα στό νεκρό δάσος τῶν λέξεων, σήμερα οἱ ἀπόηχοι κάποιων μυθικῶν φράσεων ἢ λέξεων, πού ὁ ποιητής καταγράφει στούς στίχους του, ἔχουν ἀναστηλωθεῖ παντοῦ μέ φωτεινά γράμματα μειωμένης θελκτικῆς ἱκανότητας. Σύμβολα ἀδρανῆ. Καταβολάδες ἐνός φυτοῦ πού θέλει νά ἀνανεωθεῖ ἀπό τή σάρκα του. Λέξεις καί φράσεις γυμνές ἀπό περιεχόμενο, γυμνές ἀπό πραγματικότητα, πού κάποτε τίς δυναμίτιζε. Τώρα ἀκούονται ὡσάν ἀθύρματα στ' αὐτιά μας, τά ὅποια ἀντίθετα πρὸς τίς ἐπιταγές τῶν κτητόρων τοῦ ἐπιστημονικοῦ σοσιαλισμοῦ τά κρατοῦμε ἀνοιχτά σέ φοβερά ἀκούσματα, κοντά στά μάτια καί τό νοῦ, πού δέν ὑποτάσσονται.

Τί θά γίνει ὅμως μέ μᾶς. Πού μήκαμε στή φωτιά διαβάζοντας ἀπ' τή μιά τό *Πῶς δενότανε τ' ἀτσάλι* κι ἀπ' τήν ἄλλη ἀποστηθίζαμε κρυφά ἐκείνες τίς ἀτέλειωτες νύχτες τοῦ 58 τούς στίχους τοῦ Κατσαροῦ; Καί τώρα χρόνια ὀλόκληρα ἔξω ἀπ' τά κόμματα, περιθώριο, προσπαθοῦμε νά περισώσουμε τόν αὐτοσεβασμό μας, τήν ὑπόστασή μας νά μὴν ἐκφυλιστεῖ σέ «ἀγοραῖο ρήτορα», ὅ,τι ἀπόμεινε τέλος ἀπό τό ὄνειρο πού ξημέρωσε σ' ἓναν κόσμο ἄλλο, ὅπου

Οἱ ἐξουσίες χαϊδεύονται σάν ἐρωτιάρες γάτες

πάνω ἀπ' τίς στέγες μας

Τώρα πού ὅλα εἶναι καθαρὰ, ὅποιος διαλέγει ὅ,τι διαλέγει, σημαίνει πῶς διαλέγει ἐν γνώσει του καί ὄχι «ἐν συγχύσει». Καί δέν θά μπορεῖ αὔριο ἀκολουθώντας ἐκείνη τήν ἄθλια τακτική τῆς αὐτοκριτικῆς, δίκην χριστιανικῆς ἐξομολογήσεως, νά πει ἕκανα λάθος.

Ἐμεῖς οἱ καταραμένοι σατανάδες, οἱ ξορκισμένοι αἰρετικοί συρρικνωθήκαμε στήν ἀξιοπρέπιά μας καί κόντρα στούς μύθους, τά χρώματα, τά μεγάλα λόγια, τά μεγάλα ὀνόματα, κόντρα στά συνέδρια καί τίς συσκέψεις, πού δέν ἔχουν τίποτα νά πούν, παίρνουμε τό λόγο χωρὶς νά μᾶς τόν δώσει κανεὶς γιά νά πούμε: Ἄντισταθεῖτε.

Κι ὄχι μόνο «σ' αὐτόν πού χτίζει ἓνα μικρό σπιτάκι καί λέει: καλὰ εἶμαι ἐδῶ», ὄχι μόνο «στήν κρατική ἐκπαίδευση», ὄχι μόνο «στόν κοντό ἄνθρωπο τοῦ γραφείου», ἀλλά καί σ' αὐτόν, τόν ὅποιο κύριο Θεοδωράκη, πού χτίζει μιά μουσική γιά νά τέρψει ἑαυτοῦς καί ἀλλήλους, πάνω στό ὄραμα χιλιάδων νεκρῶν καί ζωντανῶν, στό ὄραμα πού ἐκφυλίστηκε σέ μιά φοβερή γραφειοκρατία, σ' ἓνα ἀπάνθρωπο πλάνο παραγωγῆς (ἢ ἐργατρία Ντούμπιοβα παρήγαγε δέκα πέντε χιλιάδες ποτήρια), σέ μιά προνομιοῦχα νομενκλατούρα καί σέ μιά ἀδίσταχτη παγκόσμια δύναμη πού κατευθύνει μέ τήν ἰσχύ τῶν ὄπλων τίς τύχες ἄλλων λαῶν.

Γιά νά μείνει τουλάχιστον τό ποίημα ὅπως ἦταν

.....πρὶν διαβαστεῖ

—καθὼς διαβάστηκε—

ἓνα ζεστό ἄλογο ἀκέραιο

Πρὶν διαβαστεῖ

ὄχι οἱ κληρονόμοι πού περίμεναν

ἀλλά σφετεριστές καταπατήσαν τά χωράφια.

.....

Ἄλλάζανε φράσεις σημαντικές

ὥρες σκυμμένοι πάνω του μέ τρόπο

ἐξαφανίσανε τά μέρη μέ τούς ποταμούς

τῆ νέα βουή στά δάση

τόν ἄνεμο τόν σκότωσαν —

τώρα καταλαβαίνω πιά τί ἔχασα

ποιός εἶναι αὐτός πού πνίγει.

Πανσοσιαλιστή, κύριε Θεοδωράκη!

Νίκος Ἄντωνάτος

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

Ίδρύεται στην περιοχή 'Αθηνών - Πειραιώς τό «'Αττικό Πανεπιστήμιο»

Όταν στις αρχές 'Απριλίου ο Πρωθυπουργός κηρύσσοντας την έναρξη των εργασιών του 'Εθνικού Συμβουλίου 'Ανωτάτης Παιδείας, ανακοίνωσε την ίδρυση τεσσάρων νέων πανεπιστημίων, ίσως νά εντυπωσίασε την κοινή γνώμη, όχι όμως και όσους μ' άνησυχία βλέπουν τά τελευταία χρόνια την επιδείνωση των συνθηκών λειτουργίας των ήδη υπάρχόντων ιδρυμάτων. Οί τελευταίοι γνωρίζουν πόσο εξαιρετικά δαπανηρή υπόθεση είναι πλέον ή ίδρυση ενός σύγχρονου, ιδιαίτερα τεχνολογικής κατεύθυνσης, πανεπιστημίου. Τόσο δαπανηρή ώστε και για τά υπάρχοντα ακόμη, τό επιχορηγούμενο από την πολιτεία ποσό για τή λειτουργία τους νά μειώνεται συστηματικά κάθε χρόνο σέ σύγκριση μέ τόν προηγούμενο, άν ληφθεί υπόψη ή πληθωρισμός και ή υποτίμηση τής δραχμής. Μείωση πού όχι μόνο υποβαθμίζει τό διδακτικό έργο, αλλά και περιορίζει σημαντικά τό έρευνητικό, του όποιου ή αναγκαιότητα τόσες φορές έχει συσχετισθεί, από πολλές πλευρές, μέ την έθνική μας ανεξαρτησία, αυτοδύναμη ανάπτυξη κ.λπ., κ.λπ.... "Αραγε, θεωρούν οί υπεύθυνοι τής κυβερνητικής πολιτικής στην ανωτάτη εκπαίδευση, ότι πράγματι — όπως έδήλωσαν — αποτελεί σοβαρό λόγο για την ίδρυση των νέων πανεπιστημίων ή προσωρινή απομάκρυνση των έπαρχιωτών φοιτητών από τά σπίτια τους, για νά παρακολουθήσουν τίς σπουδές τους στά ήδη υπάρχοντα πανεπιστήμια; 'Αλλά τότε γιατί δέν συζητούν την πολύ φθηνότερη λύση των καλύτερων και περισσότερων φοιτητικών έστιών, ταξιδιωτικών διευκολύνσεων κ.λπ. 'Εκτός άν ασπάζονται βαθύτερους λόγους, δείγμα των όποιων μάς έδωσε σ' έμβριθές άρθρο του ό κ. Νέτας στην εφημερίδα *Έλευθεροτυπία* (8.3.83) λίγες μέρες πριν την πρωθυπουργική εξαγγελία. «Τί μπορεί νά κάνει ή 'Ανωτάτη Γεωπονική Σχολή 'Αθηνών» έγραφε ό κ. Νέτας, «όταν είναι εγκατεστημένη και λειτουργεί μέσα στην 'Αθήνα; Γιατί δέν μεταφέρεται στη Λάρισα ή σέ όποιο άλλο έπαρχιακό αγροτικό κέντρο; Στην 'Αθήνα βγάξει κάποιους επιστήμονες πού δέν έχουν σχεδόν καμιά επαφή μέ τή γή και τίς καλλιέργειες, πέρα από τό ότι συνηθίζουν στην αστική ζωή και μετά τούς είναι δύσκολο νά προσαρμοστούν στις συνθήκες εργασίας τής έπαρχίας, όπου οφείλουν νά εργαστούν και νά αξιοποιήσουν τίς γνώσεις τους». Πολλά θά είχε νά παρατηρήσει κανείς σ' αυτές τίς απόψεις αλλά ως μείνουμε στό κυριότερο, ότι δηλαδή ή σύγχρονη γεωπονική έρευνα διεξάγεται εργαστηριακά, ότι για τίς εφαρμογές της στον αγρό ή Γεωπονική Σχολή διαθέτει σέ απόσταση μικρότερη των 100 χιλιομέτρων από την έδρα της δύο κτήματα 1000 και 650 στρεμμάτων αντίστοιχα, όπου και γή και καλλιέργειες υπάρχουν, και ή επαφή μ' αυτές επαφίεται στη διάθεση των διδασκόντων-διδασκομένων τής Σχολής. 'Ανάλογες προϋποθέσεις έργου έχει ή Γεωπονοδασολογική Σχολή Θεσσαλονίκης. "Όσο για τίς δυσκολίες προσαρμογής στις συνθήκες εργασίας τής έπαρχίας — άν και ή Λάρισα δέν είναι πιά πρότυπο μη αστικής ζωής — ό πολυπράγμων κ. Νέτας δέν έχει φαίνεται πληροφορηθεί ότι τό μεγαλύτερο πρόβλημα των πτυχιούχων γεωπόνων σήμερα, είναι τό υψηλό ποσοστό ανεργίας τους (30%) και ό καταθλιπτικός όγκος γραφειοκρατικής άπασχόλησης όσων ήδη άπασχολούνται στό δημόσιο.

Όμως, έστω και άν κάποιος ξεπερνούσε προς στιγμή αυτές τίς επιπολαιότητες, σχετικά μέ την ίδρυση των νέων πανεπιστημίων, και δεχόταν ότι υπάρχουν σήμερα δυνατότητες εύρυθμης λειτουργίας τους, πολύ δύσκολα θά συμφωνούσε μέ τή μεθοδολογία πού τό 'Υπουργείο Παιδείας επέλεγε για την προώθηση των σχεδίων του.

Έννοώ γενικότερα τόν τρόπο εξαγγελίας των νέων πανεπιστημίων αλλά και ειδικότερα τό ίδιο τό Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος για τό φερόμενο ως 'Αττικό Πανεπιστήμιο. "Αν και τό προηγούμενο τής ψήφισής του Νόμου 1268 κάθε άλλο παρά έγγυάτο τή «λαϊκή συμμετοχή» σ' όσα τό ύπουργείο άποφασίζει ή νομοθετεί, λίγοι ώστόσο πίστευαν ότι μιά είδηση πού άνέγραψε ή εφημερίδα *Τά Νέα* στις 18.1.83 περί ίδρύσεως των τεσσάρων νέων πανεπιστημίων, άπηχούσε

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πραγματικά τις άμεσες προτεραιότητες του Υπουργείου και μάλιστα «σύμφωνα με τις απόψεις των φορέων των παραπάνω σχολών» (Σ.Σ. έννοει τις σχολές Έμπορική, Βιομηχανική, Πάντειο, Γεωπονική για τό Άττικό Πανεπιστήμιο), όπως εκείνο τό δημοσίευμα πληροφοροϋσε τούς εμβρόντητους και άδαεις «φορείς». Στους μήνες πού ακολούθησαν άπεγνωσμένα οί τελευταίοι προσπάθησαν νά εκμαιεύσουν από τόν γενικό γραμματέα κ. Ρόκο οτιδήποτε σχετικό με τήν παραπάνω είδηση. "Ο,τι γνώριζε ό συντάκτης των Νέων κ. Παπάζογλου στάθηκε άδύνατο νά πληροφορηθούν, επίσημα τουλάχιστον, οί πρυτάνεις ή τά συνδικαλιστικά όργανα των πανεπιστημιακών φορέων. Θά τό μάθαιναν στίς 4 Άπριλίου από τόν ίδιο τόν πρωθυπουργό ή τήν τηλεόραση όσοι δέν ευτύχησαν νά προσκληθούν στήν πανηγυρική πρεμιέρα του ΕΣΑΠ. "Ολοι όμως, παρ' όλα αυτά, έντέλλοντο σ' ένα μήνα τό άργότερο, νά αποφασίσουν για τό Σχέδιο Προεδρικού Διατάγματος πού προαναφέραμε. Ταχύτητα διαδικασιών πού ίσως έναρμονίζεται με τήν εποχή των ρομπότ, κι όχι του ξεπερασμένου Μάρξ, όπως διακηρύσσει εσχάτως στά άμφιθέατρα ό κ. Λιάνης, ύπουργός έρευνας και τεχνολογίας, αλλά πολύ δύσκολα επιτυγχάνεται με τις συλλογικές διαδικασίες λήψης αποφάσεων πού εισήγαγε ό δικός του Νόμος 1268.

Όστόσο, τό ίδιο τό Σχέδιο έπεφύλασσε τή μεγαλύτερη έκπληξη στους ένδιαφερομένους «φορείς». Καί πρώτα άπ' όλα ή συγχώνευση των τεσσάρων σχολών σ' ένα πανεπιστήμιο. Στήν προφανή άπορία όσων διερωτώνται για τήν παρουσία μιάς γεωπονικής σχολής ανάμεσα σέ τρεις θεωρητικής κατευθύνσεως σχολές, ή άπάντηση βρίσκεται στό άρθρο 1 παρ. 3 του Σχεδίου. «Σκοπός του Άττικού Πανεπιστημίου είναι ή διδασκαλία και έρευνα σέ βασικούς κλάδους των κοινωκωνικών επιστημών καθώς και σέ θέματα τεχνολογίας και ανάπτυξεως, πού σχετίζονται με τήν οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ανάπτυξη της χώρας. Για νά επιτελέσει τό σκοπό του αυτόν, τό Πανεπιστήμιο οργανώνει τή διδασκαλία και έρευνα σέ διεπιστημονικούς τομείς όπου τούτο είναι αναγκαίο από τή φύση των γνωστικών άντικειμένων». Η διεπιστημονικότητα, λοιπόν, ή ή «διαπνευματικότητα, σάν αναγνώριση της ανάγκης πώς κάθε πρόβλημα, επειδή είναι λιγότερο ή περισσότερο πολυσύνθετο, μπορεί καλύτερα ν' αντιμετωπισθεί άν τό κοιτάζουν, τό εξετάσουν, τό άκροασθούν περισσότεροι άνθρωποι, αλλά μαζί με διαφορετική παιδεία και ειδικευμένη γνώση όπως συνηγορεί ένθερμα ό κ. Ι.—Α.Δ. Μεταξάς (έφημερίδα *Τό Βήμα της Κυριακής* 17.4.83), είναι ό στόχος. Δέν είναι στίς προθέσεις μου ν' άσχοληθώ σ' αυτό τό σύντομο σημείωμα μ' ένα τόσο σημαντικό ζήτημα όπως ή διεπιστημονικότητα, πού αναμφισβήτητα αποτελεεί μιά αναγκαία μεθοδολογική προϋπόθεση στή σύγχρονη έρευνα. Άλλά όμολογώ δέν κατανοώ γιατί ή Πάντειος, ή Έμπορική, ή Βιομηχανική θά οργανώσουν «διεπιστημονικότερα» τή λειτουργία τους άν συγχωνευθούν σέ Τμήματα Οικονομικής Έπιστήμης, Κοινωνιολογίας, Πολιτικής Έπιστήμης, Διοίκησης Έπιχειρήσεων, Δημοσίας Διοίκησης, όταν ήδη έχουν αναπτύξει άντιστοιχους γνωστικούς τομείς όπου και μπορούν νά επιδοθούν κατά τά γούστα τους σέ περισσότερη ή λιγότερη διεπιστημονικότητα. Άν πάλι θεωρείται ότι τά τμήματα Άγροτικής Τεχνολογίας και Άνάπτυξης, Άγροτικής Παραγωγής — γιατί τό Τμήμα Βιομηχανικής και Ένεργειακής Τεχνολογίας δέν ύπάρχει σήμερα — όλοκληρώνουν με τήν τεχνολογική τους διάσταση τό διεπιστημονικό έγχείρημα, θά έπρεπε νά αιτιολογηθεί ή τόση έμφαση στήν άγροτική τεχνολογία και ανάπτυξη αντιπροσωπευόμενων από τή Γεωπονική Σχολή, και ή άντίστοιχη εξαίρεση του Πολυτεχνείου, σημαντικότερου σέ όγκο, θεματολογία και ιστορία τεχνολογικού ιδρύματος της χώρας. Έκτός και άν τό πρότυπο ανάπτυξης της «άλλαγής» στηρίζεται πλέον βασικά στον άγροτικό τομέα, ένδεχόμενο όμως πού καμιά άλλη ένεργεια της κυβέρνησης δέν επιβεβαιώνει ή, για νά είμαστε σαφέστεροι, όλες οί ένδείξεις μάλλον πείθουν περί του άντίθετου. "Ομως επειδή σ' αυτήν τή «θεωρητική» άπορία μου δέν αναμένω μιά άμεση άπάντηση, άς προσθέσω και μιά άπορία πρακτικού χαρακτήρα. Άλήθεια, πώς θά διεξάγονται τά διεπιστημονικά προγράμματα όταν οί αναφερόμενες σχολές εύρίσκονται άντίστοιχα στή Συγγρού, τήν Πατησίων, τόν Πειραιά και τόν Βοτανικό.

Φοβάμαι ότι πριν έκδηλωθούν οί έμμονές των έρευνητών στήν περιφρούρηση των ειδικοτήτων τους, ή διεπιστημονικότητα άπειλείται πρωτίστως από τό κυκλοφορικό χάος του λεκανοπεδίου - campus - Άττικής.

Έντούτοις, οί σημαντικότερες άντιρρήσεις στό Σχέδιο θά έπρεπε νά είναι τεκνικά διαδικαστικού χαρακτήρα, μιάς και ή ουσία, άν άπασχολούσε σοβαρά τά

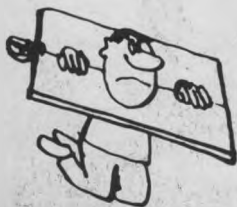
δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

ένδιαφερόμενα μέρη θά απαιτούσε ένα εύλογο διάστημα, μεγαλύτερο οπωσδήποτε του ενός μηνός, για να διαπιστωθεί αν πραγματικά υπάρχουν, και ποιοί, ύλικοί όροι συγχωνεύσεως των τεσσάρων ιδρυμάτων. Καλή ή διαπνευματικότητα αλλά είναι γνωστό τι συμβαίνει όταν τό μέν πνεύμα πρόθυμον αλλά...

Επί της διαδικασίας λοιπόν δέν θά ήταν υπερβολή να θεωρηθεί ότι τό "Άρθρο 4 του Σχεδίου καταργεί άπευθείας τό "Άρθρο 3 του Νόμου 1268 για τή δομή και λειτουργία των ΑΕΙ. Δηλαδή τήν πλήρη αυτοδιοίκηση των υπό συγχώνευση ΑΕΙ. Γιατί τί άλλο μπορεί να σημαίνει ή σύσταση, ή σύνθεση και ή λειτουργία της Προσωρινής Διοίκησης του νέου Πανεπιστημίου. Καθώς, μέχρι να αναδειχθούν τά οικεία πανεπιστημιακά όργανα διοίκησης, τή διοίκηση και τή διαχείριση του "Αττικού Πανεπιστημίου άσκει ένδεκαμελής διοικούσα επιτροπή που άποτελείται από ένα τουλάχιστο (ύπογρ. δική μου Λ.Λ.) μέλος ΔΕΠ* του κάθε ΑΕΙ που συγχωνεύονται με τό "Αττικό Πανεπιστήμιο. «Τά μέλη αυτά (παρ. 2α) επιλέγονται από τόν "Υπουργό "Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, μέσα από κατάλογο 10 μελών ΔΕΠ, που ύποχρεούται να ύποβάλλει στόν "Υπουργό τό αντίστοιχο ΑΕΙ, και από έπιστήμονες άναγνωρισμένης ικανότητας και πείρας... Τά μέλη αυτά επιλέγονται από τόν "Υπουργό "Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων ό οποίος όρίζει τόν Πρόεδρο και "Αντιπρόεδρο της "Επιτροπής». Στή συνέχεια τό εκπληκτικό αυτό κείμενο μάς πληροφορεί ότι ό "Υπουργός μπορεί ν' αντικαταστήσει όρισμένα ή και όλα (ύπογρ. δική μου Λ.Λ.) τά μέλη της Διοικούσας "Επιτροπής, και ότι άκόμα ή τελευταία (παρ. 11) μπορεί με άπόφασή της να μεταβιβάζει όποιαδήποτε άρμοδιότητά της ή τήν έξουσία λήψης αποφάσεων για έπείγοντα θέματα στόν Πρόεδρο ή σε μέλη της. Οί άποφάσεις μεταβίβασεως έγκρίνονται και πάλι από τόν "Υπουργό!

Δέν χρειάζεται νομίζω ιδιαίτερη ευστροφία για να κατανοήσει και ό πλέον καλοπροαίρετος άναγνώστης αυτού του παράφορα «δημοκρατικού» σχεδίου ότι, έντέλει, ένας άνθρωπος, ό Πρόεδρος της Διοικούσας "Επιτροπής, άναλαμβάνει εργολαβικά, με άποκλειστική άνάθεση από τόν "Υπουργό-του, τό παρόν και τό μέλλον πολυπρόσωπων ιδρυμάτων σά να μήν ύπάρχουν σ' αυτά άρχές δημοκρατικά εκλεγμένες πιά, συλλογικοί φορείς και μία άκαδημαϊκή κοινότητα μ' ένα μικρότερο ή μεγαλύτερο παρελθόν, πάντως μεγαλύτερο του κ. Κακλαμάνη. Γιατί παρακάμπτονται όλοι αυτοί, άκόμα και ή ΕΦΕΕ, ιδιαίτερη άδυναμία του γενικού γραμματέα κατά τήν αντιπολιτευτική περίοδο του ΠΑΣΟΚ; Προφανώς καλή ή διαπνευματικότητα αλλά να 'χουμε και τό νοϋ μας... Και σά να μήν έφταναν όλα αυτά, άσφαλώς για να ένισχυθεί ή διαπνευματικότητα, μιάς και κατά τόν κ. Μεταξά «μερικοί θέλουνε τή μοναξιά» και έπειδή πρέπει να προφυλαχθούμε από τήν «έπιστημονική άντικοινωνικότητά τους», έπειδή, άκόμα, «όλα αυτά έχουν κάποιο όριο: τό δημόσιο συμφέρον», προσκαλούνται οί άλλοι: οί διεπιστημονικοί. Με τό "Άρθρο 6 παρ. 1. ιδρύονται 100 νέες θέσεις ΔΕΠ, οί πρώτες που θά πληρωθούν στό "Αττικό Πανεπιστήμιο. Και πάλι ή προτεινόμενη διαδικασία δέν ύπολείπεται καθόλου σε δημοκρατικό και άκαδημαϊκό ήθος όσων προηγήθηκαν. "Η πλήρωση γίνεται από «είδικά σώματα εκλεκτόρων, τά όποια συγκροτούνται (τό μαντέψατε;) με άπόφαση του "Υπουργού "Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων μετά από γνώμη (μήπως τό μαντέψατε πάλι;) της αντίστοιχης Διοικούσας "Επιτροπής. Τά έπταμελή αυτά είδικά σώματα, σθεναρείς άμύντορες της διεπιστημονικότητας άνήκουν σε έλληνικό ή ΑΕΙ του έξωτερικού. Στόν "Υπουργό άκόμα άνατίθεται και ή τελική κρίση της τύχης ύποψηφίων που συγκέντρωσαν άπόλυτη πλειοψηφία του συνόλου των εκλεκτόρων αλλά μικρότερη των δύο τρίτων αυτών.

Δέν ξέρω αν πραγματικά αξίζει να άσχοληθεί κανείς περισσότερο μ' αυτό τό νέο δείγμα γραφής του "Υπουργείου Παιδείας. "Ο μακαρίτης ό Παζολίνι έλεγε ότι ό έξτρεμισμός της δεξιάς δέν είναι παρά ή άκραία έκφραση ενός ψεύτικα δημοκρατικού κέντρου. Προσωπικά και με κίνδυνο να μου καταλογίσει ό (δια)πνευματικός κ. Μεταξάς ότι άνήκω σ' αυτούς που έχουν «ψυχολογικό πρόβλημα (τήν επιστημονική άντικοινωνικότητά τους», για μία άκόμη φορά ύποχωρώ στόν πειρασμό να ρωτήσω όσους φορείς ή άρμόδια δημόσια πρόσωπα έντέχνως... και εύλόγως σιωποϋν: σκεφτείτε, βρέ παιδιά, αν τά 'κανε όλα αυτά ή έπάρατος δεξιά...

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

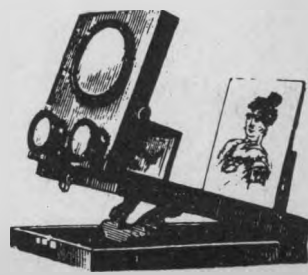
Έπετειοι

Οί έπετειοι τής 21ης Ἀπριλίου καί τοῦ Πολυτεχνείου ἔχουν πάρει ἤδη, μέσα σέ τόσο λίγα χρόνια, κάτι ἀπό τή μνημειακή ἔκφραση τῶν ἔθνικῶν ἑορτῶν. Κάθε χρόνο παρακολουθοῦμε στήν τηλεόραση τίς εἰδικές ἐκπομπές - ἀναμνηστικά ταμπλό τῆς ἐποχῆς, κυρίως ὅμως ξέρουμε πῶς εἶναι μέσ στό πρόγραμμα μιά συζήτηση γιά τά τότε πολιτικά γεγονότα, πού διεξάγεται μέ κάποιους πού παραλλάσσονται μεταξύ τους, ἀλλά βγαίνουν ἀπό μιά κατηγορία ἀνθρώπων - πού δέν μπορούμε νά τήν καθορίσουμε βάσει πολιτικῶν ἀπόψεων τόσο, ὅσο βάσει μιᾶς ἐμπειρικῆς παρατήρησης ὅτι εἶναι πάντα ἀπό αὐτή τήν κατηγορία πολιτῶν πού μᾶς μιλάνε γιά σοβαρά θέματα στήν τηλεόραση. Ὅλο καί λιγότερο ἐξοργιζόμαστε μέ τά λεγόμενα, ποιοί ἄλλωστε καί τί νά διεκδικήσουμε καί ἀπό ποιούς; Παρόλο πού συχνά πρόκειται γιά συνειδητή παραχάραξη τῆς ἱστορίας καί τῆς ζωῆς — δόξα τῷ Θεῷ — ἀκόμη μνήμης τῶν περισσοτέρων. Νομίζω ὅτι ἀπλούστατα τά βαριόμαστε ὅλα τοῦτα, τίς ἴδιες μετρημένες στά δάχτυλα φωτογραφίες — ντοκουμέντα, π.χ. ἐκεῖνη τή συγκλονιστική ταρατσα τῆς Νομικῆς καί τήν εἴσοδο τοῦ Πολυτεχνείου — κι αὐτή ἡ θανάσιμη ἀνία τά συνδέει τόσο πολὺ τοῦτα τά ἐπετειακά μέ τίς παρελάσεις τοῦ ΟΧΙ καί τῆς 25ης Μαρτίου. Δηλαδή, τό πρόβλημα δέν εἶναι τόσο σήμερα ἄν ὀρισμένοι προσπαθοῦν νά τραβήξουν τήν κουβέρτα μέ τό μέρος τους, αὐτό πιά τό ξέρουμε καί συχνά δέν γίνεται καί ἀλλιῶς μέ τά κόμματα πού διαθέτουμε. Τό κακό εἶναι ὅτι ἡ κουβέρτα εἶναι ἤδη τραβηγμένη ἀπό τά πρῖν μέ τό μέρος κυρίως ἐκείνων πού ἔχουν μιά ἐγκυρη σχέση μέ τά γεγονότα 67-74, γιατί σήμερα ἔχουν ἐγκυρο πρόσωπο ἀπό τό ὁποῖο ἀντλοῦν καί τό δικαίωμα νά δηλώνουν ἀπρόσκοπτα, μέ τόν ἐπίσημο ἐπετειακό λόγο — κι ἄς λέγεται αὐτό «συζήτηση» — τήν ἐνεργό τους παρουσία στά γεγονότα ἐκεῖνα. Ὁ καθένας, φυσικά, ὡς ἓνα σημεῖο, ὅσο δέν κάνει τή δουλειά τοῦ ἱστορικοῦ, ἀλλά πιστεύει πῶς ἔχει σχέση μέ αὐτά τά χθεσινά πράγματα (ἔχω, ἀλήθεια, τήν ἀπορία γι' αὐτή τήν ἐπίμονη ἀριθμητική μνεία: «δεκάξι χρόνια πρῖν, δεκάξι χρόνια μετά...», ἄραγε τά θεωροῦν λίγα ἢ πολλὰ...), ὁ καθένας λοιπόν, δέν μπορεῖ παρά νά συναρμολογεῖ ἀκόμη καί τά γεγονότα βάσει τῆς πολιτικῆς του ἀποψῆς (ἀλλά ποιάς: τῆς τότε ἢ τῆς τώρα;).

Ὅλα αὐτά τείνουν ὅλο καί περισσότερο νά προσλάβουν ἓνα χαρακτήρα πού τονίζει τό ἔθνικό, πανελλαδικό, ἐνωτικό χρώμα τῆς ὁποίας ἀντιδικτατορικῆς δράσης, ἐντάσσονται σ' ἓναν τρέχοντα σημερινό πολιτικό λόγο, μιλοῦνται μέ τή γλώσσα τῆς ἐξουσίας, ἀφοῦ ἀναφέρονται στά τότε εἶτε μέσα ἀπό τόν «ἀδέκαστο» λόγο κάποιων κοινωνιολόγων εἶτε μέσα ἀπό τόν τωρινό εὐνόληπτο λόγο τῶν κομμάτων τοῦ λαοῦ, τότε κυρίως ἀπόντων. Οἱ ἱστορικές ἀπουσίες καί παρουσίες ἔχουν ἀναπληρωθεῖ μέ τή μεταδικτατορικὴ νόμιμη παρουσία καί μέ τήν ἐξουσία, ἢ τρέχουσα διάλεκτος ἀσκησης τῆς πολιτικῆς σήμερα, ἔχοντας ἀνάγκη ἀπό ἱστορικό παρελθόν, μαρμαρώνει μέ συνοπτικές διαδικασίες ὅ,τι βρεῖ πρόχειρο μπροστά τῆς: τά Κιλελέρ, τά Πολυτεχνεῖα, τά ΕΑΜ, τά ΕΠΟΝ, τῆς ἐτοίμασαν τώρα κι ἄλλο ἓνα, τό 114. Θά βρεθοῦν κι ἄλλα...

Μέσα στά τόσα καί τόσα, ἐφέτο, λιγάκι πρωτύτερα ἀπό τόν ἐπίσημο ἑορτασμό, ἀλλά δέν πειράζει, καλύτερα, στή σειρά ἐκπομπῶν «Γεννήθηκα γυναίκα» εἶχαμε τήν τύχη νά νιώσουμε κάτι ἀπό τήν πραγματικὴ αἴσθηση τῶν χρόνων ἐκείνων, καί συγκίνηση, πράγμα δύσκολο πλέον ὅταν πρόκειται γιά πολιτικά. Τί ἦταν ἄλλωστε: ἀπλές μαρτυρίες γυναικῶν. Γυναῖκες ὅμως πού βγήκαν στήν ὀθόνη μέ τό πραγματικό τους πρόσωπο, μίλησαν μέ τίς πραγματικὲς τους ἐμπειρίες κι ὄχι ὅπως τοὺς εἶπαν ὅτι πρέπει νά παρουσιάζονται οἱ πολιτικὲς ἐμπειρίες, ἐμπειρίες πού δέν θέλησαν οὔτε νά ἀποσιωπήσουν οὔτε νά ἠρωποιήσουν, κυρίως οὔτε νά ἀπολιτικοποιήσουν, ἐν ὀνόματι κάποιας σημερινῆς συγκυρίας, ἀλλά θεώρησαν αὐτονόητο νά τίς ὀνοματίσουν μέ τό πραγματικό τους ὄνομα.

Τά βιώματά τους μιλῆθηκαν μέ τόν πλοῦτο τους χωρὶς τήν παρέμβαση τῆς

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

κομματικής ισοπέδωσης ή του τηλεοπτικού στανταρισμένου παρατοπισμού της γλώσσας με την οποία επικοινωνούμε στη σοσιαλιστική αλλαγή. Τά 16 χρόνια πριν λές και ήταν χθές, άφου είναι και σήμερα. Δέν χρειάζεται νά τραβήξουμε άκραιο συμπεράσματα. Πώς ήταν γυναικείος λόγος και πολιτικός λόγος, γυναικείος-πολιτικός λόγος. Ήταν, πάντως, ένας λόγος πού εκπέμπει πολιτικό μήνυμα, διότι ή πολιτική έδω βιώνεται μέσα στη συμφιλίωση με τό φορτίο πού ό καθένας κουβαλάει για λογαριασμό του, συμφιλίωση πού θέλει κι αυτή τίς πολιτικές της μάχες. Άλλωώς, ό πολιτικός λόγος γίνεται μιά ρουτίνα κοντά στις τόσες άλλες, τό κύριο άλλοθι για την άνώδυνη πορεία μας στό θέατρο του κόσμου.

Μαρίανα Δήτσα

Ζητούνται καουμπόηδες

Πάει κάμποσος καιρός πού έχει γίνει διάχυτη ή αίσθηση, ότι τά πολιτικά πράγματα του τόπου λιμνάζουν.

Παλιότερα, επί Ν.Δ. και ειδικότερα επί πρωθυπουργίας Καραμανλή, υπήρχαν οί μείζονες πολιτικές προθέσεις, ένίοτε άδηλες, αλλά και άνιχνεύσιμες μέσα άπό νομοσχέδια ή πράξεις της πολιτικής καθημερινότητας. Σέ δηλώσεις του ποδαριού ένυπήρχαν ιδεολογίες πού έτειναν υπόγεια νά επικρατήσουν· μέσα άπό τά μικροπράγματα άκόμα άναδεικνύονταν πολιτικές άντιλήψεις ή σχέδια. Σήμερα όλοι μοιάζουμε νά 'χουμε καταπιεί τή γλώσσα μας. Τί συμβαίνει; Νομίζω πώς ή ύλη πού μάς τροφοδοτούν κάπου είναι σκάρτη, δέν βγάξει τίποτα. Τίς μεγάλες πολιτικές προθέσεις δέν είναι καν άνάγκη νά ψάξεις νά τίς βρεις· σου έκτίθενται καθημερινά στό πιάτο. Όμως κανείς δέν είναι διατεθειμένος νά τίς πάρει στά σοβαρά. Πράγματα πού γίνονται, άπ' τήν άλλη, δέν κρύβουν μέσα τους καμιά πολιτική, δέν άποτελούν δηλαδή στοιχεία μίας πολιτικής, ώστε συντιθέμενα νά τήν άναδεικνύουν.

Γιά νά μήν άδικήσουμε όμως τήν κυβέρνηση, πρέπει νά πούμε πώς τό φαινόμενο είναι γενικότερο. Ή Ν.Δ. λ.χ. άρνεϊται κι αυτή έπιμόνως νά έχει πολιτική. Ό οικονομικός και πολιτικός φιλελευθερισμός πού πλασάρουν οί θεωρητικές της γραφίδες παραμένει ένα κομάτι τυπωμένο χαρτί, δέν μετουσιώνεται σέ πολιτική. Ή πολιτική της Ν.Δ., αντίθετα, εκείνη πού άπευθύνεται στόν κοσμάκη, άφήνει άπλως νά έννοηθεί ότι πίσω άπό ένα δονούμενο πολιτικό προσκήνιο, πίσω άπό μπόμπες —ή καυστήρες— πού σκάζουν, άπό παράγοντες πού δολοφονούνται —ή τούς «βγάζουν άπ' τή μέση»—, πίσω άπό πασοκικές χούντες, φασισμούς και άπαλλαγές, πίσω, τέλος άπό τό «τά 'χετε κάνει θάλασσα», κρύβεται μιά πελώρια έφ' όλης της ύλης αντίθεση με τήν κυβέρνηση, αντίθετη πού κρατιέται έπιμελώς θολή, δέν συγκεκριμενοποιείται. Ό καθένας καλείται νά επενδύσει τή δική του αντίθεση, όπως αυτός τήν καταλαβαίνει, στην αντίθεση «μπόμπα ή καυστήρας;». Μεταξύ κραυγών και ψιθύρων ή Ν.Δ. γίνεται «πολυσυλλεκτική». Δέν μαζεύει τίς έλιές άπ' τό δέντρο· τίς αφήνει νά πέσουν.

Άλλ' εκεί πού κάθε νοήμων άνθρωπος θά γελάσει είναι στό έρώτημα «πού τό

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

πάει ή κυβέρνηση;». Έπειδή κάθε κοινωνία θέτει ως γνωστό μόνο εκείνα τὰ ερωτήματα πού μπορεί νά επιλύσει, γι' αυτό κανείς δέν καταπιάνεται στά σοβαρά μέ τοῦτο. Όλοι ξέρουν ότι ή κυβέρνηση δέν τό πάει πουθενά. Τό πολύ-πολύ κάπου τήν πάνε τὰ πράγματα. Καί δέν τό πάει πουθενά, γιατί κι αὐτή δέν έχει πολιτική.

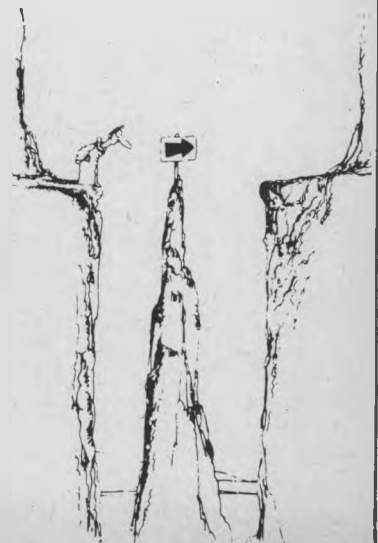
Ἄν ή πολιτική πρῶτ' ἀπ' ὅλα σημαίνει σύνθεση, σημαίνει γνώση τῶν ἀντιθέσεων, σημαίνει ιεράρχηση, σημαίνει ἀπόρριψη, τίποτε ἀπ' ὅλα αὐτά δέν διακρίνεται στόν ὀρίζοντα. Ὁ χωρισμός τῶν διαφόρων ὑπουργείων — τῶν τομέων εὐθύνης— σέ πενήντα δύο, μάλλον βαδίζει τό δρόμο τῆς ἀποσύνθεσης. Γιά ιεράρχηση ἀνάμεσα στίς πενήντα δύο αὐτές ἀρμοδιότητες, ἀς μή γίνεται λόγος. Ἀναζητεῖται ἀπλῶς ὁ κατάλληλος ἄνθρωπος γιά τήν κατάλληλη θέση καί ἀναμένεται ἀπ' αὐτόν, ἔτσι γενικά κι ἀόριστα, νά κάνει καλά τή δουλειά του. Παρακολουθοῦμε ἔτσι τόν μετριοπαθή κενσινανισμό ἐπί ὑπουργείας Λάζαρη νά μεταβάλλεται ἀπό τή μιά μέρα στήν ἄλλη μέ τόν πιό φυσικό τρόπο σέ μίαν οικονομική πολιτική προσαρμοσμένη στίς ἀνάγκες τῆς ἀγορᾶς· πολιτικές δηλαδή βάσει τῶν ὁποίων στάς Εὐρώπας οἱ ἄνθρωποι χωρίζονται σέ παρατάξεις καί πολεμοῦνται ἀνελέητα μεταξύ τους, ἐδῶ θεωροῦνται συνταγές κατάλληλες κατά περίπτωση.

Ὁ κ. Αὐγερινός, θέλοντας νά κάνει καλά τή δουλειά του, έχει ετοιμάσει κάποιο νομοσχέδιο γιά τήν ὑγεία — ἀπό τίς λίγες ρητές προεκλογικές δεσμεύσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ. Λέγεται ὅμως ὅτι ὁ κ. Κουλουριάνος, πού, ως ὑπουργός ἐπί τῆς διαχείρισης τοῦ χρήματος, θά θεωρηθεῖ πετυχημένος ὅταν εἰσπράξει πολλά καί δώσει λίγα, δέν θέλει νά διαθέσει τό χρήμα. Ἀπουσίας τῆς πολιτικῆς ἀφήνονται πενήντα δύο ὑπουργεῖα ν' ἀντιμάχονται. Ἔτσι, μιά παρεμφερῆ δυάδα συγκροτοῦν καί οἱ κ.κ. Λαλιώτης καί Δροσογιάννης. Ὁ πρῶτος ὀρμώμενος ἀπό τήν ἴδια τή φύση τοῦ ὑπουργείου του ἐκτοξεύει πύρινες διακηρύξεις πού ξεσηκώνουν τή νεολαία. Στόν ἀντίποδα τῆς γενιάς τοῦ Πολυτεχνείου πού εἶναι συγκεντρωμένη στό Ὑπουργεῖο Νέας Γενιάς, βρίσκεται ὁ κ. Δροσογιάννης. Κάπως περασμένης ηλικίας αὐτός, ἀγωνίζεται νά κρατήσῃ τό στράτευμα, νά τιθασσεύσῃ φαντάρους, νά πειθαρχήσῃ νεολαίους, νά μαγαλώσῃ κουκουλοφόρους. Ὅποια ἡ ἐκπληξή του ὅταν διαπιστώνει πώς οἱ κουκουλοφόροι δέ λένε τίποτα παραπάνω ἀπ' ὅσα λέει τό Ὑπουργεῖο Νέας Γενιάς. Στήν οὐσία δηλαδή ὁ κ. Λαλιώτης υποσκάπτει τό ἔργο τοῦ κ. Δροσογιάννη κι ὁ κ. Δροσογιάννης τοῦ κ. Λαλιώτη. Ἄλλ' εἶπαμε: καί τὰ δύο ὑπουργεῖα πρέπει νά πετύχουν, νά παρουσιάσουν ἔργο, ἕκαστο ἐφ' ὃ ἐτάχθη.

Μέ ἐκπληξη ἀκούσαμε πρό καιροῦ ν' ἀναγγέλλεται μέ στόμφο ἀπό τή Γενική Γραμματεία Ἀθλητισμοῦ ὅτι οἱ Ἕλληνες ἀνέβηκαν στή δεύτερη θέση παγκοσμίως σέ συμπλήρωση στηλῶν Προ-Πό. Κι ἀπ' ὅ,τι κατάλαβα δέν πρόκειται γιά τίς κατά κεφαλὴν στηλές ἀλλά γιά ἀπόλυτους ἀριθμούς. Ἀναλογίζομαι ὅτι ή περηφάνεια τοῦ κ. Κουλούρη θά πηγάζει ἀπό τήν ικανοποίηση πού θά νοιώσει ὁ πρωθυπουργός ὅταν τοῦ ἀναγγελθεῖ ή ἐπιτυχία αὐτή τῆς ΓΓΑ. Ἐπιτέλους ἕνας τομέας ὅπου γίνεται πετυχημένο ἔργο. Δέν γνωρίζω βέβαια ποῖο ὑπουργεῖο ἀντιμάχεται ὁ κ. Κουλούρης. Θά μπορούσε νά ἦταν τό Ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ, ἂν ή κ. Μερκούρη δέν ἦταν αὐτή τήν ἐποχή ἀπασχολημένη μέ τὰ Ἑλγίνα.

Τό Ὑπουργεῖο Συγκοινωνιῶν θέλει νά δώσει προτεραιότητα στά μαζικά μέσα μεταφορᾶς. Κάποιες δειλές κουβέντες ἀκούστηκαν περί τρένων καί μερικές ἐλπίδες γεννήθηκαν. Ὅμως τό ὑπουργεῖο Δημοσίων Ἔργων βλέποντας τό καθημερινό χάος προγραμματίζει νέους δρόμους, κόμβους καί γέφυρες γιά ν' ἀντιμετωπίσει τό φρακάρισμα τῶν ἐπιβατηγῶν.

Μάταια ἀναζητᾶ κανείς κάποια πολιτική, ὅποια καί νά ἔναι. Ἀπό τό Ὑπουργεῖο Χωροταξίας ἀκούσαμε πολλά βαρύγδουπα γιά θεσμοθέτηση τῆς γειτονιάς

δια γυμνου οφθαλμου δια γυμνου οφθαλμου

κ. ἄ., ἀλλά τό μόνο πού εἶδαμε ἦταν ἓνας νόμος ἐπονομαζόμενος «μεταβατικός» πού μάλωνε ὅπως-ὅπως τήν ὑπάρχουσα κατάσταση. Γιά τήν κρίση τοῦ τύπου ἀκούσαμε ὅτι εἶναι «δομική» καί ἄλλα ἠχηρά, ἀλλ' ἡ ἀντιμετώπισή της κάθε ἄλλο παρά δομική ἦταν. Κι ἂν δέν ἐμφανιζόταν ὁ *Ἐλεύθερος Τύπος* νά τούς μπεῖ στό μάτι (τόσο καιρό τό *Ἔθνος* δέν ἐνοχλοῦσε) δέν θά ἐμφανίζονταν οὔτε τά πρόσφατα «μεταβατικά» μέτρα περί τύπου, πού βέβαια ἀφήνουν νά ἐνοηθεῖ ὅτι τά «δομικά» ἔπονται. Ἄν ὅμως ὑπῆρχε τέτοια ριζική προοπτική, πρὸς τί τά μεταβατικά μέτρα;

Κουβέντες πολλές ἀκούγονταν περί Ἐθνικῆς Φαρμακοβιομηχανίας. Πάνω στήν ἀναμονή καί γιά προλείανση τοῦ ἐδάφους καθηλώθηκαν οἱ τιμές τῶν φαρμάκων ἐπί δύο περίπου χρόνια. Ἡ διαρκῆς μεταβολή τῆς συναλλαγματικῆς ἰσοτιμίας δέν ἀναγνωρίστηκε οὔτε στά εἰσαγόμενα φάρμακα. Τά πράγματα ἔφτασαν στό ἀπροχώρητο μέ τήν ὑποτίμηση τῆς δραχμῆς, οἱ βιομηχανίες πουλοῦσαν πιά μέ παθητικό καί βέβαια ἔκοψαν τήν πίστωση στίς φαρμακαποθήκες. Κι ἐνώ ἡ ἀπεργία-ἀπάντηση τῶν φαρμακεμπόρων προβαλλόταν ἀπ' τήν κυβέρνηση μέ πυχάιους τίτλους καί νόμιζε κανεῖς πὼς κάτι σημαντικό κυοφορεῖται σχετικὰ μέ τήν Ἐθνική Φαρμακοβιομηχανία, διαβάζουμε πρό ἡμερῶν στίς ἐφημερίδες τήν εἶδηση ὅτι τελικά ἐγκρίθηκε ἡ αὐξηση τῆς τιμῆς τῶν εἰσαγομένων φαρμάκων. Ὡδυνεν ὄρος καί ἔτεκε κάτι σάν τά περσινὰ συμβάντα στή λαχαναγορά.

Λόγια πολλά λέγονται κι ἀκόμα πιά πολλά ξεχνιοῦνται ἢ σκοντάφτουν στήν πορεία. Τά περί ἀποκέντρωσης καί τοπικῆς αὐτοδιοίκησης συγκινοῦν ἀκόμα τόν κ. Μπέη, ἀλλά τ' αὐτί τοῦ κ. Κουλουριάνου δέν ἰδρώνει. Γιά τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἄς μὴν ἀναφερθοῦμε καλύτερα, κι ἄς μὴν τά πᾶνε καλά ὁ κ. Καψῆς μέ τόν κ. Παπούλια, σεβόμενοι τίς δυσκολίες τῆς ἐποχῆς. Σ' ὄλην ὅμως αὐτή τήν ἱστορία τῶν διϋπουργικῶν ἀντιθέσεων, κάποιοι ἀπό τήν ἴδια τήν φύση τῶν ἀρμοδιοτήτων τους ἔχουν τό πᾶνω χέρι. Ὁ κ. Κουλουριάνος ἐπιβάλλεται στόν κ. Αὐγερινό, ἢ τόν κ. Μπέη. Ὁ κ. Κουλούρης στόν κ. Δωρῆ. Ὁ κ. Κατσιφάρας στόν κ. Γιαννόπουλο. Ὁ κ. Δροσογιάννης στόν κ. Λαλιώτη καί ὁ πρωθυπουργός σ' τὸ κόμμα του ὅπως ὁ Σεραφεῖμ στόν Καντιώτη. Δροσογιάννης, Κατσιφάρας, Κουλούρης, Κουλουριάνος: τούς ἔχουμε ξαναδεῖ αὐτούς τούς ὑπουργούς κι ἄς εἶχαν ἄλλα ὀνόματα. Εἶναι οἱ φωνές τῆς ἀλήθειας. Μόνο πού κάποτε ἡ ἀλήθεια αὐτή θεωρεῖτο παντοτεινή: σήμερα τήν λέμε μεταβατική. Καί τά ἀνάλογα μέτρα μεταβατικά κι αὐτά.

Μεταβατικά. Δηλαδή προσωρινά, εὐκαιριακά, ὅπως μᾶς ἔρθουν. Στό πεδίο αὐτό πού —ἀπούσης τῆς πολιτικῆς— ἡ κυβέρνηση κατέληξε νά δίνει τή μάχη, δέν ὑπάρχει χρεία κομματικῶν κυβερνητικῶν παραγόντων, κοινωνῶν τῆς κοινῆς κυβερνητικῆς πολιτικῆς. Κομματικοὶ καταλαμβάνουν τίς κατώτερες θέσεις τοῦ κρατικοῦ μηχανισμοῦ ὡς πιστοί, ἄνθρωποι δικοί μας. Γιά τά ἀνώτερα κλιμάκια ζητοῦνται ἀπλῶς ἄνθρωποι «πού θά τά βγάλουν πέρα». Εὐπνιοι καί καταφερτζῆδες, ὅπως ἄνθρωποι «πού θά τά βγάλουν πέρα». Εὐπνιοι καί καταφερτζῆδες, ὅπως ὁ κ. Καψῆς γιά νά παντρέψει τούς Ἀμερικανούς μέ τόν ἀντιαμερικανισμό τοῦ ΠΑΣΟΚ, εἰδικοί τεχνοκράτες ἐξ Ἀμερικῆς, ὅπως πολλοὶ ἄλλοι, γιά νά προσφέρουν ἔργο. Ζητοῦνται καουμπόηδες. Ὁ μόνος πού δέν συμμετέχει στό διϋπουργικό Φάρ Οὐέστ εἶναι ὁ Ὑπουργός Ἐργασίας κ. Γιαννόπουλος. Αὐτός δέν ἔχει πάρει σοβαρά τό ρόλο του ὡς προστάτης τῆς μισθωτῆς ἐργασίας καί προσπαθεῖ ἀντίθετα νά ἐναρμονισθεῖ μέ τό πνεῦμα τῆς γενικότερης κυβερνητικῆς πολιτικῆς: παίξει κανεῖς μέ τά ἐξάσφαιρα, ἀλλ' ὄχι καί μέ τή φωτιά.

Λαμιανός

ΤΟ «ΕΝΑ» ΚΑΙ Ο «ΕΛΕΥΘΕΡΟΣ ΤΥΠΟΣ» ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΟΤΥΠΙΑ

Δύο νέα έντυπα, ο Έλεύθερος Τύπος, εφημερίδα μεγάλης κυκλοφορίας (πρώτη εμφάνιση περίπου 98.000 φύλλα) κι ένα περιοδικό που αν και μικρανήσι του STERN «δέν μοιάζει με κανένα», τό ΕΝΑ, κοσμούν εδώ και λίγες μέρες τό στερέωμα τής ελληνικής δημοσιογραφίας. Δύο έντυπα άπολύτως διαφορετικά στό είδος και στό ύφος κι ώστόσο όμοια σά δυό σταγόνες νερού: και τά δυό εισάγουν στην ήδονοβλεπτική σχέση με τή ζωή και τήν πραγματικότητα, στή βασιλεία του άκοινωνήτου ανθρώπου.

Τά δυό νέα έντυπα δέν είναι ούτε οί πρώτοι ούτε οί μόνοι εισαγωγείς του είδους. Πολλοί θά μπορούσαν νά καυηθούν ότι άνοιξαν εδώ και καιρό τό δρόμο. Έτουτα όμως τά νέα πολυσέλιδα και πολύχρωμα συναξάρια σημαδεύουν μιά νέα φάση στά καθέκαστα τής ελληνικής δημοσιογραφικής άθλιότητας. Η Έλλάδα έξευρωπαϊζεται, έξσυγχρονίζεται, μπαίνει στή φάση τής πληροφορικής. Έπιτέλους, φτιάχτηκε και σ' αυτόν τόν τόπο ή στιλπνή επιφάνεια που αντικαθρεφτίζει τό τίποτε. Τί γράφουν; Τ Ι Π Ο Τ Ε. Άλλά τά λένε όλα και προπαντός τά δείχνουν, τά φωτογραφίζουν. Η γραφή γίνεται παραδουλεύτρα τής εικόνας, ύπομνηματισμός. Τό κύριο είναι τό φωτογραφικό παιχνίδι, οί εικόνες, οί εικονίτσες, τά τεχνάσματα για νά περνά ή ώρα, τό πολύ χρώμα, οί θόρυβοι, τά κουτσομπολιά, τά ειδησάρια, τά κουίζ, τά θεάματα, τί θά φορέσουμε, τί θά φάμε, τί θά δούμε, τί θά πιούμε, του κόσμου τά παράξενα, τά έξωτικά, και πάλι οί φωτογραφίες, συναρπαστικές, χρωματιστές, λαχταριστές, τά ώροσκόπια, οί διαφημίσεις και ξανά μανά τά ίδια.

Η προοπτική του «ΕΝΟΣ»

Ο αναλυτικός πειρασμός δέν θά πρόσφερε άλλο από τό νά κάνει άκόμη πιό έντυπωσιακή τήν έντύπωση που σου προξενεί τό πρώτο φυλλομέτρημα: Παράδειγμα από τό τεύχος 3 του ΕΝΑ (άλήθεια πώς κλίνεται; Γενική του ΕΝΟΣ;) Βέβαια τά φτωχά φωτογραφικά μέσα του «Πολίτη» δέν μπορούν ν' αναπαραστήσουν τό θάμβος τής μονόστηθης του έξωφύλλου του. Άς είναι. Προχωρούμε στην άνάλυση τής ύλης των 132 σελίδων του. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι οί 132 σελίδες του ταξινομούνται ως έξής: Άρθρα πάσης φύσεως σελίδες 26 (ή 19,6%). Σημειώματα, σημειωματάκια, ειδησάρια, σχόλια, σελίδες 6 (ή 4,8%), ώροσκόπια, σταυρόλεξα, κουίζ, μόδα, γελοιογραφίες, προγράμματα θεάτρων, κινηματογράφων, τηλεόρασης, ραδιοσταθμών, μουσικά νέα, εκθέσεις, ρεστοράν κι άλλα τέτοια «ευχάριστα» πράγματα σελίδες 16 (ή 23,3%), φωτογραφίες (οί περισσότερες έξχρωμες) σελίδες 68 (52,4%). Σύνολο έκαστό τά έκαστό τό πολύχρωμο τίποτε. Η σχεδόν, γιατί υπάρχουν κι εκείνα

τά 25% τής ύλης (άρθρα και σημειώματα) που, άς πούμε, είναι για νά διαβάζονται κι όχι για νά βλέπονται. Τώρα τί διαβάσεις σ' αυτό τό ¼ του περιοδικού αυτό είναι μιά άλλη ιστορία ή μάλλον μιά πρόφαση για νά χαζέψεις με τίς φωτογραφίες, νά πεθυμήσεις τά διαφημιζόμενα, νά στριμωχθείς στην κλειδαρότρυπα για ν' απολαύσεις τό θέαμα τής ζωής σου και τής ζωής των άλλων κατάλληλα σκηνοθετημένο ώστε νά μήν ύπάρχει σ' αυτό ούτε ίχνος αλήθειας κι άθνητικότητας αλλά οί άπαστραπτουσες επιφάνειες τής άσημαντότητας, οί σκιές του άποστερημένου πόθου, ή ρέμβη τής μελοδραματικής νοσταλγίας, οί σιωπές του ύποχθόνιου τρόμου. Ξαναπερνάμε στό βασίλειο των «κοινωνιών χωρίς γραφή».

Σπάνια ξεδεύτηκαν τόσα πολλά και «συνεργάστηκαν» τόσοι για νά βγει στον κόσμο μιά τέτοια άσημαντότητα. Άλλά οί παραγωγοί του ξέρουν πολύ καλά — τό ξέρει για παράδειγμα ή συνταγή του δοκιμασμένου και πολύπειρου STERN — ότι ή άσημαντότητα ύποχρεώνει και σκλαβώνει και πολτοποιεί και άποφέρει. Ο διάχυτος φασισμός που διαπερνά ως τό κόκαλο σάν ψιλή βροχή θά εκκενώσει τό πεδίο από κάθε αντίσταση κι εκεί, σ' αυτόν τόν όμοιογενοποιημένο χώρο, κατάφορτο ώστόσο από τίς παραστάσεις και τίς αναπαραστάσεις μιάς ύπερσυντεταγμένης και άνωθεν διατεταγμένης κοινωνίας, τής κοινωνίας των καθημερινών μύθων, μπορούν νά εμφανίζονται άνεόχλητα όλα τά τραγικά ένδεχόμενα χωρίς γραμμές σωτηρίας. Νά μήν ξέρουμε δηλαδή για ποιο πράγμα μιλάμε: για τή ζωή μας ή για τήν παράστασή της έτσι όπως τήν έβγαλαν οί φωτογράφοι μέσα από τόν σκοτεινό θάλαμο τής KODAK. Έτσι κάθε άποχαυνωμένο κι άτομοποιημένο πνεύμα θά άντλήσει άπόλαυση από τή φαντασμαγορία όπου διαλύεται ή ταυτότητά του, μετατοπίζοντας τά φυσικά στοιχεία προς τήν όπτική άφαίρεση, τήν ένέργεια προς τή θεαματικότητα, ως τό σημείο που θά γίνει εύκολη βορά τής έξουσίας.

Ο Ε.Τ., άλλα μέσα ίδιος ό σκοπός

Ο Έλεύθερος Τύπος έξάλλου χρησιμοποιεί άλλα μέσα για νά φέρει έ-

πί της γης τή βασιλεία του άκοινώ-
νητου ανθρώπου. Είναι καταπλη-
κτικό. Τό κύριο ιδεολογικό μοτίβο
καί δημοσιογραφικό εργαλείο τής
νέας έφημερίδας είναι ή τρομολα-
γνεία. (Ή Μαρία Άλιφέρη δηλώνει
αυτάρεσκα στόν Ε.Τ.: «κάνω ό,τι
μ' έρεθίζει». — Σέ διπλανή σελίδα ό
ρεπόρτερ θά συμπληρώσει: «φυλα-
χτείτε, ό τσαντάκιας παραμονεύει»).

Ούτε κι αυτή ή δημοσιογραφική
μέθοδος είναι καινούργια στην έλ-
ληνική δημοσιογραφία. Οί άλλες,
οί ιστορικές έφημερίδες, έχουν χρη-
σιμοποιήσει μ' επιτυχία τό μέσο.
Μάλιστα ή «μεταλλαγμένη» τηλεό-
ραση έχει φορτώσει άκόμη και τό
δελτίο ειδήσεων μέ καθημερινές ει-
κόνες βίας, συγκρούσεων, πολτο-
ποιήσεων και πάσης φύσεως κατα-
κρεουργήσεων. Τό καινούριο όμως
είναι ή ποσότητα μέ την όποία πα-
ρουσιάζεται αυτού του είδους ή άρ-
θρογραφία και ή άπελπιστική φτώ-
χεια τής υπόλοιπης θεματικής. Σέ
ένα μόνο φύλλο του Ε.Τ. μετρήθη-
καν 24 κείμενα φόβου σημαντικά
πού καταλάμβαναν τίς 10 από τίς
40 σελίδες του, όση περίπου έκταση
επιτρέπει ό κ. Μαρούδας για να χο-
ρηγείται ή ατέλεια χάρτου. Έτσι ή
κοινωνική και ή πολιτική ζωή περι-
στέλλεται σέ κάποιες τρομερές ει-
δήσεις, σέ άποσπασματικά μικρο-
συμβάντα πού διογκώνονται ώσπου
νά καταλάβουν όλόκληρη την όθό-
νη του έπιστητού: ξυλοδαρμοί,
τσαντάκηδες, συγκρούσεις, τρο-
χαϊα, κατολισθήσεις, άεροπειρα-
τείες, πυρκαγιές, φόβοι άποτυχίας,
λαχτάρες έπιτυχίας, πλαστογρα-
φίες, διαρρήξεις. Ή κοινωνία μας
κατοικεί μέσα στην τυφλή βία, τό
έγκλημα, την άπάτη, τό βιασμό,
την άσέλγεια, τά ναρκωτικά. Οί άν-
θρωποι άλαφιασμένοι τσαλακώ-
νονται τά ματωβαμμένα σαββατο-
κύριακα, γυναίκες βιάζονται κατα-
μεσής στό δρόμο, νέοι και νέες αυ-
θαδιάζουν μαστουρωμένοι και βλο-
συροί, σατανικοί γερόντοι ύπονο-
μούν τά πάντα. Ό φόβος πού ά-
ναδύεται από τούτες τίς αίμόφυρτες
σελίδες θά ύπαγορεύσει τό άμειλι-
κτο πρόσταγμα: Φυλαχτείτε, κουμ-
πωθείτε, έπιφυλαχτείτε, ύποπτευ-
θείτε, φοβηθείτε.

Τό υπόλοιπο χαρτί γεμίζει μέ μι-
κρές άγγελίες (3 σελ.), διαφημίσεις
(6 σελ.), άθλητικά (9 σελίδες), άρ-
θρα για τή γυναικεία όμορφιά και
τά «προβλήματα» τής γυναίκας,
σελίδες επί σελίδων τά θεάματα, ή
ζωή των στάρ. Ή πολιτική (δέν συ-

ζητώ την άποψη — δέν ύπάρχει καν
ύλική προϋπόθεση γι' αυτό) 2 έως 3
σελιδοϋλες την ήμέρα μέ τή μορφή
τής πολιτικής άνεκδοτολογίας. Τό
άκομμάτιστο τής έφημερίδας ση-
μαίνει σκέτη — νέτη διαγραφή του
πολιτικού. Άλλά και του κοινωνι-
κού. Τί άπομένει; Ή άνεκδοτολο-
γία.

Λέγεται ότι ή έφημερίδα είναι δε-
ξιών άποκλίσεων. Καί βέβαια είναι,
άφου ό έκφοβισμός, ή εξώθηση στην
άποχαύνωση και τόν πολιτικό λή-
θαργο ήταν πάντα από τά ισχυρότε-
ρα όπλα τής δεξιάς.

Κι όμως περνάει

Αυτή ή δημοσιογραφία κι ό φασι-
σμός της έχουν πέραση και σαρκά-

ζουν εκείνους πού, μόλις λίγα χρό-
νια πριν, νόμιζαν πώς «δέν περνάει
ό φασισμός». Γιατί ή άνταπόκριση
του κοινού στό κάλεσμα είναι πραγ-
ματικότητα. Τό περίτεχνο και φαν-
ταχτερό ΕΝΑ κατέκτησε περίπου
50.000 άγοραστές, πενήντα χιλιά-
δες οικογένειες. Ό Έλεύθερος Τύ-
πος γάζωσε πιά καταιγιστικά τό το-
πίο: περίπου 100.000 στην πρωτεύ-
ουσα κι άλλες τόσες στην επαρχία.
Αν τώρα πού ό κ. Μαρούδας τόν
ύποχρέωσε να καταργήσει τό δεκά-
ρικο και να πουλιέται πρós 20 δρχ.
τό φύλλο, χάσει μερικές δεκάδες
χιλιάδες αναγνώστες τό φαινόμενο
θά είναι πάντα κολοσσιαίων και ά-
νησυχητικών διαστάσεων.

Ή έπιτυχία αυτή (όπως και ή άν-
τίστοιχη τής Αθριανής) είναι ή κα-
λύτερη άπόδειξη του άγελαιού και

Στα νοσοκομεία 630 από το νέφος

Επιβεβαιώθηκε η ύπαρξη νέφους σε 630 νοσοκομεία της χώρας. Η κατάσταση είναι κρίσιμη και απαιτείται άμεση δράση.

ΖΗΤΕΙΤΑΙ ΑΥΤΟΠΤΗΣ ΓΙΑ ΤΟ ΠΟΛΥΝΕΚΡΟ ΤΡΟΧΑΙΟ ΣΤΟ ΣΤΙΓΜΑ ΤΟΥ ΘΑΝΑΤΟΥ

ΘΡΗΝΟΣ

ΓΙΑ 6

Σπόραζαν μαγκωμένοι στα δυο διαλυμένα I.X.

Η γυναίκα είναι θύλη της οικογένειας που έχασε τον άνδρα της σε ένα τροχαίο ατύχημα. Η κατάσταση είναι κρίσιμη και απαιτείται άμεση δράση.

του άσπόνδου της κοινωνίας μας. Γιατί δεν είναι τά λεφτά κάποιου κ. Βουδούρη που έφτιαξαν τον Ε.Τ. ούτε τά εκατομμύρια του γαμπρού του Μητσοτάκη που έδωσαν ζωή στον φαντασμαγορικό κόσμο του ΕΝΟΣ. Άπειράριθμες μικρές και μεγάλες κατολισθήσεις στο βάλτωμα και τό πελάγωμα έφτιαξαν ένα λαό χωρίς αντίστασεις, του καλλιέργησαν τις κοινωνικές προλήψεις κι έναν κόσμο παραστάσεων χωρίς συνείδηση των έσωτερικών του συγκρούσεων και χωρίς συνοχή· του έκοψαν τά νήματα που τον συνέδεαν με τον κοινωνικό του χώρο και τον ιστορικό του χρόνο και, έξουθενωμένο και άτομοποιημένο, τον παρέδωσαν βόρα σε άπειλητικά φαντάσματα και άγχώδεις προσδοκίες. Ο άκοινωνητος άνθρωπος προϋπήρχε. Τόν είχε θρέψει μία στέρεη παράδοση δραχμοθηρίας. Τό ΕΝΑ κι ό 'Ελεύθερος Τύπος μπορούν ελεύθερα νά τον αναπαράγουν και νά τον πολλαπλασιάζουν συνεχίζοντας τήν παράδοση που άλλοι έπλασαν με φανατισμό. Τό φοβισμένο και θαμνωμένο άτομο: ό στυλοβάτης της σύγχρονης κι εκσυγχρονισμένης φοβικής κοινωνίας.

Τι νά προφτάσουν τώρα τά μίζερα μέτρα για τόν τύπο του κ. Μαρούδα...

Άγγελος Έλεφάντης

ΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΦΕΜΙΝΙΣΜΟΣ ΣΤΑ ΣΟΥΠΕΡΜΑΡΚΕΤ

Τά λεγόμενα σούπερ-μάρκετς θά μπορούσε νά ειπωθεί ότι τάχθηκαν νά εκφράσουν μία κυρίαρχη πτυχή της νεοελληνικής ζωής, δηλαδή τήν πολυτελή και πληθωρική κατανάλωση κατά προτίμηση εισαγόμενων ειδών. Πέρα όμως από αυτό τό κεντρικό μοτίβο, έχει αναπτυχθεί, κυρίως στά σούπερ-μάρκετς της πρωτεύουσας, ένα καινοφανές μοντέλο στό όποιο παράγονται και παγιώνονται νέα ήθη...

Έτσι από ένα σημείο και πέρα τά καταστήματα αυτά πωλούν άρκετά από τά είδη τους σε ύψηλότερες τιμές από αυτές των συνοικιακών παντοπωλείων! Γιατί όμως; Γιατί άπλούστατα έπέβαλαν τήν παρουσία

τους και μαζί κάποιες ιδιότυπες κοινωνικές(;) σχέσεις. Θα μπορούσε νά θεωρηθεί ότι με τίς ύψηλότερες τιμές επιβάλλουν ένα φόρο θεάματος στους μικροαστούς που δέν άρκοονται σε όσα καταναλωτικά

είδη αγοράζουν, αλλά ίκανοποιούν τήν καταναλωτική βουλιμία τους και μέ τήν όρασή τους. Έκτός από τά παραπάνω στους άσφυκτικούς χώρους των σούπερ-μάρκετς ξετυλίγονται και εξέλισσονται κάποιες μορφές «κοινωνικής» ζωής: επιδεικνύονται τά άκριβά φορέματα και τό μακιγιάζ του συρμού, δημιουργούνται γνωριμίες ανάμεσα στην άναζήτηση της εισαγόμενης μπίρας και τή γερμανική (!) κονσέρβα τριμμένου καρότου, εκφράζονται τά νέου τύπου καμάκια, καθησυχάζονται μέ κάποια έλβετική σοκολάτα τά ζωηρά μωρά, στά όποια επιπλέον προσφέρεται μία βόλτα μέ τό καρότσι των ψύγιων.

Σ' αυτά μπορεί να προσθέσει και ένα άλλο στοιχείο σχετικό με αυτούς τους ναούς της κατανάλωσης: τά περισσότερα διαθέτουν στον άκόρεστο πελάτη εισαγόμενα προϊόντα, πού αδυνατεί να τά βρει άλλου. Αναμφίβολα τά καταστήματα αυτά έχουν επιβροηθήσει την αύξηση της κατανάλωσης εισαγόμενων — πολυτελών... — τροφίμων. Βέβαια τά ελληνικά τρόφιμα έχουν σοβαρά προβλήματα ανταγωνιστικότητας τά τελευταία χρόνια — μέσα στην έννοια «άνταγωνι-

στικότητα» περιλαμβάνεται και τό λούσο —, πλύν όμως μέ εφελτήριο τίς βιτρίνες τών σουπερ-μάρκετς έχουν προωθηθεί προϊόντα τά όποια χωρίς αυτή τήν άβανταδόρικη προβολή δέν θά έξετόπιζαν τά αντίστοιχα ελληνικά. Τί περισσότερο διαθέτουν τά γαλλικά κοτόπουλα λογουχάρη, από τά — έξίσου όρμονούχα — ελληνικά;

Άξίζει τόν κόπο να παραθέσουμε ένα κείμενο του συνάδελφου Ν. Στερεόπουλου (Οικονομικός Ταχυδρόμος 2/12/82) πού αναφέρεται μέ γλαφυρότητα στό φαινόμενο τών πολυκαταστημάτων, μέ τίτλο «Η ψυχαγωγία της κατανάλωσης»:

Στιγμιότυπα από ένα σουπερμάρκετ

«Πάει ό σινεμάς, ή γκαζόζα ή τό ύποβρύχιο στό καφενείο της γειτο-

νιας και τό κέρασμα στό ζαχαροπλαστείο. Πάει κι ή περπατική βόλτα, πάνε όλα αφού τώρα πιά στή μοντέρνα εποχή μας διασκεδάζουμε διαφορετικά. Τι να τήν κάνουμε άλλωστε τή διασκέδαση αφού ή απελευθέρωση μās κρατάει κλεισμένους στό σπίτι!

Έτσι διασκέδαση σήμερα σημαίνει Σουπερμάρκετ. Ναι, και μήν κάνετε πώς δέν καταλαβαίνετε... Έμεις έχουμε τρία τέσσερα στην περιφέρειά μας και συνέχεια σ' αυτά συχνάζουμε. Πάμε έτσι άπρογραμματίστοι για να ξεσκάσουμε λιγάκι.

Πανηγύρι πραγματικό πού λέτε τά ψώνια στό Σουπερμάρκετ. Και να μαστε μόνον εμείς; Όλοι στην πολυκατοικία μας έτσι κάνουνε. Καμιά φορά μάλιστα παίρνουμε και τό φιλικό ζευγάρι από τό τεσσάρι του δευτέρου.

Τό τί γίνεται λοιπόν εκεί μέσα, είναι άλλο πράγμα: Μιά κυρία, καθώς είχαν πάρει τό καρτόσι της τά παιδιά της για να παίξουν, αυτή σκυμμένη όπως ήταν, εξακολουθούσε να βάζει σκόνες, κονσέρβες κι άλλα στό καρτόσι της διπλανής. Μιά άλλη, όταν ό άντρας της τόλμησε να ρωτήσει τι είχε μέσα ένα κουτί πού διάλεξε αυτή του άπάντησε: ""Αφησε τώρα... Θά σου πω στό σπίτι"". Ένα τρίτο στιγμιότυπο όταν δύο γυναίκες ξαφνιάστηκαν "μωρέ μάνα σάν πολλά δέν πήραμε," συνειδητοποιώντας ότι και τά δύο καρτόσια τους, πού τσουλούσαν μέ κόπο, ήταν φίσκα.

Μεγάλη διασκέδαση σās λέω. Άκόμα και για τό παιδί. Ξέρετε τό βάζουμε στό καρτοτσάκι κι αρχίζουμε τίς βόλτες. Και τρώμε από μία γκοφρέτα. Υπάρχουν τόσες πολλές κι είναι τόσο μικρές μέχρι να φτάσεις στό ταμείο!...»

Πώς βλέπουν τόν έαυτό τους

Τά σουπερ-μάρκετς όμως έχουν άποψη και για τόν έαυτό τους. Δέν περιορίζονται δηλαδή στό να προσπαθούν να υποκαταστήσουν τήν έλλειψη ψυχαγωγίας στό λεκανοπέδιο της Άττικής, μέσω της «άπόλαυσης» της κατανάλωσης. Σύμφωνα μέ πληροφορίες από εργαζόμενους στις επιχειρήσεις αυτές, οι όποιες επωφελούνται από όρισμένα χαρακτηριστικά του κατακυλισματος της ελληνικής οικονομίας — αύξηση τών εισαγωγών, διόγκωση της κατανάλωσης

σε βάρος της αποταμίευσης —, οι εργασιακές σχέσεις δεν είναι ειδυλλιακές. Όπωςδήποτε είναι λιγότερο ιδανικές από τον εκθαμβωτικό «κόσμο», τον απόλυτα «τακτοποιημένο», που παρουσιάζουν στην ενθουσιασμένη πελατεία τους.

Οι άμοιβές κατά κανόνα κυμαίνονται γύρω από τον βασικό μισθό, ενώ προωθείται κλίμα φοβίας και παροτρύνονται εργαζόμενοι να «καρφώνουν» τις άτασθαλίες των συναδέλφων τους. Οι απολύσεις είναι συχνές, αφού άλλωστε υπάρχουν στρατιές των ανέργων, μεταξύ των οποίων μερικοί θα κολακεύονταν αν υπηρετούσαν δίπλα στην άστραφτερή άλυσίδα των ραφιών και στις εναλλασσόμενες πάραστάσεις των προθηκών.

Ένδειξη της ποιότητας των εργασιακών σχέσεων είναι το έξης γεγονός: μία υπάλληλος απολύθηκε γιατί αρνήθηκε να παραβρεθεί «αυθρομήτως» μία Κυριακή στα έγκαίνια του νέου υποκαταστήματος του σούπερ-μάρκετ «της», για να χειροκροτήσει το λογίδριο του εργοδότη.

Η ύψηλη ποίηση τών άπορρυντικώνών

Έκτός όμως από τα τρόφιμα σερβίρονται και ποιήματα στα καταστήματα αυτά. Είναι τέτοιος ο οίστρος των έμπνευστών τους που αξίζει να παραθέσουμε δείγματα. Άλλωστε στις χαλεπές ημέρες μας δύσκολα συναντά κανείς τέτοια «καλλιτεχνικά» δείγματα που ενέχουν γαργαλιστικές ιδιότητες:

Άλφα-βητικά

“Άλφα-Βήτα συλλαβίζει τό παιδί και στη μάνα του φωνάζει “Άλφα-Βήτα στ’ Άλφα-Βήτα τρέχει γρήγορα να βρεϊ του πουλιού τό γάλα, πούναι όλο γλύκα

“Άλφα-Βήτα και ό γέρος και ό νιός κι ή γιαγιά ή έγγονή στα “Άλφα-Βήτα μία πορεία, μία ζωή και ένα βιός από τρόφιμα, παιγνίδια ως και προϊκα

“Άλφα-Βήτα μέ γλυκό και μέ άλάτι και μέ λίγα και καθόλου, τόν παρā ή αυτού έξοχότης ό πελάτης είναι πάντα στ’ Άλφα-Βήτα ή χαρά

“Άλφα-Βήτα είν’ ή κάθε μας μεριά Χαλανδράκι, Φιλοθέη ως Γλυφάδα

“Η Σταδίου, Ν. Σμύρνη, Φαληριά
“Άλφα-Βήτα πρώτη φίρμα στην Έλλάδα.

“Άλφα-Βήτα κι αν θά φτάσουμε στ’ ώμέγα
στό τετράγωνο “Άλφα-Βήτα θέ να πούμε
μιά και θέλει ή πελατεία μας ή μέγα
πάντα ΠΡΩΤΟΙ, γειά χαρά

ΕΥΧΑΡΙΣΤΟΥΜΕ
(Συμπεθερούλης)

Τά «Άλφαβητικά νέα» όμως στο ίδιο τεύχος τους δημοσιεύουν και άλλα έμμετρα χωρία. Χαρείτε τα:

«Τούς έκδρομείς μόλις σαλπάρισε τό πλοίο ό πάντα ευθυμος γελαστός κ. Μπάκης Βασιλόπουλος, Άντιπρόεδρος της Έταιρίας μας, καλωσόρισε τούς συναδέλφους μέ χαρούμενες παρλάτες.

Καλωσορίζω όλους μας καλοί μας συνεργάτες
μέ ευχές θαλασσινές, χαρούμενες, κεφάτες
νάναί τό ταξίδι μας γεμάτο από φιέστες.

Μέ τάβλι χορό και μουσική θά φτάσουμε στις Σπέτσες.

Έκει θά κολυμβήσουμε πολύ θά δροσιστούμε
και τά ώχρά μας πρόσωπα πολύ άς μαυριστούνε
και πάντα νάχουμε στό νου μέ άδειο τό στομάχι
και τίς βουτιές σαν άνθρωποι και όχι σαν βατράχοι...»

Έκτός όμως τών επιδόσεων στην ποίηση υπάρχουν και άπόπειρες παραγωγής εργοδοτικής-φемινιστικής ιδεολογίας. Τό κρούσμα είναι πρωτόγνωρο και γι’ αυτό σās παρουσιάζουμε ένα δείγμα από τή στήλη του ίδιου περιοδικού μέ τόν τίτλο «Γυναικείοι όρίζοντες»:

«Άγαπητή συνάδελφε,

Σ’ αυτή τήν πρώτη επαφή μαζί σου αισθάνομαι συγκινημένη και θά σου εξηγήσω τούς λόγους.

Άρχικά θά ήθελα να πώ ένα μεγάλο ευχαριστώ στην επιχείρηση που μάς παραχώρησε αυτή τήν σελίδα.

Αυτή ή σελίδα θά είναι δική μας για να τά λέμε. Δεν θά είναι ή σελίδα που κάποιος άνθρωπος, π.χ. εγώ, θά εκθέτει τίς άπόψεις του, αλλά ή σελίδα όλων των γυναικών του ΑΛΦΑ-ΒΗΤΑ. Και για να μην παρεξηγηθώ από τούς άντρες συναδέλφους, τό ισχυρό φύλο (είναι πάρα πολλοί αυτοί που κολακεύονται να άκούνε ότι ανήκουν σ’ αυτό), δεν θά

έκλείπει, δεν μπορεί να εκλείπει από τό χώρο μας μιά και είναι αναπόσπαστο μέρος της ζωής μας. Σάν συνάδελφος ή σύντροφος, άδελφός ή γιός. Πάντα λοιπόν θά είναι σημείον αναφοράς.

Και για να ξεκαθαρίσουμε τά πράγματα περισσότερο, σκοπός της σελίδας είναι να όμορφώνει τήν ζωή της γυναίκας συναδέλφου και αυτό δεν μπορεί να γίνει χωρίς τήν άνδρική παρουσία σ’ αυτήν.

(...) Στην εργαζόμενη γυναίκα που δεν κάθεται πλέον στο σπίτι της σαν ένα από τά διακοσμητικά του στοιχεία σαν νοικοκυρά που επειδή ή ενεργεια που κλείνει μέσα του κάθε ανθρώπινο όν δεν βρίσκει κανάλια διοχέτευσης και καταντā νευρωτική ή τήν άποτελματώνει ή άνία.

Στην εργαζόμενη που βγαίνει στην ζωή και τήν αντιμετώπιζει συντροφικά μέ τόν άνδρα της. Σ’ αυτήν τήν αξιοθαύμαστη παραγωγική μονάδα που μέ τό έργο της συμβάλλει στην ευημερία της οικογένειας και του τόπου της. Και λέω αξιοθαύμαστη γιατί ή εργαζόμενη αυτή γυναίκα δεν είναι άπλά και μόνο ή εργαζόμενη που θά βρει τό φαγητό στο σπίτι έτοιμο τό μεσημέρι και είναι συχνά σύζυγος και μάνα. Και δεν πρέπει ποτέ να ξεχάσει ότι πάνω άπ’ όλα είναι γυναίκα. Και σε όλες αυτές τίς πτυχές πρέπει να ανταποκρίνεται ή σημερινή γυναίκα.

(...) Έδώ θέλω να ευχαριστήσω θερμά τήν κυρία Νανά Βασιλοπούλου από τήν οποία θά ενημερωνόμαστε για τά προστάγματα της μόδας, τίς καινούργιες παραλαβές από τίς γενέτειρες τίς κομψότητες και τίς εκάστοτε ευκαιρίες. Τήν κυρία Μαρία Άναγνωστοπούλου που έθεσε στην διάθεσή μας όλο τό έπιτελείο των αισθητικών της εταιρίας. Τήν κυρία Κατερίνα Τσουγιάννη τήν ψυχολόγο μας που θά συμβουλευόμαστε για διάφορα θέματα σχέσεων και ότι σχετικό πρόβλημα μάς άπασχολεί. Τόν κ. Βασίλη Βούλη βιολόγο της εταιρίας για θέματα διατροφής.

“Εφη Ρουσογιαννάκη»

Χωρίς να παραγνωρίζουν τίς «άξίες» της παραπάνω «καλλιτεχνικής» και «ιδεολογικής» προσφοράς των σούπερ-μάρκετς όρισμένοι οικονομολόγοι έπισημαίνουν ότι σήμερα καταφεύγοντας στα «προωθημένα» σούπερ-μάρκετς — μερικά είδη τά αγοράζεις φθηνότερα, πληρώνοντας όμως ακριβό-

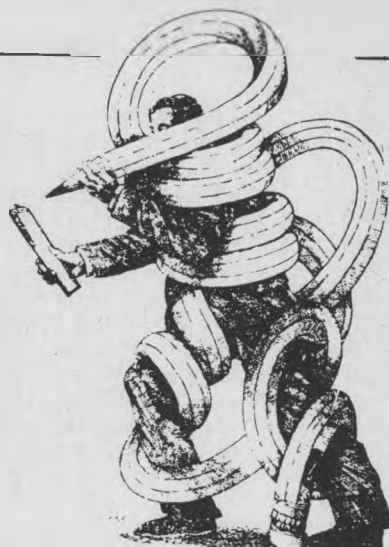
τερα για αρκετά άλλα, ιδίως για τα αποκλειστικώς εισαγόμενα από τό κάθε πολυκατάστημα

— χάνεις χρόνο εξαιτίας του αυνοτισμού ενός πλήθους που αγωνιά να ενημερωθεί για την τελευταία λέξη της γαστρονομικής μόδας, λεηλατώντας τα ράφια και πολιορκώντας τα ταμεία

— πολιορκείσαι από «κανονικοποιημένα» μοντέλα διατροφής, αυτής ακριβώς της διατροφής που αιτιάζεται την αύξηση των καρκίνων και των καρδιοπαθειών (ζωικά λίπη, συντηρητικά κ.λπ.).

΄Ασφαλώς τα μακαλικά της γειτονιάς δέν αποτελούν μνημεία καθαριότητας, επάρκειας, ποιότητας ή επιχειρηματικής εντιμότητας. ΄Η σταδιακή τους εξαφάνιση όμως ενδέχεται να επιτρέψει τή μονοπώληση της αγοράς τροφίμων από ύψηλης οργάνωσης και λεπτομερούς σχεδιασμού συμφέροντα, όποτε και ή ποιότητα και ή τιμή της καθημερινής διατροφής θά γίνει ανεξέλεγκτη.

Στάθης Χαϊκάλης

δέν πρόκειται να περικόψει οποιοδήποτε προνόμιο. ΄Αντίθετα λέγεται ότι εξετάζει με κατανόηση τά νέα αιτήματα τής συμπαθούς τάξεως τών δημοσιογράφων και αφήνει να «διαρρεύσει» ότι πρόκειται να τά ικανοποιήσει λίγο πριν τίσ επόμενες εκλογές.

΄Εκτός από τά παραπάνω, μετά την ανάληψη τής διακυβέρνησης τής χώρας από τό ΠΑΣΟΚ πάμπολλοι δημοσιογράφοι έτεροασχολούνται — εκτός από την τηλεόραση — στά γραφεία Τύπου ΄Υπουργείων, ΄Οργανισμών, Δημοσίων ΄Επιχειρήσεων κ.λπ. Δέν μιλάμε μόνο για τούς συντάκτες τής ΄Εξόρμησης που ό καθένας τους ανέλαβε δύο και τρία κυβερνητικά πόστα, μέ αποτέλεσμα μερικοί από αυτούς να υπερηφανεύονται ότι εισπράττουν 100-150.000 δραχμές τό μήνα.

΄Αναφερόμαστε στους άλλους δημοσιογράφους, τούς εν γένει «προοδευτικούς», που κυριολεκτικά ήλωσαν κρατικούς οργανισμούς και κυβερνητικές θέσεις, χωρίς να παραιτηθούν από τίσ εφημερίδες τους, χωρίς να σταματήσουν να «ενημερώνουν» τόν ελληνικό λαό.

΄Αναμφίβολα, ό κόσμος τής δημοσιογραφίας είναι κι αυτός γέννημα τής ελληνικής κοινωνίας, τών ύστερήσεών της, τών άδιεξόδων της, και τών διαβρώσεών της. Παρ' όλα αυτά τό αίτημα για μία εναλλακτική πληροφόρηση παραμένει όξυ κι επίκαιρο και γι' αυτό δέν αποκλείονται πρωτοβουλίες κι έγχειρήματα που θά ύπεδεικνυαν, αν όχι τίποτ' άλλο, τουλάχιστον τή δυνατότητα να ύπάρξει ενός άλλου είδους δημοσιογραφία: εκείνη που άσχολεται στά σοβαρά μέ τίσ πραγματικότητες του τόπου μας και του κόσμου όλόκληρου.

Χάρης Σταύρου

Η ΠΛΗΡΟΦΟΡΗΣΗ ΣΤΙΣ ΑΓΚΑΛΕΣ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Οι δημοσιογράφοι προκειμένου να άσκούν άπερίσπαστοι τό λειτούργημά τους — να άποκαλύπτουν δηλαδή τά ... πάντα για τούς ... πάντες — άπολαμβάνουν τής κρατικής στοργής. Φυσικά καμιά εφημερίδα δέν κάνει λόγο γι' αυτά τά προνόμια που πολλαπλασιάζονται. ΄Αλλωστε, άς μήν ξεχνάμε ότι οι τροπολογίες που μεγαλώνουν τή μακριά άλυσίδα τών προνομίων ψηφίζονται από όλες τίσ παρατάξεις τής Βουλής, μεταμεσονυχτίως κατά κανόνα.

΄Ας δοΐμε όμως μέ ποιά μέσα οι φιλέσπλαχνες εξουσίες άνακουφίζουν αυτούς που έταξαν σκοπό τής ζωής τους να πληροφορούν τόν ελληνικό λαό. Προσοχή όμως! Οι διευκολύνσεις αυτές άφορούν μόνο τά μέλη τών ΄Ενώσεων Συντακτών (΄Ημερήσιου και Περιοδικού Τύπου). Αυτό σημαίνει ότι θά πρέπει να λειάνουν κάπως τίσ συνδικαλιστικές τους ευαισθησίες και πολύ περισσότερο τή ζέση τους για άξιόπρεπή δημοσιογραφία, οΰτως ώστε να ξεπεράσουν τό σκόπελο τών περιέργων διαδικασιών που τούς αναγορεύουν σε μέλη τών πανίσχυρων συντεχνιών.

Και τώρα οι «διευκολύνσεις»:

- 1) Δωρεάν όλες οι συγκοινωνίες (άστικές ή ύπεραστικές) πλήν τών άεροπορικών.
- 2) Δωρεάν είσοδος στά δημόσια θέατρα (κινηματογράφος, θέατρα, γήπεδα κ.λπ.).
- 3) Φορολογία επί του ήμισους του εισοδήματος, έφόσον αυτό δέν ξε-

περνά τίσ 800.000 δραχμές τό χρόνο.

4) Παροχή στεγαστικών δανείων (γύρω στά ΔΥΟ έκατομμύρια δραχμές) κατ' έξαιρέσειν.

Για να 'μαστε δίκαιοι πρέπει να παραδεχθούμε ότι οι διοικήσεις τών σωμάτων, που προσφέρουν στά μέλη τους τίσ παραπάνω ελαφρύνσεις, καταβάλλουν αγωνιώδεις προσπάθειες νυχθημερόν να τίσ επαυξήσουν και να τίσ βελτιώσουν. Κάποιες πληροφορίες αναφέρουν ότι αυτή τή στιγμή προβαίνουν σε συνεχή διαβήματα για αύξηση του ύψους του στεγαστικού δανείου και του φορολογούμενου κατά τό ήμισυ εισοδήματος. Παράλληλα δέν παύουν να έπιζητούν ρυθμίσεις σε άσφαλιστικά και συνταξιοδοτικά θέματα, μέ στόχο να φθάσουν και να ξεπεράσουν τούς Τραπεζικούς.

Και ή Κυβέρνηση; Πώς αντιδρά ή σημερινή Κυβέρνηση, ή «σοσιαλιστική»;

Κατ' αρχήν θεωρείται βέβαιο ότι

ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΛΙΜΑ: ΗΠΙΟΝ

Γιατί ή οξύτητα στις σχέσεις κυβέρνησης και αντιπολίτευσης; Ποιόν εξυπηρετεί ή σκλήρυνση του πολιτικού κλίματος; Όλους. Καί τήν κυβέρνηση καί τή Νέα Δημοκρατία. Συνέπειες του δικομματισμού.

Πράγματα δευμένα καί πνεύματα εξημμένα. Αυτό θά μπορούσε νά είναι καί καλό. Γιά όρισμένους μάλιστα, τούς πολλούς, είναι. Καί πρόσ τό παρόν τουλάχιστον ισχύει ή αρχή τής πλειοψηφίας.

Δέν είναι πάντως μικρό πράγμα νά κατηγορείται περίπου στά ίσια μιά κυβέρνηση γιά ήθική ατύουργία σέ δολοφονία, όπως είχε εξάλλου κατηγορηθεί ακόμα πιά άπροκάλυπτα ή αντιπολίτευση γιά τό φόνου του ύποψηφίου του ΠΑΣΟΚ στην Όρεσιάδα. Ούτε άσήμαντο είναι νά άπαντά ό πρωθυπουργός ότι επιφυλάσσει έκπληξεις ύπονοώντας ότι θά κλάσσουνε δεξιές μανούλες. Άλλά τά όσα συμβαίνουν μέ άφορμή τή δολοφονία του Άθανασιάδη καί τήν έκρηξη στό Διδυμότειχο άπλωώς άναδεικνύουν σχέσεις πού προϋπήρχαν. Τό κλίμα ήταν εύθους έξαρχής στραβό...

Τό πρώτο πού θά μπορούσε νά παρατηρήσει κανείς είναι ότι σήμερα λέξεις όπως «κατάπτυστος», «γελοίος», «χυδαίος», «ψυχική άνωμαλία», «τρελοκομείο» έκτοξεύονται μέ άνεση από τήν κυβέρνηση στην αντιπολίτευση κι αντίστροφα. Δηλαδή μεταξύ θεσμών. Ότι επομένως ή ανταλλαγή δηλώσεων άγγίζει πλέον τή δικαιοδοσία του ποινικού, σηκώνει μήνυση. Άλλά τίς έαυτόν μηνύει;

Τό ΠΑΣΟΚ λοιπόν, γιά νά αρχίσουμε από τόν άναμάρτητο, είχε δώσει ως αντιπολίτευση σαφέστατα «δείγματα γραφής», πού λέει καί ό κ. Παπανδρέου: όταν άδραχνε τά άτομικά όνειρα, πού κατά περιεργό τρόπο έμοιαζαν τόσο πολύ τό ένα μέ τ' άλλο, καί τά μεταποιούσε σέ ζιβάγκο καί ζορίλκι, τό ζορίλκι σέ πολιτική, τήν πολιτική σέ πολιορκητικό κριό. Κάπου κεί, τέλος, κοί-

ταξε κατάματα τόν παραδοσιακό τραμπούκο καί φιλοσόφησε: δέν ύπάρχει βασιλική όδός στην έξουσία.

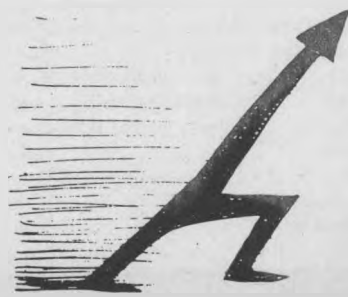
Τό δίδαγμα τό άφομοίωσε: όδό όμως άκολούθησε τή βασιλικότερη: κοίταξε νά βγάλει ζουμί άπ' ό,τι βρήκε μπροστά του, σεισμούς καί θύρες 7, ήταν μέ τό ένα πόδι στην Βουλή κι έξω μέ τ' άλλο στις ψηφοφορίες, γύρεψε επί διετία έκλογές άνεξαρτήτως θητειών, Συνταγμάτων καί λοιπών άστειοτήτων, φέρθηκε στους θεσμούς σά νά ταν δεσμοί καί δή γόρδιοι.

Όφος λοιπόν πολιτικής καί ήθος δεδομένο, όλοι ήξεραν τί ψήφιζαν. Ουδείς είχε όμως κληθεί τότε νά ψηφίσει: όλοι καταψήφισαν. Ό μάλλον ψήφιζε ό καθένας δαγκωτά, ποιός έτσι ποιός άλλιώς, τόν έαυτό του, όλοι πλύν του ΚΚΕ ές. πού ψήφιζε Άλλαγή καί τών ταλαιπώρων πού τό ψήφιζαν (άλλά καί αυτοί οι δύο τόν έαυτό τους, τελικά, δέν ψηφίζαν);

Καί αίφνης τό «Κίνημα» συνειδητοποίησε τό όραμά του, τόν μύχιο πόθο του: νά γινόταν, λέει, νά είσαι κυβέρνηση χωρίς κυβερνητικές ευθύνες καί πολιτική... Τό δοκίμασε μάλιστα στην αρχή γιά ένα διάστημα, αλλά καίτοι εύκταίο άπεδείχθη άνέφικτο. Μοιράστηκαν λοιπόν οι άνθρωποι του σέ «μετερίζια», επενδύθηκαν χορείες συμβούλων (χιλιάδες κεφάλια στην μέση έσύ), επιφόρτισαν διάφορα μούσια μέ τόν έλεγχο του κρατικού μηχανισμού, διόρισαν συνδικαλιστικές διοικήσεις καί βάλθηκαν νά εφαρμόζουν πράγματα καί θάματα από κατά τύχην όρθά έως άπαράδεκτα, μεταξύ τους άσχετα, αντίθετα άλλά καί συγγενικά (καί τό περιοδικό αυτό έχει προσπαθήσει νά καταδείξει τή

λογική, τήν «αυθόρμητη» αριθμητικολογιστική λογική, πού κυριαρχεί).

Ευθός έξαρχής, λοιπόν, τό ΠΑΣΟΚ βρέθηκε έκ νέου άντιμέτωπο μέ τίς λεγόμενες δημοκρατικές διαδικασίες καί τούς θεσμούς. Αυτά συνεπάγονται έλεγχο, έρωτήσεις καί στριμώγματα, καί τό ΠΑΣΟΚ, μέσ στον πονοκέφαλο του τί νά εφαρμόσει, δέν ήθελε κανένα πάνω άπ' τό κεφάλι του. Διαπίστωνε αίφνης ότι τράβηξε λάθος «πακέτο» άπό τό σωρό καί πέρασε λάθος νόμο; Δικός του ήταν («ή κυβέρνηση είναι ή μόνη πού κατά τό Σύνταγμα καί κατά τήν έτυμηγορία του ελληνικού λαού έχει τό δικαίωμα καί τήν ύποχρέωση νά νομοθετεί καί νά έκφράζει τήν κυρίαρχη λαϊκή βούληση», πού λέει καί ό κυβερνητικός εκπρόσωπος), τόν καταργούσε. Διαπίστωνε ότι «ξέχασε» τριανταπέντε τροπολογίες από νόμο άρτι ψηφισθέντα; Έμπαζε τριανταπέντε τροπολογίες στό νομοσχέδιο περί άπροσαρμόστων παιδών. Κι αν ή ΝΔ διαμαρτυρόταν, τήν άποστόμωνε δι' άνατάσεως τής χειρός καί τής τά λέγε κι ένα χεράκι, χοροστατούντος του κ. Κουτσόγιωργα, γιά νά μάθει άλλη φορά νά είναι έπάρατη. Καί όλα αυτά συνδυασμένα μέ κουτοπονηρίες καί κακομοιρίες, όμοφωνίες σέ τροπολογίες χωρίς οι άλλοι νά ξέρουν π.χ. ότι μόλις παραιτήθηκε ή Σύγκλητος του Πολυτεχνείου, ή μισές φωτοτυπίες, λογοκρισίες, διαψεύσεις διαψεύσεων καί άπολογητές τύπου Καλούδη. Μέ κορυφαίο βέβαια όλων τήν ανατριχιαστική έκείνη μεσονύκτια παρέμβαση του πρωθυπουργού στην συζήτηση γιά τόν προϋπολογισμό μέ τήν καταγγελία περί δεξιών «ύπονομευτών» τής οικονομίας, τή βαρύτερη κατά τή γνώμη μου προσβολή πού έχει ύποστεί τό κύρος του Κοινοβουλίου στις μέρες μας. Ό ήπιο κλίμα θά μπορούσε μέ αυτές τίς συνθήκες νά ύπάρξει μόνο

άν οι άνθρωποι ήταν κυβερνητικά αντίτυπα ή ήλιθιοι. Δεν είναι.

Συνεχίζουμε. Μπορεί λοιπόν οι καθ' ύλην αρμόδιοι ύπουργοί, ανάλογα με την ευγένεια του καθενός, να άπαντούν επί της ουσίας άφου στο κάτω κάτω επιχειρήματα βρίσκονται για τό καθετί, όμως αυτές οι «άποκεντρωμένες» άπαντήσεις δεν άποτελούν και έφ' όλης της ύλης άντιπαράθεση. Και χωρίς τέτοια δεν κάνεις τίποτα. Τά περί Άλλαγής και μη προνομιούχων συγκινούν πλέον μόνο τούς Ιστορικούς, τά περί έξωτερικής πολιτικής μäs τέλειωσαν. Υπήρξε λοιπόν, άπό την άρχή, ανάγκη άμεση για δύο τουλάχιστον ψωμωμένους ιδεολογικά έπιτελείς να πλαισιώνουν τόν πρωθυπουργό στην έφ' όλης της ύλης άντιπαράθεση με τή ΝΔ. Βρέθηκαν ό κ. Μαρούδας και ό κ. Κουτσόγιωργας. Οι δύο αυτοί σήκωσαν τό βάρος με μοναδικό σχεδόν πολιτικό έφόδιο τή μαγκιά.

Στόχος τους, μαζί με πολλούς άλλους, ήταν να καταργήσουν τήν έννοια της άντιπολίτευσης, πού δεν είναι βέβαια πόστο παρηγοριάς. Δηλαδή τή θεσμοθετημένη σχέση πλειοψηφίας-μειοψηφίας. Ό κ. Μαρούδας μάλιστα κατάργησε έτσι και τόν κυβερνητικό εκπρόσωπο εισάγοντας τόν κομματικό με μόνιμο καθημερινό μοτίβο τά «ό λαός με τήν άλάνθαστη κρίση του τήν έθεσε στο περιθώριο» και τά «τόν κ. Άβέρωφ τόν έχει κρίνει ό λαός», δηλαδή: με τί μούτρα μιλάς άφου έχασες στις εκλογές;

Έκει πού θέλω να καταλήξω είναι ότι στο επίπεδο αυτό ή σχέση του ΠΑΣΟΚ με τή ΝΔ παίζεται «σε επίπεδο κρεοπωλείου», είναι δηλαδή άπολιτική, καιτοι έχει βέβαια τίς πολιτικές της προϋποθέσεις και τίς άμέτρητες πολιτικές της έπιπτώσεις για όλους. Και δεν μιλάμε έδώ μόνο για τόν κ. Μαρούδα (ή ΝΔ «άσκει μιά πολιτική τρέλας... είναι μιά κατάσταση τρελοκομείου») και τόν κ. Κουτσόγιωργα («δικαίως τό ΠΑΣΟΚ θά άποκαλείται μονοκομματικό κράτος, άπό τή δεξιά, άφου σε λίγο δεν θά τής μείνει ούτε ένας όπαδός»): ακόμα και άνθρωποι όπως ό φίλος Π. Εύθυμίου (πού τόν χρεώνω στον κυβερνητικής χροιάς λόγο όχι τόσο γιατί έχει άρθρογραφήσει ως σύμβουλος του ύφυπουργείου Νέας Γενιάς, όσο κυρίως για τό ύφος και τό περιεχόμενο της πρόσφατης παρουσίας του στο Άντι, άπό όπου και τό άπόσπασμα) δεν άντιστέκονται στον πειρασμό

να γράφουν: «οί κραυγές περί "μονοκομματισμού" δεν είναι παρά οι διαμαρτυρίες ενός ήγαιτικού στρώματος της Δεξιάς, πού εκφράζουν τή λύπη και τήν άγανάκτηση για τήν άπομάκρυνσή τους άπό τόν κορβανά και τό θώκο της έξουσίας».

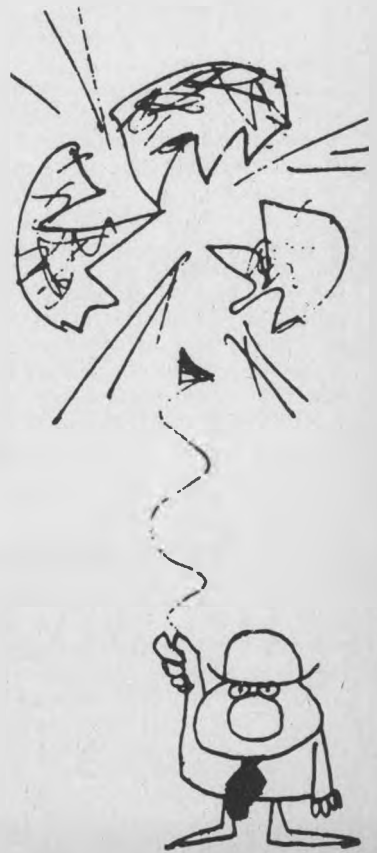
Στά του θώκου έξπέρ είναι ό κ. Μαρούδας: τώρα έγινε και στά του κορβανά: καιτοι ό άρμόδιος ύπουργός είχε ήδη άπαντήσει προχθές, αυτός έπανήλθε με τά περί «οικονομικού πολέμου φημών» άπό μεριάς της ΝΔ πού της «είναι άδύνατο να πιστέψει ότι έχασε τό τρένο ή ότι τέλειωσε τό μεγάλο φαγοπότι». Αυτό όλα έχουν φυσικά και άλλες λειτουργίες. Άφ' ενός προσφέρουν στον κυβερνητικό τύπο τίτλους («Τέλειωσε τό φαγοπότι» ό κύριος τίτλος του Έθνους τήν έπομένη, «Μηχανισμός φθοράς οργανώθηκε άπό τή ΝΔ για τήν οικονομία» των Νέων). Άφ' έτέρου βρίσκονται σε άντιστοιχία, διατηρούν και τροφοδοτούν ένα κάποιο λαϊκό αίσθημα πού τελικά τά νομιμοποιεί.

«Τό ήπιο πολιτικό κλίμα μπορεί να τό διασφαλίσει ή πίεση της κοινής γνώμης και των ανθρώπων πού δεν παθιάζονται», έγραφε πρό ήμερών ό Κ. Μπέης στην Έλευθεροτυπία. Η έφημερίδα, κάνοντας τό λόγο πράξη, πού λένε, διατηρεί μόνιμη στήλη τήν έπομένη κάθε τηλεοπτικής όμιλίας του κ. Άβέρωφ με τηλεφωνικές αντιδράσεις αναγνωστών της. Νά μερικά δείγματα άπό τήν τελευταία: «συγχωρούμε τήν ΕΡΤ γιατί είναι έποχή άποκριας», «άν και φοράει άποκριάτικη μπουτσούνα τόν καταλάβαμε», «μήπως δεν είναι έλληνικής καταγωγής;», «τί χάλια είναι αυτά πού μäs βάζουν στην τηλεόραση; Νά πείτε στον κ. Μαρούδα να τόν βάζουν τουλάχιστον 5 λεπτά για να μην παραπονιέται», «ας τόν βάζουν άμα θέλει στις 3 τά ξημερώματα πού θά κοιμόμαστε». Και τέλος: «γιατί τόν βγάζουν αυτόν τόν καραγκιόζη στην τηλεόραση; Βάλτε, ρέ παιδιά, στην έφημερίδα ότι δεν είναι άντρας ό παλιογύφτος».

Η όξύτητα λοιπόν ενδιαφέρει τό ΠΑΣΟΚ για πολλούς λόγους. Υπάρχουν κατ' άρχήν εκείνοι πού έπρόκειτο να φάνε με χρυσά κουτάλια και τώρα καλούνται να φάνε με τά χέρια. Έστω κι έτσι, κάτι θά πρέπει να 'χουν να τρώνε. Άν τό ΠΑΣΟΚ άσκήσει μιά κατά τό δυνατόν ήπια πολιτική, τά πάντα θά είναι εις βάρος του τώρα πού οι λέ-

ξεις μπαγιάτεψαν. Μπορεί να διατηρεί έλπίδες ότι, άν μη τι άλλο, τό μοίρασμα θά παιχθεί στα ζάρια (στο εκλογικό σώμα) μόνο πωλώνοντας συνεχώς τά πράγματα με βάση τό δίλημμα του τύπου ΠΑΣΟΚ-Δεξιά (γιατί με σύνθημα τήν Άλλαγή θά 'ναι πιά κομμάτι δύσκολο να προκόψει). Τό δίλημμα αυτό δεν είναι σε θέση να τό θέσει ή ίδια ή πολιτική του. Πρέπει λοιπόν να τίθεται μονίμως και έπιμόνως έξωθεν. Σε ένα κλίμα τέτοιο τό ΠΑΣΟΚ, ύπαγορεύοντας τούς όρους του παιγνιδιού, μπορεί μάλιστα άκόμα και να «ήγεμονεύει» στον άντιδεξιό χώρο, όπως άλλωστε φάνηκε στην πρόσφατη ύπόθεση «πραξικόπημα».

Νομίζω, για να τελειώνουμε, ότι ή όξυνση του πολιτικού κλίματος άπό τό ΠΑΣΟΚ, κυρίως βέβαια άπέναντι στη δεξιά, καθώς μάλιστα ζει τραυματικά τά βήματά του να τό σπρώχνουν σε πολιτική πού συχνά δεν διαφέρει διόλου άπό εκείνη της προκατόχου του, είναι έγγενές συστατικό της πολιτικής του. Πολύ περισσότερο πού ό Κ. Μπέης μπορεί να ρίχνει γραμμή στην Έλευθε-

ροτυπία: «ή αντιπολίτευση άσκει τόσο άδυσώπητο πόλεμο φθοράς στην κυβερνητική παράταξη, ώστε μοιραία να (...) άπομακρύνεται ή πραγμάτωση των στόχων που συνιστούν την ιδεολογική ταυτότητα του ΠΑΣΟΚ».

Στην πορεία αυτή κανείς δέν φαίνεται διατεθειμένος να άντισταθεί. Τό ΚΚΕ δέν έχει να χάσει τίποτα. Μπορεί άνέτως να ελπίζει ότι θά πλανεύει τή λαϊκή άπογοήτευση που θά ρχεται προς τή μεριά του, κρίνοντας όποτε μπορεί τήν κυβέρνηση και ταυτόχρονα έπανεπικαιροποιώντας, μέσω τής αντιδεξιής έξαρσης, τά περί ιμπεριαλιστών εύτελή. Τό ΚΚΕ έσ., πάλι, δεξιά δώσ' του και άπ' του τήν ψυχή διότι άνευ δεξιός κάτι θά πρεπε να πεί και για τήν άριστερα (βοηθούντος πάντως του Μάρκου, άναμένεται ότι και έπ' αυτού θά άποφανθεί σύντομα).

Όσον άφορά τώρα τή Νέα Δημοκρατία, ό φιλοκυβερνητικός τύπος τής άποδίδει τήν άποκλειστική εύθύνη για τήν ένταση, ενώ συνάμα διαβεβαιώνει ότι δέν τή συμφέρει γιατί ζημιώνει. Ούτε τό ένα συμβαίνει ούτε τό άλλο.

Μπορεί πράγματι να ύποβόσκουν διχαστικές τάσεις στή ΝΔ και ή δελφινολογία να άνθει στό σεναριοθηρικό τύπο. Φαίνεται όμως ότι έχει καταφέρει να άποκαταστήσει μία κάποια ίσορροπία στό έσωτερικό της. Υπάρχουν έτσι εκείνες οι τάσεις της που εκθειάζουν τελευταία όλο και περισσότερο τό φιλελευθερισμό και τά καλά του, που συνιστούν μία κάποια κόσμια αντιπαράθεση, διαλογιζόμενοι περί έλευθερίας και δημοκρατίας. Άνθρωποι διανοούμενοι, άτριφτοι με τίς σκληρότητες τής καθημερινής πρακτικής, άνθρωποι που ή παραγωγή τής κοινωνικής βάσης δέν τους βοηθά καθόλου. Συνεπής έφαρμογή μιās τέτοιας στάσης θά σήμαινε ότι αντιπαρέρχομαι τήν όξύτητα του ΠΑΣΟΚ και εφαρμόζω άμυντική γραμμή άρχίζοντας παρατεταμένη περίοδο μετασχηματισμού σε «κόμμα άρχών». Ούδεις τό προτείνει. Γιατί ή ΝΔ παραμένει βέβαια, και αυτό πριν άπ' όλα τήν ένώνει, κόμμα έξουσίας.

Οί «φιλελεύθεροι» λοιπόν και οι «κεντροδεξιοί» εξακολουθούν να άρθρογραφούν ή να σιωπούν, τήν πολιτική όμως τήν άσκοούν οι ψημένοι, και πρώτοι βέβαια ό Άβέρωφ και ό Μητσοτάκης. Αυτοί ξερούν ότι για τήν άνάκτηση τής έξουσίας δέν άπαιτείται φιλελεύθερη μαλθα-

κότης αλλά επιθετική πολιτική: όχι μόνο ιδεολογική σύγκρουση αλλά κυρίως πολιτική: με ιδεολογικά μέσα τά ύπάρχοντα.

Στην κριτική της ή ΝΔ είναι έτσι όντως όξύτατη, μήν αφήνοντας καμία εύκαιρία να πάει χαμένη, κυρίως εκεί που αισθάνεται ότι πλήττεται ή ότι μπορεί να πείσει. Βέβαια άποφεύγει να παρεκτρέπεται και μιλάει για «κατάπτυστες κομματικές κινητοποιήσεις» μόνο όταν νομίζει ότι βρίσκειται πρό δεδομένων λαοκρατίας ή άναρχίας και χαρακτηρίζει «γελοίες» τίς δηλώσεις του κυβερνητικού εκπροσώπου μόνο όταν και ό όποιοσδήποτε άλλος θά δυσκολευόταν να βρει ήλιότερες έκφράσεις. Έχει έπισημανθεί ότι στην αντιπαράθεση τής δεξιής με τους αντιπάλους της ύποβόσκει πάντα μία τελική κατηγορία που άπτεται των παρυφών του ποινικού, ή ένδιάθετη ιδεολογική τάση να βγάξει τους αντιπάλους της «παράνομους». Άλλά τέτοιων προσμειξων είναι τά πολιτικά της έργαλεία. Άπό κεί και πέρα ή δεξιά στή σύγκρουσή της με τό ΠΑΣΟΚ και στό επίπεδο τουλάχιστον των λέξεων, είναι άσύγκριτα πολιτικότερη. Για τά του «πραξικοπήματος», άς πούμε, μίλησε για «γενική πρόβα» για τή δημιουργία «παράλληλου κράτους» όπου ό κομματικός μηχανισμός μετατρέπεται σε «ένεργη και άτυπη πολιτοφυλακή». Πρόκειται για λόγο με χθές, σήμερα κι αύριο, έξόφθαλμα πολιτικότερον από τό «σκάσε άφου τή ρούφηξες στίς έκλογές».

Για να κερδίσει τίς έκλογές ή ΝΔ ξερεί ότι δέν μπορεί να άρχισει ψαρεύοντας από τά κεντρώα νερά. Αυτό θά παιχθεί κυρίως στό τέλος. Πρέπει άντίθετα να βοηθήσει πρωτίστως τόν σκληρό αλλά και μαζικό έκλογικό πυρήνα της να άναθαρρήσει, να μήν ντρέπεται για τό πολιτικό ποιόν του, αλλά συνάμα να μήν άποθαρρύνει, κι εδώ βοηθά ό φιλελεύθερος άπόηχος και τό ΠΑΣΟΚ, τους πρώην ή δυνάμει ψηφοφόρους της. Όξύτητα λοιπόν και σφοδρότητα με γενναίες δόσεις άναδομημένου άντικομμουνισμού (που τώρα λέγεται άντιμεσοισανισμός), φιλοαμερικανισμός, έμμونه στην καταγγελία των ολοκληρωτικών φαινομένων, προσπάθεια να δείξει τήν «τρομοκρατία» που ύφίσταται (και δέν τής φέρονται, είναι ή άλήθεια, με τό γάντι). Και, με τήν έκμετάλλευση γεγονότων όπως ή δολοφονία και ή έκρηξη, έκμετάλλευση στην όποία οι πάντες κατέ-

φυγαν σε άντίστοιχες περιπτώσεις, και τής «λάσπης» που δέχεται («τή μεγάλη παράταξη μας δέν τήν ψηφίζει λαός - φτωχός, εργαζόμενος και περήφανος λαός. Τήν ψηφίζουν ή Μαφία, ή Καμόρρα, ή Μαύρη Χείρ και τά εδώ παρακλάδια τους», λέει με πίκρα ότι τους προσάπτουν ό Π. Φωτέας στή *Μεσημβρινή*), να συγκινήσει και να συσπειρώσει. Και βέβαια πριν άπ' όλα, και εκεί ίσως παίζεται τό μεγάλο τό παιγνίδι, ή άκρως επιθετική και όξύτατη έκστρατεία για τήν υπεράσπιση των θεσμών. Και στό σημείο αυτό είναι μόνη. Έδώ ή ΝΔ επιμένει, καταγγέλλει, οι κραυγές του κ. Κουτσόγιωργα και του κ. Μαρούδα γίνονται πάραυτα πρωτοσέλιδα. Δέν είναι μόνο γιατί ή δεξιά τους θέλει τους θεσμούς στέρους άφου σκοπεύει να τους χρησιμοποιήσει και ξερεί τί να τους κάνει: αλλά και γιατί εδώ, στα μεγάλα ζητήματα των «δημοκρατικών διαδικασιών», είναι έξαιρετικά εύαίσθητοι όλοι όσοι έχουν τή δυνατότητα, τώρα ή αύριο, να ψηφίσουν άστικά. Και όχι μόνο αυτοί. Τό ΠΑΣΟΚ, στό σημείο αυτό, τήν ποτίζει νεκταρ.

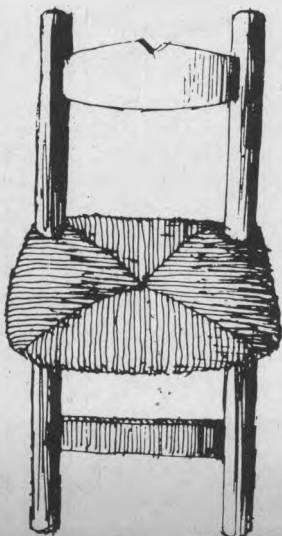

Καί η Νέα Δημοκρατία δέν τά πάει καθόλου άσχημα. Αυτό πιστοποιείται από πράγματα τόσο διαφορετικά όσο η κηδεία του Άθνασιάδη και τά νιάτα πού μπαίνουν στά Πανεπιστήμια. Τό ΠΑΣΟΚ πράγματι «γονάτισε» τή δεξιά. Για νά τήν ξαναφτιάξει. Καί αυτό, στό κάτω κάτω, άλλαγή είναι.

Τό έρώτημα λοιπόν «ποιός προκαλεί τό όξύ πολιτικό κλίμα;» μπορεί νά τεθεί μόνο έτσι: *ποιόν εξυπηρετεί τό όξύ πολιτικό κλίμα;* Νομίζω ότι ή ένλόγω σκλήρυνση τής δημόσιας αντιπαράθεσης δέν δυσαρσεί, άν μή τι άλλο, τό ΚΚΕ και τό ΚΚΕ έσ. (τό ένα γιατί είναι άνυπαρκτό και τό άλλο γιατί είναι άνυπαρκτο) και βοηθάει και τή Νέα Δημοκρατία και τό ΠΑΣΟΚ. Πρόκειται, πολύ απλά, για τήν «ελεύθερη αντιπαράθεση τών ιδεών» και δυστυχώς μόνο τέτοιες ιδέες διατίθενται. Διαιτητής, τό 1985, ό λαός. Η λεγόμενη όξύτητα του πολιτικού κλίματος είναι έτσι «συνάδον» χαρακτηριστικό του μεταβατικού, άς πούμε, δικομματισμού πού υπάρχει σήμερα. Είθισται νά λέγεται ότι μιά τέτοια όξύτητα ύπονομεύει τή Δημοκρατία. Άλλά ποιά δημοκρατία, στό κάτω κάτω; Δημοκρατία είναι κάθε φορά ή δημοκρατία πού υπάρχει. Καί ή δική μας, σήμερα, τήν έχει τήν ένταση, ως φαίνεται; άνάγκη.

Η μάλλον ή δική τους. Αυτόνων πού μαλλιοτραβιούντα στή μέση τής πλατείας, μέ τό ΚΚΕ νά κοιτάει νά περιμαζέψει τά λιμά, και κάνουν τά πάντα νά μαγνητίσουν τό βλέμμα όλων μας μέ τίς γρονθοπατινάδες και τά όχτάστηλά τους μήν τύχει και σά μαγεμένο τό μυαλό μας φτερουγίσει.

Γιώργος Καρράς

ΟΙ ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ ΧΘΕΣ ΚΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

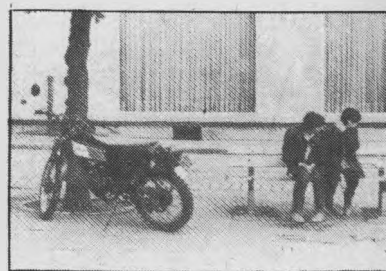
Ένάμιση χρόνο πριν, μέχρι τήν περιβόητη 18 Όχτώβρη, όλα ήταν εύκολα: τό όνειρο τής άλλαγής συντηρείτο άκόμη και οι φοιτητές οι τότε τό έθρεψαν, όσο και όπως μπόρεσαν. Οι «δημοκρατικές δυνάμεις» — κυρίως οι «άλλες δημοκρατικές δυνάμεις» — δυνάμωσαν για τά καλά μέσα στό πανεπιστήμιο, κάπως δυσανάλογα μάλιστα σέ σχέση μέ τή γενικότερη κοινωνική επιρροή τους. Στρατιές όλόκληρες από πρωτοετείς φοιτητές προσέφεραν τήν πρώτη ύλη: μιά πρωτογενή επαναστατική διάθεση, μιά διάθεση ν' αλλάξουν τή ζωή τους κι όσα στραβά βρήκαν έτοιμα. Οι δημοκρατικές δυνάμεις έβαζαν τό καλούπι: στό Πανεπιστήμιο τά παιδιά θά μάθουν ότι ή άλλαγή πού όραματίζονται λέγεται σοσιαλισμός: κι ό τι για τήν πραγμάτωσή του χρειάζονται διάφορα· λ.χ. νά πάνε νά βρούν σύμμαχο τήν εργατική τάξη άνευ τής όποίας τίποτα δέν γίνεται, κοντολογίς νά μπουδ στό κόμμα. Η ό τι τήν άλλαγή πού θέλουν, τή θέλει μέ τή μιά ή τήν άλλη έννοια όλη ή Έλλάς και πρώτος απ' όλους — άς του άναγνωριστέι τό προβάδισμα — τή θέλει ό Άντρέας. Αυτός είναι και πιο κοντά στό σοσιαλισμό, σχεδόν τόν έχει στό μανίκι του. Η ό τι καλή ή άλλαγή κι ό σοσιαλισμός, αλλά μέ δημοκρατία και έλευθερία, μ' άλλα λόγια θέλουμε σοσιαλισμό, αλλά καλά είναι και μέ τή Νέα Δημοκρατία, κι άκόμα καλύτερα άν έρθει τό ΠΑΣΟΚ. Δόξα τω θεώ, υπάρχουν και χειρότερα.

Στήν κολυμπήθρα τών δημοκρατικών δυνάμεων βαφτίστηκαν πολλοί φοιτητές. Καί βγήκαν απ' αυτή μέ τήν πανάρχαια διαλεκτική του σκοπού και τών μέσων βαθιά αποτυπωμένη μέσα τους. Φουρνιές όλόκληρες θά μάθουν, ότι για χάρη του σκοπού, του όράματος πού κι αυτοί συμμερίζονται, τής άλλαγής τής ζωής τους και τής κοινωνίας, πρέπει νά γίνουν ύπομονετικοί, πειθαρχικοί και υπάκουοι στό κόμμα, νά μάθουν τή συνδικαλιστική άργκό και τίς αντίστοιχες λουμπινιές, νά διαβάσουν — αυτοί πού από τήν

πρώτη δημοτικού μίσησαν τό βιβλίο — οικειοθελώς για τόν ιμπεριαλισμό, ή για τίς μητροπόλεις και τίς περιφέρειές τους· διδάχτηκαν δηλαδή ότι προς χάρη τής επανάστασης πρέπει νά πειθαναγκάζεται ή επαναστατικότητα, ότι προς χάρη του όράματος πρέπει νά γίνουμε πεζοί. Ηταν τό πρώτο και πιο σπουδαίο μάθημα πού έπαιρναν τά παιδιά στό Πανεπιστήμιο, άναγκαία προϋπόθεση για κάθε άλλο.

Άπό τούτο τό βάπτισμα πολλοί πέρασαν, μά και πολλοί ξέφυγαν. Άλλοι γιατί, μήν διαθέτοντας τήν επαναστατική πρώτη ύλη, δέν θέλησαν καν νά μπουδ στήν κολυμπήθρα — και δέν αναφέρομαι εδώ μόνο στους δεξιούς φοιτητές, αλλά και σέ πολλούς από εκείνους πού ψήφισαν ΠΑΣΠ γιατί ή πολιτική προέλευση τής οικογένειάς τους βάσταγε από τό χώρο του δημοκρατικού Κέντρου, ή γιατί κατά κει άρχισαν νά δείχνουν τά κοινωνικά ρεύματα — όχι, δέν ήταν άριστεροί φοιτητές αυτοί. Άλλοι αντίθετα γιατί διέθεταν τήν πρώτη ύλη σέ υπέρμετρο βαθμό — ή επαναστατικότητα τους άσφυκτιόσε στα καλούπια τών άριστερών παρατάξεων. Οι τελευταίοι, άναρχοαυτόνομοι όπως όνομάστηκαν και συσπειρώσεις, πέρασαν από τό βάπτισμα τής άριστερας και τό ξεπέρασαν. Δέν αποτέλεσαν κοινωνικό φαινόμενο στό χώρο τής νεολαίας, ήταν κυρίως πολιτικό φαινόμενο στό χώρο τής άριστερης νεολαίας. Έξω από τόν ιμπεριαλισμό υπάρχει κι ή μοναξιά: ήταν ή πρόκλησή τους στήν άπάντηση πού έδινε ή άριστερά και μέχρι πρότινος έδιναν και οι ίδιοι. Οι καταλήψεις πριν λίγα χρόνια έφεραν αντιμετώπιες τίς δύο όψεις τής διαλεκτικής πού αναφέραμε στήν πιο καθαρή τους μορφή, τήν έκρηξη τής επαναστατικής πρώτης ύλης τών καταληψιών και τους πειθαναγκασμένους κατόχους του επαναστατικού σχεδίου κνίτες.

Ένάμιση χρόνο μετά τήν Άλλαγή, ή άλλαγή δέν μπορεί νά όνομαστει πια Άλλαγή, κι άν πραγματικότητα

τα είναι ο σοσιαλισμός, τό δραμα δέν μπορεί νά λέγεται κι αυτό σοσιαλισμός — τουλάχιστο γιά τούς άπλους κι άμυητους στά τερτίπια τής ιστορίας νεολαίους. Ουδείς ε-ξάλλου ενδιαφέρεται νά τούς μνη-σει — ούτε καν νά τούς μιλήσει. Τό ΠΑΣΟΚ στό όνομα τών χθεσινών άγώνων τούς καλεϊ νά ψηφίσουν τή δικαίωση τής σημερινής άθλιότη-τας τής πανομοιότυπης μέ τή χθεσι-νή, τό ΚΚΕ ές. τούς καλεϊ μέ σύνε-ση και περίσκεψη νά τή στερεώ-σουν και νά τή διευρύνουν, τό δέ ΚΚΕ νά στρατευθούν στους κόλ-πους του παλεύοντας γιά τήν πραγ-ματική άθλιότητα.

Ή κάθε παράταξη τούς καλεϊ νά έπικροτήσουν τά μέσα πού έκεινη διάλεξε γιά νά έξυπηρετήσει τό σκοπό, μά ό σκοπός ξεθώριασε ώς δραμα ίκανό νά άπορροφήσει τήν άνατρεπτική πρώτη ύλη, ταυτίστη-κε σχεδόν μέ τήν πεζή καθημερινό-τητα. Οί φοιτητές βέβαια ψηφίζουν και σήμερα, όπως ψηφίζουν και χτες. Μά ή ψηφος όλο και περισσό-τερον άποκτά τόν ίδιο πολιτικο-διαχειριστικό χαρακτήρα πού έχει γενικότερα ή ψηφος στην ευρύτερη ελληνική κοινωνία· ή ψηφος τών φοιτητών διαμορφώνεται από τά ίδια ή παρεμφερή κριτήρια μέ βάση τά όποια διαμορφώνεται κι ή ψηφος τών γονιών τους. "Έτσι ή κατά 50% περίπου άνοδος τής ΔΑΠ, πού ήταν πολύ μεγαλύτερη στό πρώτο «άμό-λυντο» έτος, δέν άντανακλά παρά τή φυσιολογική τάση νά φτάσει ή δεξιά και στό Πανεπιστήμιο κοντά στά πολύ ύψηλότερα επίπεδα πού βρίσκεται ή δεξιά στην Έλλάδα. Ή πτώση τής ΠΑΣΠ άντανακλά τή γενικότερη φθορά του ΠΑΣΟΚ και θά ήταν μεγαλύτερη, άν δέν υπήρχαν από τήν άλλη μεγάλη περι-θώρια άνόδου μέχρι νά φτάσει τό ΠΑΣΟΚ στά ποσοστά πού έχει εκτός Πανεπιστημίου. Τούτη ή τάση έναρμόνισης τών φοιτητικών ψή-φων — τουλάχιστο εκείνων πού πάνε στη δεξιά και τό ΠΑΣΟΚ — πρόσ τις γενικότερες πολιτικές συμπεριφορές, όφειλεται τελικά στη βαθμιαία αποδέσμευση του φοι-

τητικού χώρου από τά γρανάζια τής παραγωγής άριστερών μέσα στό Πανεπιστήμιο. Τό όρυχείο έξόρυ-ξης άριστερών μέσα από τό Πανε-πιστήμιο ή στασιμότητα έως πτώση τών δυνάμεων του ΚΚΕ και του ΚΚΕ ές. "Απ' τήν άποψη αυτή ή πτώση του ΚΚΕ είναι πολύ πιο ση-μαντική από τήν πτώση του ΠΑ-ΣΟΚ, γιατί ενώ τό ΠΑΣΟΚ φθείρε-ται, τό ΚΚΕ φυσιολογικά θά έπρεπε νά είχε σημειώσει άνοδο. Τό πιο ά-ξιοπρόσεκτο δέ είναι ότι μέσα στό τέλμα τής στασιμότητας βρίσκον-ται πρώτες πρώτες και οι συσπει-ρώσεις — αντίθετα μέ τήν αντίδρα-ση πού ίσως θά περίμενε κανείς — ακριβώς γιατί οι συσπειρώσεις ώς μετααριστερό φαινόμενο, φαινόμε-νο δηλαδή όχι αυτοτελές, είναι κα-ταδικασμένες νά παρακολουθούν τήν άριστερά άκόμα και στην πα-ρακμή τής.

Σήμερα ή ιδιαιτερότητα πού κου-βαλάει μαζί της ως πρώτη ύλη ή νε-ολαία, ούτε βαφτίζεται ούτε άνα-μορφώνεται μέσα στό Πανεπιστή-μιο. Καθώς ξεθωριάζουν τά όράμα-τα διοχετεύεται, ή μάλλον καταρ-κυλάει άλλου: σε νεολαιίστικα μι-φτεκάδικα τζόλλυ γκούντ γκούντ, σε πίστες μέ πατίνα όπου περιμαν-τρωμένοι νεολαίοι στριφογυρνούν έναρμονίζοντας τή σωματική τους κατάσταση στην ψυχική τους πα-ραζάλη, σε μοτοσικλέτες και μηχανάκια γιά τούς πιο άνήσυχους, σε ντίσκο γιά τούς πιο πειθήνιους. Σ' αυτά τά άποκλειστικά στέκια θά ζήσουν τή νεανική τους ιδιαιτερό-τητα, μέ τις μηχανές θά τήν ξεγελά-σουν. Γιά τούς πνευματικά άνήσυ-χους, Ίησους και Κρίσνα θά προ-σφερθούν ως ιδέες πού ούδέποτε θά κινδυνεύσουν νά καταστούν πεζές. Μέ τις πολιτικές παρατάξεις οι νέοι αυτοί δέν είναι αντίθετοι, ίσα ίσα τις δέχονται και τις ψηφίζουν κιό-λας. "Όμως δέν τούς άγγίζουν πιά, δέν μπορούν νά γίνουν τρόπος ζω-ής.

"Αλλ' ούτε οι παρατάξεις ενδια-φέρονται ιδιαίτερα, αφού παίρνουν εκείνο πού ζητούν. Ή Ν.Δ. επιχαι-ρει πού ή κοκκινίλα τών Πανεπι-

στημίων σιγά σιγά ξεθωριάζει και οι ψηφοί της ξυναπλησιάζουν σε πιο φυσιολογικά ύψη. Τό ΠΑΣΟΚ άφο-σιωμένο όπως πάντα σε διοικητι-κοοργανωτικούς ύπολογισμούς μέ-νει ήσυχο πώς ή κυβερνητική πολι-τική θά βρει μέσα στην ΕΦΕΕ τούς άναγκαίους συμμάχους φοιτητές-κομματικούς εκπροσώπους γιά νά περάσει. Τό ΚΚΕ βλέπει πώς όλα βαδίζουν κατ' ευχήν: άριστεροί έ-παναστατημένοι νέοι μπορεί νά μήν βγαίνουν, βγαίνουν όμως άκόμα κάτι κνίτες. Τό ΚΚΕ ές. βλέπει τις άπόψεις του νά δικαιώνονται: κα-θώς και στό Πανεπιστήμιο τό ΠΑ-ΣΟΚ κατεβαίνει και ή Ν.Δ. άνεβαί-νει, όλοι βλέπουμε πόσο δίκιο είχε όταν έλεγε πώς άπαιτείται ή ευρύτε-ρη δυνατή συσπείρωση τών δημο-κρατικών δυνάμεων γιά νά άποτρα-πεί τό βρικολάκισμα τής δεξιάς. Χαίρεται λοιπόν κι αυτό, καθώς εκ-των πραγμάτων άποκτά τό δικαίω-μα νά ξαναπεί τά ίδια γιά άλλη μιά φορά — πιο δυνατά.

Γιά νά μαστε πάντως ειλικρι-νεϊς, ενώ ή Ν.Δ. και τό ΠΑΣΟΚ ά-διαφορούν πλήρως γιά τις διεργα-σίες στό χώρο τής νεολαίας, τό ΚΚΕ και τό ΚΚΕ ές. δέν μένουν τε-λείως άδιάφορα. "Από τό ΚΚΕ θά ά-κούσουμε πώς οι άφομοιωμένοι και υπάκουοι φοιτητές, εκείνοι τών ό-ποιών ή νεανική συμπεριφορά άπο-καθαρμένη από κάθε ιδιαιτερότητα είναι ενταγμένη στα ισχύοντα κοι-νωνικά καλούπια, είναι οι προάγγε-λοι του σοσιαλισμού, ως άσπίδες κατά του άμερικάνικου τρόπου ζω-ής. Βαθιά μέσα απ' τό ΚΚΕ ές. θά άκουστούν τά ακριβώς αντίθετα, ό-τι δηλαδή καμικάζι και πατίνα, ρο-κάδες και μπιφτεκάδες, αυτοί βιώ-νουν τό σοσιαλισμό. Στό μεταξύ τό άστείο είναι ότι αυτές οι δύο νεο-λαιίστικες συμπεριφορές δέν βρί-σκονται σε καμιά άγεφύρωτη αντί-θεση μεταξύ τους. Συνήθως πρόκει-ται γιά τις πρωινές και βραδινές έ-νασχολήσεις τών ίδιων άτομων.

Δαμιανός Παπαδημητρόπουλος

15 χρόνια κομμουνιστική ανανέωση

«Σᾶς τά εἶπαμε, μᾶς τά εἶπατε, σᾶς τά ξαναλέμε»

τοῦ Ἀγγελοῦ Ἐλεφάντη

Κατά ποῦ πορεύεται ἡ κομμουνιστική ανανέωση; Καί δέν ἐννοῶ ἐκείνην ποῦ ὁ κάθε ἀριστερός δραματίζεται ἢ ὑποθέτει ἀλλά αὐτήν ποῦ καθοδήγησαν κι ἐπλάσαν οἱ ἱστορικοί κομμουνιστές τῆς ανανέωσης δίνοντάς τῆς πολιτική μορφή, ὀργάνωση, ἰδεολογία, πολιτική πρακτική καί ὕφος: τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ, πᾶνε δεκαλέντε χρόνια τώρα, ἀκριβῶς.

Ἔχω τῆ βεβαιότητα ὅτι τό ἐρώτημα ἀπασχολεῖ ὁλοένα καί λιγότερους. Δέν ἐνδιαφέρουν πιά ἡ ξεχάστηκαν οἱ λεπτομέρειες αὐτῆς τῆς πορείας ὕστερα ἀπό τά τόσα ποῦ ἔγιναν καί εἰπώθηκαν καί, κυρίως, ὕστερα ἀπό τά τόσα ποῦ δέν ἔγιναν καί δέν εἰπώθηκαν. Μποροῦμε ὅμως νά συνοψίσουμε τό ἀποτέλεσμα, ἀφήνοντας γιά τοὺς ἱστορικούς τοῦ μέλλοντος τῆ διερεύνηση τῶν αἰτίων ποῦ ὀδήγησαν σ' αὐτό γιατί ἤδη, μαζί μέ τῆ «μεγάλη νίκη τοῦ λαοῦ στίς 18 Ὀχτώβρη», ὁ κύκλος ἔχει κλείσει.

1. Ἡ κομμουνιστική ἀριστερά (τό ΚΚΕ ἐσωτ.) ἔχασε τῆ μάχη καί τοῦ κομμουνισμοῦ καί τῆς ανανέωσής του. Δέν τὴν ἔδωσε καν. Στὴν κοινὴ συνείδηση κομμουνισμός εἶναι ἡ πολιτική καί κοινωνικὴ εἰκόνα ποῦ παρέχει τό ΚΚΕ, τό ἕνα καί μοναδικό. Αὐτὴ ἡ εἰκόνα εἶναι γιά τὸν κόσμο τό παρελθόν, τό παρόν καί τό μέλλον τοῦ «κομμουνισμοῦ», ὅσο κι ἂν ἐμεῖς βάζουμε ἐντὸς εἰσαγωγικῶν αὐτὸν τὸν κομμουνισμό, ὅσο κι ἂν μᾶς φαίνεται ἀποτρόπαια — καί εἶναι — ἡ προοπτικὴ καί ἡ πρακτικὴ του στὴ βόρεια μητρόπολή του καί στίς καθ' ἡμᾶς παροικίες. Τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ δέν ἔγινε τό κόμμα τῆς ανανέωσης τοῦ κομμουνισμοῦ, τό ἀντίπαλο δέος τοῦ δογματισμοῦ, τῆς ἐξάρτησης, τῆς παραφθορᾶς καί τῆς διαστρέβλωσης τῶν σοσιαλιστικῶν ἰδεῶν γιά τίς ὁποῖες χρόνια πάλεψαν οἱ ἄνθρωποι.

2. Ἡ κομμουνιστική ανανέωση (τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ) δέν ἔγινε κόμμα μέ τὴν αὐστηρὴ ἔννοια τοῦ ὄρου. Εἶναι πολιτικὴ ἔνωση ἀτόμων χωρὶς κοινωνικὴ ἀνταπόκριση. Ἡ ἐργατικὴ τάξη, ἂν περὶ αὐτῆς πρόκειται, παρά τίς ἀλλεπάλληλες ἐκκλήσεις στά μέλη καί στά στελέχη νά τὴν πλησιάσουν, ἀδιαφόρησε γιά τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ καί τό Ἐσωτερικό δέν ἀντάμωσε τὴν ἐργατικὴ τάξη. Μῆτε ἄλλη τάξη ἄλλωστε. Γιατί οὔτε κόμμα ἀστῶν θά μπορούσε νά ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι

εἶναι, οὔτε μικροαστῶν, οὔτε διανοουμένων, οὔτε ἀγροτῶν, οὔτε μοτοσικλετιστῶν. Βέβαια, στό ΚΚΕ ἐσωτ. ὑπάρχουν καί ἀστοὶ καί διανοούμενοι καί ἐργάτες καί ἀγρότες καί μικρομεσαῖοι καί μοτοσικλετιστές: ὑπάρχουν σ' αὐτό ὅλα τά δείγματα τῶν κοινωνικῶν στρωμάτων τῆς κοινωνίας μας. Ὅμως, σάν ἄλλη ΕΔΑ (μεταδικτατορικὴ) δέν ἐκφράζει πολιτικὰ κανένα κοινωνικό στῶμα καί κανένα κοινωνικό στῶμα δέν ἐκφράζεται καί δέν συγκροτεῖται πολιτικὰ μέ βάση τὸν πολιτικὸ λόγο καί τὴν ἰδεολογία τοῦ ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ. Ἔτσι τό πολιτικὸ στοιχεῖο (ὁ πολιτικὸς χειρισμός, οἱ συνεργασίες, ἡ ἄποψη, ἡ θέση, ἡ στρατηγικὴ, ἡ πρακτικὴ, ἡ ἐσωκομματικὴ ζωὴ κ.λπ.) σάν πράξη καί λόγος, εἶναι μετέωρη, δέν ἀπορρέει ἀπὸ κεῖ ποῦ παράγεται καί ἀναπαράγεται ἡ ὕλικὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων. Τό κοινωνικὸ βίωμα δέν δημιουργεῖ πολιτικὴ καί ἡ πολιτικὴ δέν ἐμπλουτίζει τό βίωμα.

Τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ ἀνταμώνει, ὅσο τίς ἀνταμώνει, ἀτομικὲς βουλήσεις: ἀτομικὰ σχέδια καί προοπτικὲς, ἀπόψεις ἀτόμων, ἀτόμων ἀριστερῶν ἢ καί ἄλλων ποῦ ποτέ δέν γνοιάστηκαν νά ξεδιαλύνουν τί πάει νά πεῖ ἀριστερός, κεντρῶς καί δεξιός, γιατί ἀρκέστηκαν στίς ἰδιότητες ποῦ προσδίδει τό κέλυφος, ὁ τίτλος, τό ἐνδύμα. Γι' αὐτό τά προβλήματα δέν λύνονται. Τά ὑψωμένα χέρια στίς ψηφοφορίες, μέ λάθος ἢ σωστὴ ἄποψη, δέν ἐκφράζουν παρά τὴν προσωπικὴ τους ἀλήθεια. Λείπει ἡ δευτεροβάθμια διαδικασίᾳ, ἡ κοινωνικὴ ἀναφορά, ἡ κοινωνικὴ ἐπαλήθευση ἢ ἡ διάψευση, λείπει ὁ ἀρμός, ἡ ζεύξη. Ἐπομένως, στίς ἀτέρμονες ἐσωκομματικὲς διαδικασίες ὅπου ἀλληλοσπαράσσονται οἱ «καλοὶ» καί οἱ «κακοὶ», οἱ «ἀριστεροὶ» καί οἱ «δεξιοὶ», ὅλοι μποροῦν νά θεωροῦν ὅτι ἔχουν δίκιο ἀλλὰ καί σ' ὅλους αὐτό τό δίκιο σέ τίποτε δέν χρησιμεύει.

3. Ἡ κομμουνιστική ανανέωση (τό ΚΚΕ ἐσωτ.) δέν ἔχει σχέση μέ τό μαρξισμό. Δέν ἐννοῶ ὅτι δέν ὑπάρχουν μαρξιστές ἢ ὅτι δέν ὑπάρχουν στρατευμένοι ποῦ καθοδηγοῦνται ἀπὸ τὴ σκέψη τοῦ Μάρξ, ἀλλὰ τοῦτο τό πολύ ἀπλό: οἱ ἀναλύσεις τοῦ κόμματος αὐτοῦ, ἡ ἐπίσημη πολιτικὴ του σκέψη ποῦ ἐννοημάτων καί ὑποβασιάζει τὴν πολιτικὴ του πρακτικὴ κινοῦνται ἀπὸ τό σημεῖο ἐνός ἀκράιου, καί παρωχημένου πλέον, «ἀριστεροῦ κέντρου» ἕως τό σημεῖο μῆς φιλολαϊκῆς ψευδοανθρωπιστικῆς ἰδεολογίας ἀνακατώνοντας

στό διάβα όλα τὰ ἀριστεροφανή ιδεολογήματα πού οἱ διανοούμενες μὲνες σωρεύουν στό πολιτικο-πολιτιστικό τρίγωνο τῆς Ἀθήνας. Ἐν ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ, τοῦ Ἐνγκελς, τοῦ Λένιν, τοῦ Γκράμσι καί ἄλλων ἐπαναστατῶν θεωρητικῶν τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος στάθηκε μαχητικά καί στοχαστικά μπροστά στό πρόβλημα τῆς κοινωνικῆς ἐπανάστασης, ἄν ὁ ὀρίζοντας κριτικῆς σκέψης πού ὀνομάζουμε μαρξισμό ἀνοίγει μόνο σάν θέσουμε — ὅπως τό ἔκανε ὁ Μάρξ — ὡς προοπτική τῆ συντριβῆ τοῦ ἀστικοῦ κράτους, τήν ἀντικατάσταση τῆς σημερινῆς πολιτικῆς ὀργάνωσης μέ τό σύστημα τοῦ φθίνοντος κράτους, τή χειραφέτηση τοῦ κοινωνικοῦ στοιχείου ἀπό τίς δουλειές τῆς οἰκονομικῆς ἐκμετάλλευσης καί τῆς πολιτικῆς καταπίεσης, ἄν ἡ θεωρία καί οἱ ἐπιστημονικῆς ἔννοιες τοῦ μαρξισμοῦ χρησιμεύουν γιά νά γίνει δυνατή ἡ διάγνωση τοῦ ἐφικτοῦ καί τοῦ ἀνεφικτοῦ ἀλλά καί, κυρίως, γιά νά παραβιαστοῦν τά ὄρια τοῦ πραγματικοῦ μέσα ἀπό μιὰ ἐκρηξη τῆς ὑποκειμενικότητας τῆς ἐργατικῆς τάξης πού ὅμως δέν θά εἶναι βολονταρισμός, ἄν, μέ δύο κουβέντες, οἱ ὁποῖες μολοντί ἰσοδυναμοῦν μέ δόγμα ταυτόχρονα εἰσάγουν σέ μιὰ συζήτηση χωρίς τέλος καί κλείσιμο, ὁ μαρξισμός δέν προεκτείνει τό παρόν γιά νά προβάλει ἕνα ἐξωραϊσμένο μέλλον ἀλλά στοχάζεται τό μέλλον γιά νά ἀρθοῦν οἱ βαρβαρότητες τοῦ παρόντος, νά ἀνατραποῦν οἱ νομοτέλειες τῆς ἐξέλιξης, ν' ἀπελευθερωθοῦν τά στοιχεία τῆς κοινωνίας πού μποροῦν νά πλάσουν διαφορετικά τό μέλλον, ἄν ὅλα αὐτά καί ἄλλα συναφῆ εἶναι ὁ μαρξισμός, τότε, μέ τήν εὐκαιρία τῶν ἑκατό χρόνων ἀπό τό θάνατο τοῦ Μάρξ μέ τό δίκιο του τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ μπορεῖ στίς ἐπετειακές ἐκδηλώσεις νά περηφανεύεται ὅτι ἀπαλλάχθηκε, ἐπιτέλους, ἀπ' αὐτούς τούς ἀφόρητους καί παλαιοδοτικούς δογματισμούς. Καί λυτρωμένο πιά μπορεῖ νά ἐπιδοθεῖ στή δημιουργική ἐξυπηρέτηση τοῦ ἐθνικοῦ συμφέροντος, τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας, στήν προώθηση τῶν διαρθρωτικῶν ἀλλαγῶν, τήν ἐνίσχυση τῆς «ἀλλαγῆς» μέ προοπτική τό σοσιαλισμό μέ δημοκρατία καί ἐλευθερία ὅπως λέει καί τό ἴδιο: τό ἀτέρμονο δηλαδή παιχνίδι τῆς ἐξελικτικῆς διαδικασίας πού καταργεῖ τό νόημα τῆς κομμουνιστικῆς δράσης.

Ἀπό τό «ὄλες οἱ ἀπόψεις
εἶναι θεμιτές»
πού θά ἦταν δημοκρατικό
πέρασαν στό
«ὄλες οἱ ἀπόψεις εἶναι σωστές»
πού εἶναι φαυλοκρατικό

Ἐπιπλέον, τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ δέν καλλιέργησε τό μαρξισμό. Ἡ μακρόχρονη σιγή γιά τό ἔργο τοῦ Μάρξ, ἡ ἀποσιώπηση τοῦ ἔργου ἄλλων μεγάλων μαρξιστῶν, ἡ σιωπή γιά τό ἔργο τῶν λίγων Ἑλλήνων μαρξιστῶν καί ἡ πολιτική τους ἐξόντωση — καταστάσεις πού ἡ κομμουνιστική ἀνανέωση κληρονόμησε ἀπό τό παρελθόν τῆς — ἡ ἐμφάνισή τῆς σέ μιὰ ἐποχή πού ἡ συζήτηση, ἡ ἔρευνα, ἡ διακίνηση ἰδεῶν ἀντικειμενικά ἦταν ἰδιαίτερα δύσκολη ἔως ἀδύνατη (δικτατορία), κι ἀκόμη, ἡ συνύπαρξη τῆς ἴδιας ἐποχῆς μέ ἄλλα ρεύματα ἰδεολογικά — τριτοκοσμικά, νεοαναρχικά, νεορεφορμιστικά, τεχνοκρατικά, νεοφιλοσοφικά — πού σέ τελευταία ἀνάλυση ἀντιστρατεύονται τό μαρξισμό, ἡ δραστηκότητα τέλος ἄλλων παραγόντων ὅπως ἡ πίεση πού ἐρχόταν ἀπό τίς

λαϊκιστικές κατασκευές τοῦ πασοκικοῦ κόσμου καί τῶν προπαγανδιστῶν του πού τόν πλαισίωσαν καί πού δροῦσαν στό μεταίχμιο τῆς κομμουνιστικῆς ἀνανέωσης καί τοῦ πασοκισμοῦ, ὄλες αὐτές οἱ δύσκολες καταστάσεις ἔθεταν ἰδιαίτερα καθήκοντα στόν ἑλληνικό κομμουνισμό πού ἤθελε καί κομμουνισμός νά εἶναι καί νά ξεκόψει ἀπό τά γερασμένα κι ἀντιδραστικά στοιχεία του. Ἀλλά τό ΚΚΕ ἐσωτ., μέ τίς ρετσέτες τῆς παλιοσταλινικῆς του παιδείας, ἐλαφρῶς βερνικωμένες μέ ὀλίγον Γκαρωντύ τῆς δεκαετίας τοῦ '60 καί κάποιες δειλές στήν ἀρχή, ἀκατάσχετες ὕστερα, πολιτικῆς ἀναφορῆς σέ θολές καί ἀβέβαιες θέσεις τοῦ εὐρωκομμουνισμοῦ, πολύ λίγο ὑποψιάστηκε ὅτι θά μπορούσε νά δώσει ζωῆ στόν ἑλληνικό μαρξισμό, νά σφυρηλατήσει τά θεωρητικά καί τά ἐπιστημονικά ἐργαλεῖα πού ἦταν ἀπαραίτητα γιά τήν αὐτογνωσία τῆς ἑλληνικῆς ἀριστερᾶς ἀλλά καί γιά τή γνώση τῆς κοινωνίας πού ἤθελε ν' ἀλλάξει. Σμυννόμενο γιά τή συντετότητα του καί τή μετριοπάθεια του κατέφευγε στόν πιό ἀκράιο βολονταρισμό: τό βολονταρισμό τοῦ φουκαρά βέβαια πού, ἐνῶ ἀδρανεῖ, εὐχεται λύσεις γιά τά προβλήματά του. Τό ΚΚΕ ἐσωτ. ποτέ δέν ἀνοίξε τό ἴδιο ἕνα μέτωπο μέ συνέπεια καί διάρκεια: φοβήθηκε τήν ἀντιπαράθεση καί τή σύγκρουση. Γι' αὐτό καί ποτέ δέν ὑποθέτησε στόν καιρό τῆς μιᾶς νέας πολιτικῆς καί κοινωνικῆς ἰδέας, ποτέ δέν ἦταν σύγχρονο μέ τά προβλήματα ἀλλά ἐμφανίζοταν ἀπελιπτικά ἑτεροχρονισμένο. Ἡ κριτική του ἐρχόταν ἐκ τῶν ὑστέρων, κατόπιν ἐορτῆς, ὅταν κανέναν δέν ἐνοχλοῦσε, δέν ξάφνιαζε, δέν προβληματίζε, δέν ἀνέτρεπε.

4. Ἡ κομμουνιστική ἀνανέωση (τό ΚΚΕ ἐσωτερικοῦ) ὀμνύοντας τό βαρῦ ὄρκο τῆς πίστης καί τῆς ἀφοσίωσης σέ νέες ἰδέες καί μεθόδους δέν κατάφερε νά ἀνανέωσε τίς ἑαυτοῦ τῆς. Ἐτσι ὅπως ὁ σταλινισμός εἶχε στερέψει καί μολύνει τίς ἐσωτερικές πηγές τοῦ κομμουνισμοῦ, δηλαδή τή βουλευόμενη βάση κι ὀλόκληρο τό λαό τῆς Ἀριστερᾶς, καίριο πρόβλημα ἦταν — καί εἶναι — ἡ πολιτικοποίηση τῆς ζωῆς τῆς Ἀριστερᾶς, τῶν λειτουργιῶν τῆς, τῶν ἐπιλογῶν τῆς, τῶν μελῶν τῆς, τῶν ἀναλύσεών τῆς, καί τῶν ὀργανώσεών τῆς. Ἀνανέωση θά σήμαινε, πολιτικοποίηση τῆς πολιτικῆς τῆς. Καί πολιτικοποίηση τῆς πολιτικῆς τῆς Ἀριστερᾶς θά σήμαινε, πρῶτα ἀπ' ὅλα, νά ξαναπιάσει τό νόημα τοῦ κοινωνικοῦ, ἐκείνου πού θά ἀντιστοιχοῦσε στήν κοινωνία ὅπως αὐτή διαμορφώθηκε ὕστερα ἀπό τίς τεράστιες ἀλλαγές τῶν τελευταίων δύο δεκαετιῶν πού κάνουν τή σημερινή Ἑλλάδα ριζικά διαφορετική ἀπό τήν Ἑλλάδα τοῦ μεσοπολέμου ἢ τοῦ μεταπολέμου. Θά ἔπρεπε λοιπόν ἡ κομμουνιστική ἀνανέωση νά ξανακάνει τό δρόμο ἀπό τήν κοινωνία στήν πολιτική, ὅπως, κάτω ἀπό ἄλλες συνθήκες καί γιά ἄλλα προβλήματα, ἔκαναν οἱ πρωτοπόροι προκάτοχοί τῆς καί ἄλλαξαν ἔτσι τό νόημα τῆς πολιτικῆς, τῆς διάταξης τῶν πολιτικῶν δυνάμεων καί τό νόημα τῆς πάλης. Γιατί ἄλλως ἡ πολιτική τῆς ἀριστερᾶς αὐτονομεῖται σέ σχέση μέ τίς κοινωνικές ρίζες πού τήν ἐκτρέφουν καί τήν δικαιώνουν, χάνει τήν κριτική καί ἀνατρεπτική τῆς λειτουργία, ἐξυπηρετώντας ἀλλότρια συμφέροντα καί χάνεται στούς λαβύρινθους πού ἡ ἴδια κατασκευάζει.

Ἡ ἐπί δεκαεπταετία ὅμως ὑπό ἀνανέωση ἀριστερᾶς δέν στοχάστηκε τήν κοινωνία πού θά ἔπρεπε ν' ἀλλάξει. Ἀρκέστηκε νά παρακολουθεῖ τήν πορεία τῶν πραγμάτων ἀπό τή δικτατορία στόν κοινοβουλευτισμό, πορεία στήν ὁποία ἄλλοι ἦταν οἱ πρωταγωνιστές καί οἱ καρπώτες. Ὅλα κλείστηκαν σέ πέντε ξερῆς φόρμουλες: ἡ ἀσυδοσία τῶν μονοπωλιῶν (πού θά

πρεπε να περιοριστεί), ο αμερικάνικος ιμπεριαλισμός, το μεγάλο κεφάλαιο, το βάθεμα και το πλάτεμα της δημοκρατίας, τα δικαιώματα των εργαζομένων, φόρμουλες στις οποίες τα τελευταία χρόνια κόλλησαν και μερικές θεωρητικολογίες χωρίς πολιτική απόδοση για την ποιότητα της ζωής, το περιβάλλον, τα νέα κοινωνικά κινήματα, το φεμινισμό. Ζώντας έτσι με το παρελθόν υποθήκευσε συστηματικά το μέλλον. Γι' αυτό επιβίωναν οι παλιές μέθοδοι, ή αρχαία ρουτίνα, ο ξύλινος λόγος, ή θανάσιμη πλήξη, ή πλαδαρότητα, ή ανεπικοινωνία ανάμεσα στους επάνω και τους κάτω, ανάμεσα στα έδω και στα εκεί, ο μονόλογος της ηγεσίας τον οποίο κάποιος συμπύκνωσε με τη φράση «*σας τα είπαμε, μās τα είπατε, σας τα ξαναλέμε*». Με τούτη όμως τη διαφορά ως προς το παρελθόν: τα δίκτυα επικοινωνίας μέσα στην οργάνωση τώρα πιά δεν κόβονται με διοικητικά μέτρα όπως παλιά.

Ωστόσο η μη χρησιμοποίηση διοικητικών μέτρων δεν ανανέωσε τα ήθη και δεν άρκεσε για να καθιερωθεί ο ουσιαστικός διάλογος με τους ανθρώπους και τα πράγματα, δεν νομιμοποίησε τη διαφωνία και τη διαφορά ως πηγές πολιτικής δημιουργικότητας κι εμπνευσης. Διακήρυξαν απλώς την αρχή του «πλουραλισμού» που κατάντησε άλλοθι και παραμυθία. Από την ειρική της σιγής της σταλινικής περιόδου πέρασαν στη βαβυλωνία της ανανεωτικής εποχής. Το ουσιαστικό ζήτημα όμως είναι ότι αν η πολυφωνία φαντάζει οριστικά εμπεδωμένη ως τρόπος ύπαρξης της ανανεωτικής άριστερας (άνοιχτές συζητήσεις, ανοιχτό συνέδριο, δημόσιες συναντήσεις, αντιπαράθεση απόψεων κ.λπ.), στην πραγματικότητα ισχύει ως το σημείο που δεν προσβάλλονται οι ηγετικές επιλογές. Γιατί όλοι ξέρουμε, ότι όσοι βρέθηκαν να κρατούν στα χέρια τους τις ευθύνες για την πορεία της ανανεωτικής άριστερας ανανέωσαν απλώς όσα οι ίδιοι, και μόνον αυτοί, θεωρούσαν ανανεώσιμα και ανακοίνωσαν στον κόσμο τα ανανεωθέντα. Από τη φοβερή βαβούρα έξω και μέσα από την οργάνωση ή ηγεσία της κομμουνιστικής ανανέωσης θα υιοθετηθεί μόνο ό,τι έναρμονίζεται με τις θεμελιακές της επιλογές. Τα υπόλοιπα κατάντησαν καταναλωτικός μύθος. Έτσι ο πλουραλισμός λειτούργησε ως μηχανισμός ανεπικοινωνίας, αποπολιτικοποίησης κι ασυνεννοησίας που υπονομεύει το νόημα και το στόχο της πολιτικής διαπάλης. Και της κομμουνιστικής δράσης επίσης. Από το «όλες οι απόψεις είναι θεμιτές», που θά ήταν δημοκρατικό, πέρασαν στο «όλες οι απόψεις είναι σωστές», που είναι φασλοκρατικό.

Συνέπεια: η διαφωνία ενώ υπάρχει δεν πολιτικοποιείται. Τα προβλήματα δεν τίθενται στο επίκεντρο της προσοχής με τους πολιτικούς και κοινωνικούς τους όρους. Έμφανίζονται ως οργανωτικά, προσωποποιούνται, εντέλει καταργούνται. Περαιτέρω συνέπεια: μετατοπίσεις και δημιουργία ψευτοπροβλημάτων. Συνεπειών συνέχεια: ασυνεννοησία, αδιάφοροι, παράλληλοι μονόλογοι. Τελική συνέπεια: το μάφιασμα, ή ομαδική ή ή ατομική διαρροή, ή κόπωση, ή ιδιώτευση. Γιατί όταν η πολιτική συμμετοχή δεν έχει αποτέλεσμα, όταν δεν είναι χαρά, πόνος και ικανοποίηση, όταν δεν προκαλεί αλλαγές τότε δεν έχει νόημα για κανένα.

Ωστόσο, χάρη σ' όλα αυτά ο ηγετικός κόσμος μπορεί να υπάρχει και άρα να κινείται. Στα όρια της επιβίωσης βέβαια, αφού για την ώρα κουσά στραβά διαθέτει όσους χρειάζονται για να επανδρώσουν μια εφημερίδα — κενοτάφιο των κομμουνιστικών προσδο-

κιών —, ένα κομματικό μηχανισμό — επίφαση κομματικής υπόστασης —, και μερικές δεκάδες αίρετους σε δήμους και σε σωματεία — ισχνό υποκατάστατο της λαϊκής εκπροσώπησης.

5. Η κομμουνιστική ανανέωση (το ΚΚΕ έσωτ.) ταυτίστηκε με το Κράτος και την εξουσία. Παλαιότερα, με την πολυθύλη ΕΑΔΕ, εμφανίστηκε ως συνιστώσα της πολιτικής εξομάλυνσης μίας κοινωνίας που είχε ταλαιπωρηθεί από τη μακρόχρονη αντιδημοκρατική έκτροπη, τη δικτατορία και τη δικτατορέυση. Η κομμουνιστική ανανέωση, αναμαώντας εμπειρικές θεωρήσεις για το ιστορικό της παρελθόν και βολонταριστικές λύσεις για το μέλλον, έκρινε ότι η ανώμαλη πολιτική ζωή του τόπου παρεμπόδιζε την κοινωνική ανάπτυξη ή ότι η Έκτροπη ευνουσίαζε την ανάπτυξη ενός καπιταλισμού που περιλάμβανε μόνο τα ντόπια και τα ξένα μονοπώλια, ένδεχομένως και τους ταγματασφαλίτες. Γι' αυτό φανταζόταν ότι η ΕΑΔΕ (ή όποια, ναί μόν θάφτηκε αλλά ή μυθοποιητική ιδεολογική της εμβέλεια πάει πολύ πέρα από τις άμεσες πολιτικές σκοπιμότητες που την επέβαλαν) θά ίσωνε το στραβό δρόμο, θά επέτρεπε να δουλέψουν οι προκαθορισμένες από τα έγχειρίδια μαρξισμού-λενινισμού νομοτέλειες, και να ενεργοποιηθεί σ' ένα άπώτερο μέλλον τό, έξωραισμένο μ' ανθρώπινο πρόσωπο, σοσιαλιστικό σχέδιο.

Αυτή ή στρατηγική θέλησε να λειτουργήσει ως πολιτικός μηχανισμός για την αποκατάσταση του τυπικού δημοκρατικού πολιτεύματος. Το όποιο και αποκαταστάθηκε αλλά από άλλους πρωταγωνιστές που ξανάδωσαν μορφή, δύναμη και αξιοπιστία στο άστικο κράτος. Στο μεταξύ ο λόγος της Άριστερας δεν άκούστηκε. Σάν Άριστερά επιβίωσε το λαϊκιστικό ιδίωμα του ΠΑΣΟΚ και αναβίωσε ή πολιτική συντήρηση που αντιπροσωπεύει το ΚΚΕ ενώ το ΚΚΕ έσωτ. καταγράφει στη λαϊκή συνείδηση ως ή ροδόχρους συνοδοιπορία της Ν. Δημοκρατίας.

Τώρα όμως ή νέα (και πάντα παλιά, ή ίδια) στρατηγική της υπόχλωρης ΕΑΔΕ, ή στρατηγική της κριτι-

Περάσαμε σαράντα χρόνια
μέ τη λαχτάρα
νά πέσει ή δεξιά·
ας αφιερώσουμε άλλα σαράντα
νά μήν ξανάρθει ή δεξιά

κής υποστήριξης της Άλλαγής θέλει να κατακτήσει ένα ακόμη πιό προχωρημένο στόχο: την εμπέδωση και της ουσιαστικής δημοκρατίας, εκείνης που εισάγει στην κοινωνική και πολιτική απελευθέρωση, εκείνης που δέ σταματά έξω από την πόρτα του εργοστασίου. Προϋπόθεση αρνητική: να μήν είναι ή δεξιά στην εξουσία. Προϋπόθεση θετική: την εξουσία να κατέχουν οι δυνάμεις της Άλλαγής, δυνάμεις που στη φάση αυτή κύριο στόχο θά έχουν να εμποδίζουν τη δεξιά να ξανάρθει στην εξουσία. Έτσι ή αρνητική προϋπόθεση του στόχου γίνεται αυτοσκοπός και μέλλον. Περάσαμε σαράντα χρόνια με τη λαχτάρα να πέσει ή δεξιά· ας αφιερώσουμε άλλα σαράντα να μήν ξανάρθει ή δεξιά...

Ο φιλόδοξος αυτός στόχος αντιστοιχεί απολύτως στη βαθύτερη πολιτική φιλοσοφία και ιδεολογία του κόμματος της κομμουνιστικής ανανέωσης. Γιατί ενώ επικαλείται την ουσιαστική, την πολιτική και κοινωνική δημοκρατία, δέν αναλογίζεται τίνος είναι το εργοστάσιο, ούτε τί συμβαίνει μέσα στο εργοστάσιο πού μπορεί νά θρέψει τις συμπαθείς τάξεις των μικρομεσαίων καπιταλιστών, φανατικών κατά τά άλλα θιασωτών της αλλαγής. Γι' αυτό ή νίκη του ΠΑΣΟΚ (και ήττα της δεξιάς), ιδωμένη αποκλειστικά από τή σκοπιά του πολιτικού χωρίς τά κοινωνικά της συμφραζόμενα, ήταν κατά τό ΚΚΕ έσωτερικού δικαίωση και επαλήθευση τής δικής του γραμμής. Συνέπεια αυτής

Αφού ή επίσημη ανανεωτική
 άριστερά έμεινε χωρίς άριστερούς
 είμαστε άπελπιστικά άποδεσμευμένοι.
 Γίναμε άριστεροί χωρίς Άριστερά
 ύποχρεωμένοι νά κατασκευάσουμε
 τόν εαυτό μας χωρίς
 πολιτικές πολιτικές αναφορές

της αυτοδικαίωσης ήταν και ή αυτάρκεια μέσα στον ταπεινωτικό εκλογικό καταποντισμό του και ή μετέπειτα συμπεριφορά του ως κόμματος κυβερνητικής εϋθύνης, στο πλευρό των άρχαγγέλων τής Άλλαγής Κουτσόγιωργα, Γεννηματά, Λαλιώτη. Η «κριτική ύποστήριξη στο ΠΑΣΟΚ» δέν θά ξεπεράσει ποτέ τά όρια τής πατρικής ή τής αδελφικής νοθεσίας. Νοθετείτε, νοθετείτε, στο τέλος κάτι θά μείνει.

Τό ΚΚΕ έσωτ. νοθετεί, ιδιαίτερα όταν οι νεόπλουτοι τής έξουσίας τό παρατραβάνε στην άλαζονεία ή τήν άσχετοσύνη. Κυρίως όμως κατευνάζει. Κατευνάζει τά ανήσυχια πνεύματα, τούς ταραξίες, τούς άνυπόμονους, τούς άνώριμους, όσους δέν θέλουν νά ανταλλάξουν τις ιδέες τους με στατιστικές εϋημερίας ή γιορτές για τήν εθνική αντίσταση, όσους επιμένουν ότι ή Άθήνα μυρίζει νέφος, όσους γκρινιάζουν ότι ή λιτότητα καιτοι άριστερή παραείναι μονόπλευρη, όσους δέν θέλουν νά τσαλακώνεται με κουτσοτροπολογίες άκόμη και ή τυπική δημοκρατία, όσους ξέρουν ότι τούς κοροϊδεύουν με παραμύθια για ουσιαστική δημοκρατία, όσους πιστεύουν αλλά έρευνούν, όσους δέν πιστεύουν στά άνεμογυρίσματα του Άρχηγού, όσους έρευνούν τό δίλημμα ή Άνδρέας ή Άβέρωφ, και, κυρίως, εκείνους πού ξέρουν ότι ούτε Άνδρέας ούτε Άβέρωφ διαθέτουν τήν πνοή πού χρειάζεται ένα καθημαγμένο από τήν ιστορική ύστέρηση έθνος για νά ξεφύγει από τή μιζέρια τής υπανάπτυξης και τό θάμβος τής εϋμάρειας. Όσους δέν θέλουν νά καταναλώνουν μύθους.

Τό ΚΚΕ έσωτ. ταυτίστηκε ιδεολογικά με τήν έξουσία και μάλιστα σε μία στιγμή πού άρχίζει νά ρευστοποιείται πολιτικά κόσμος πολύς και αισθάνεται διαψευσμένος και από τήν κυβέρνηση τής Άλλαγής. Τό κόμμα τής κομμουνιστικής ανανέωσης, αφού δέν έχει τό σθένος νά καταπιαστεί με τό «άναποδογύρισμα αυτού του άνάποδου κόσμου» (Μάρξ), μήν έχοντας νά προτείνει τίποτε γι' αυτόν τόν κόσμο, εκτός από τό νά μήν ξανάρθει ό Άβέρωφ στά πράματα, χάνει τό λόγο ύπαρξής του. Άλλωστε όσοι, έστω «κριτικά», είναι διατεθειμένοι νά προσπογράψουν τά πεπραγμένα τής

έξουσίας προτιμούν νά συνδεθούν κατευθείαν μαζί της. Τό ΚΚΕ έσωτ. χρησιμεύει μόνο σε όσους έχουν άνάγκη τό άλλοθι τής άριστερής διαφοροποίησης: δημόσια είμαστε με τό ΠΑΣΟΚ, ιδιωτικά, στις ταβέρνες ή στις ΚΟΒες, του τά ψέλνουμε. Η κατάληξη τής δεκαπεντάχρονης πορείας είναι πραγματικά συνταρακτική.

Η κομμουνιστική ανανέωση (τό ΚΚΕ έσωτερικού) δέν έχει λόγο ύπαρξης. Έχοντας άποδεκατίσει φουρνιές και φουρνιές άριστερών πού τάχθηκαν στις γραμμές της δέν επιτρέπει νά γεννηθεί στον ίσκιο της καμιά ιδέα και καμιά κίνηση πού θά προσπαθούσε νά εκφράσει πολιτικά τά δεινά και τ' άδιέξοδα τής πολιτικής, τής κοινωνικής και τής πολιτισμικής πραγματικότητας του τόπου. Έγινε σχολείο πού δίδαξε τή βαθύτατη περιφρόνηση για τήν πολιτική.

Και όμως ύπάρχει. Σε κατάσταση λυκοφωτικής ύπολειπουργίας, πανικού, κισμέτι, ένιοτε και κινησιοθεραπευτικού σαματά πού κρατά όσο ένα φεστιβάλ ή μία διατεταγμένη άνωθεν άσκηση δημοκρατικής επαγρύπνησης. Υπνώσει διανύοντας τήν ιστορική φάση τής ανασύνταξης τής ΕΠΟΝ, τής ανασυγκρότησης των Λαμπράκηδων, τής αναβίωσης του 114, των Μαραθωνοδρομιών, του κινήματος τής Ειρήνης, «στοχοπροσηλωμένο» στο μεγαλειώδη άγώνα για τήν καθιέρωση τής άπλης αναλογικής. Έτσι τά πράγματα έφτασαν σε τόσο άκραίο σημείο ώστε δέν έχει πιά νόημα νά περιγράψει κανείς τά όγκώδη μνημεία άσημαντότητας πού εμφανίζονται ως ανανεωμένος κομμουνισμός. Άλλωστε τά πάντα έχουν ειπωθεί κατά κόρο με τόν έναν ή τόν άλλον τρόπο, με δευδέρκεια, με λεπτότητα, με βαναυσότητα, με άποσπασματικότητα, με στοχαστικότητα, με άφέλεια, και ή επανάληψή τους δέν άρκει πιά για νά χαράξει ούτε μία γραμμή αντίστασης, ούτε ένα χαράκωμα αυτοσυντήρησης. Είναι καιρός τώρα πού όλα αυτά τά συμπεράσματα κυκλοφορούν στο δρόμο μ' όλο το φορτίο των αναλυτικών δεδομένων πού τά στοιχειοθετούν. Όλοι ξέρουν ότι, όταν τό πληγιασμένο κορμί τής ανανεωτικής άριστερας σύρθηκε τόν περασμένο Μάιο στο 3ο συνέδριο του ΚΚΕ έσωτ., εκεί παρέδωσε τό πνεύμα.

Τό θετικό σ' όλα αυτά είναι ή διαπίστωση ότι μία όλοκληρη εποχή έχει τελειώσει. Κι έχει τελειώσει τώρα, μετά τήν άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία, εξαιτίας και τής άνόδου του ΠΑΣΟΚ στην έξουσία, έχει τελειώσει τώρα πού τό ΚΚΕ έσωτ. ταυτίστηκε με τήν έξουσία, κι όχι τότε πού οι λογής και κατά καιρούς προφήτες προφήτευαν τό τέλος, ίσως για νά τό επιταχύνουν, ίσως γιατί δέν τούς άφορούσε, ίσως γιατί βιάζονταν ν' άπαλλαγούν από τήν ένοχλητική ύπαρξη τής ανανεωτικής άριστερας και νά καβαλήσουν άλλα άλογα πού έρχονταν γκανιάν. Τέλειωσε λοιπόν τώρα ή εποχή πού άνοιξε ή διάσπαση του ιστορικού ΚΚΕ τό 1968. Η κομμουνιστική ανανέωση πού πήγε νά φτιαχτεί απ' αυτή τήν ιστορική πράξη, αφού σύρθηκε από ταπεινώση σε ταπεινώση, από ήττα σε καταστροφή, αφού έφτιαξε κι έζησε όλες τις δυνατές πολιτικές μικρότητες, κούρνιασε τελικά στην προστατευτική άγκαλιά τής έξουσίας κι από κει νεύει νά ξαναζήσουμε τά ίδια και τά ίδια, κακομοίρικα και κακορίζικα.

Αφού λοιπόν ή άριστερά έμεινε χωρίς άριστερούς είμαστε άπελπιστικά άποδεσμευμένοι. Γίναμε άριστεροί χωρίς Άριστερά, ύποχρεωμένοι νά κατασκευάσουμε τόν εαυτό μας χωρίς πολιτικές αναφορές. Κι ό-

μωσ τίποτε δέν δικαιολογεί τό πρώτο πληθυντικό πρόσωπο έξόν από τόν πανικό τής μοναχικότητας ή τή φενάκη τής συλλογικότητας. Κανονικά θά 'πρεπε νά όργιζόμαστε γι' αὐτήν τήν κατολίσθηση, νά ταραζόμαστε γιά τήν τέλεια άνατροπή τής πολιτικῆς ήθικῆς, ν' άγανακτοῦμε γιά τόν ξέπνοο βίο μας. Κανονικά. Άλλά αὐτό είναι μιά άλλη ιστορία πού δέν έχει άρχίσει νά φτιάχνεται, καί δέν είναι καθόλου βέβαιο ότι μπορεί νά φτιαχτεῖ.

Ἐπιπλέον, κανείς, άτομο ή ομάδα, δέν μπορεί νά φωνάξει «άκολουθήστε τή σημαία μου», γιατί ή Ἄριστερά δέν φτιάχνεται μέ κραυγές, διαγγέλματα καί διακηρύξεις. Τουλάχιστο σ' αὐτό τό σημείο τό παράδειγμα τοῦ ΚΚΕ έσωτερικοῦ καί τών τόσων ομάδων πού θέλησαν νά τό προσπεράσουν ή νά τό άντικαταστήσουν είναι σπουδαία διδαχή.

Ἡ Ἄριστερά φτιάχνεται από τήν άνάγκη. Από τήν άνάγκη πρῶτ' άπ' όλα τών άριστερῶν ν' άκούσουν καί νά συμμεριστοῦν τίς άνάγκες τών άριστερῶν, πράγμα καθόλου άυτονόητο, ιδιαίτερα γιά τούς αὐτάρκεις άριστερούς τής δικῆς μου γενιάς πού από τή μιά καμαρώνουν ύποκριτικά γιά τά έργα εκείνων πού προηγήθηκαν ή εκείνων πού τούς διαδέχθηκαν καί, από τήν άλλη, γκρινιάζουν, γκρινιάζουμε άδιάκοπα όλο ύπεκφυγές γιά τήν εὐτέλεια τών άλλων.

Υπάρχει άνάγκη, λοιπόν, νά άσχοληθοῦμε μέ τίς άνάγκες μας. Τίποτε δέν μπορεί νά μάς δοθεῖ, όλα πρέπει νά τά φτιάξουμε, νά φερθοῦμε έπομένως σάν κατασκευαστές έχοντας, τουλάχιστον, κάτι από τήν άφοσίωση καί τό μόχθο μέ τόν όποιο ό κάθε καλτσοβιοτέχνης φτιάνει τήν καλτσοβιοτεχνία του. Νά σκεφτοῦμε δηλαδή, καί νά τό σκεφτοῦμε πολιτικά, ότι ή πολιτική τής άριστεράς, όπως κάθε πολιτική, δέν μπορεί νά ύπάρξει έρασιτεχνικά. Ίσως τότε καταλάβουμε ότι δέν ήταν καί τόσο άνυστερόβουλες οί βολές πού έκτοξεύθηκαν ενάντια σέ λενινιστικές άντιλήψεις άφου κατάφεραν νά πλήξουν θανάσιμα καί νά καταστήσουν ιδεολογικά καί ήθικά άφερέγγυα τήν άφοσίωση τοῦ άριστεροῦ στήν ύπόθεση τοῦ κινήματός του, νά μετατρέψουν σέ ματαιοπονία τόν πνευματικό μόχθο καί τήν άγωνιστικότητα πού άπαιτεῖ ή πάλη τών τάξεων — όχι γιά νά διεξάγεται (δέν ζητάει τήν άδεια κανενός) — αλλά γιά νά κερδίσει στή διάρκεια τής κάποιες μάχες καί ή Ἄριστερά. Ἠθικολογῶ. Άλλά πῶς άλλιῶς μπορεί νά μιλάμε στά σοβαρά γι' αὐτά τά πράγματα, γιά τόν έαυτό μας καί τούς άλλους, έξω από τή συναναστροφή μέ ανθρώπους, ιδέες καί προβλήματα, έξω από μάχες καί συγκρούσεις; Ἄν ή ταραγμένη καί βασανισμένη ζωή τοῦ επαγγελματία έπαναστάτη τοῦ παλιοῦ καιροῦ άντικαταστάθηκε από τήν καλοζωισμένη καί εξασφαλισμένη καριέρα τοῦ σημερινοῦ άπρόσωπου ύπαλλήλου τής Ἄνωθεν Ἐταιρείας «Τό Κόμμα» αὐτό δέν είναι λόγος νά πιστέψουμε ότι κάθε πολιτικό ύποκείμενο, κάθε συλλογικό ύποκείμενο, «άπό τή φύση του», όπως λένε, είναι άλλοτριωτικό, πρόπλασμα καί πρόδρομος τοῦ μελλοντικοῦ καταπιεστικοῦ κράτους.

Ἐχομε άνάγκη επίσης νά σκεφτοῦμε, καί νά τό σκεφτοῦμε πολιτικά, ότι άριστερά χωρίς κομμουνισμό δέ γίνεται, ότι κομμουνιστές χωρίς κομμουνισμό δέ γίνεται, κομμουνισμός χωρίς κομμουνιστές δέ γίνεται, κομμουνισμός καί κομμουνιστές χωρίς τίς θεμελιακές, τίς διαπλαστικές του άρχές, είναι σκορδαλιά χωρίς σκόρδο. Καί σάν σύγχρονοι κομμουνιστές νά καταλάβουμε ότι αν μας πέφτει τό καθήκον νά δράσουμε γιά ν' άπελευθερωθοῦν εκείνα τά στοιχεία τής

κοινωνίας πού μπορεί νά πλάσουν έναν άλλον πολιτισμό πρέπει νά μποῦμε στον κόπο νά τά γνωρίσουμε, έστω κι αν άκόμη δέν είναι παρά θόρυβοι βυθοῦ.

Είναι ό,τι πιό έντιμο θά μπορούσε νά αναλογιστεῖ κανείς γιά τόν μεγάλο άνελίκαυρο τοῦ καιροῦ μας πού έκατό χρόνια μετά τό θάνατό του μάς ύποχρεώνει νά τόν καταστήσουμε επίκαιρο.

ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΒΟΗΘΗΜΑΤΑ ΓΙΑ ΟΣΟΥΣ ΔΙΔΑΞΟΥΝ ΤΟ ΜΑΘΗΜΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

1. Τ. ΒΟΤΤΟΜΟΡΕ: Κοινωνιολογία - Βασικά Προβλήματα και Βασική Βιβλιογραφία

Το βιβλίο αὐτό γραφτηκε με πρωτοβουλία της ΟΥΝΕΣΚΟ. Στην Ελλάδα είναι το βασικό βιβλίο σε όλες τις Ανώτερες και Ανωτάτες Σχολές, που διδάσκεται το μάθημα της Κοινωνιολογίας.

2. Δ. ΤΣΑΟΥΣΗ: Στοιχεία Κοινωνιολογίας

Ένα βιβλίο μεθοδικής εισαγωγής στην Επιστήμη της Κοινωνιολογίας, που εισάγει τον αναγνώστη στις βασικές έννοιες και θεωρίες της επιστήμης αυτής.

3. Ν. Σ. ΤΙΜΑΣΗΦ - Γ. Α. ΘΕΟΔΩΡΟΝ: Ιστορία Κοινωνιολογικών Θεωριών

Η πιο ολοκληρωμένη και σύγχρονη ιστορία των κοινωνιολογικών θεωριών από τα μέσα του 19ου αιώνα ως τις μέρες μας. Καλύπτει τις κυριότερες θεωρίες και σχολές της Γαλλίας, της Γερμανίας, της Αγγλίας, της Ρωσίας και των Η.Π.Α.

4. ΕΜΙΑ ΝΤΥΡΚΑΪΜ: Οι Κανόνες της Κοινωνιολογικής Μεθόδου

Το κλασικό βιβλίο, που οφραγισε την κοινωνιολογική σκέψη και αποτελεί μέχρι σήμερα θεμελιώδη οδηγό για τη μελέτη της κοινωνικής πραγματικότητας.

5. Μ. WEBER: Προτεσταντική Ηθική και το πνευμα του καπιταλισμού

Το κλασικό και αὐτό βιβλίο ανάλυσης του ρόλου των ιδεών στη διαμόρφωση του σύγχρονου καπιταλισμού.

6. ΖΩΡΤΖ ΓΚΥΡΒΙΤΣ: Μελέτες για τις Κοινωνικές τάξεις

Η πληρέστερη ανάλυση του φαινομένου της κοινωνικής ταξικής σπασ, το έδωκε ο Μαρξ και οι σύγχρονοι μαρξιστές και μη μαρξιστές κοινωνιολογοί στην Ευρώπη και την Αμερική, γραμμένη από τον κορυφαίο κοινωνιολόγο της Ελλάδας.

7. Α. ΜΙΧΕΛ: Κοινωνιολογία της οικογενείας και του γάμου

Απαραίτητο βοήθημα για την κατανόηση του θεμελίου της οικογενείας και των σύγχρονων τείλετών στο σημερινό κόσμο και την Ελλάδα ειδικότερα.

8. Η. ΛΕΦΕΒΥΡΕ: Κοινωνιολογία του Μαρξ

Μια συνθετική παρουσίαση του τρόπου που τείνει και αναπτύσσεται την καπιταλιστική κοινωνία ο Μαρξ.

9. Π. ΤΕΡΛΕΞΗ: Πολιτική Κοινωνικοποίηση. — Η Γένεση του Πολιτικού Ανθρώπου

Από τα περιεχόμενα: Τι είναι Πολιτική Κοινωνικοποίηση; Φορείς Κοινωνικοποίησης. Ένα βιβλίο που τρέφει τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται ο χαρακτήρας του πολιτικού ανθρώπου.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ GUTENBERG

Σόλωνος 103 - Τηλ. 3600127 - Αθήνα

Μετά τις τελευταίες δημοτικές εκλογές στη Γαλλία:

Οικονομική αύστηρότητα καί σοσιαλιστική πολιτική δέν είναι αναγκαστικά άσυμβίβαστες

του Μιχάλη Παπαγιαννάκη

Οι πρόσφατες εξελίξεις στη Γαλλία πολύ γρήγορα χαρακτηρίστηκαν, από την ελληνική και άπανταχού δεξιά, «ήττα» της Αριστεράς και με περισσή χαιρεκακία προβλήθηκαν ως σκιαγράφηση της αναγκαίας άποτυχίας στην όποια οδηγεί κάθε προσπάθεια αλλαγής στην οικονομική και κοινωνική πολιτική στην Ευρώπη.

Δέν θά χρειαζόταν βέβαια ιδιαίτερος κόπος γιά νά δειχτεί ο προπαγανδιστικός χαρακτήρας τέτοιων αναλύσεων, ιδίως αν συγκριθούν μέ τις σεμνές παρασιωπήσεις, πού τις συνοδεύουν, σχετικά μέ τις εμπειρίες του «φιλελευθερισμού» και του «μονεταρισμού» στά τέσσερα σημεία του όρίζοντα. Ειδικότερα στην Έλλάδα τέτοιες «αναλύσεις» τών γαλλικών εξελίξεων είχαν και άλλους, διάφανους, σκοπούς: νά ενισχύσουν δηλαδή τήν πολεμική κατά τής κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ, πρίν κάν ή τελευταία προχωρήσει σέ όποιαδήποτε διαρθρωτική μεταρρύθμιση. Και ο στόχος αυτός εξυπηρετείται άρκετά καλά, γιά τήν ώρα τουλάχιστο. Έν πάση περιπτώσει οί θεωρητικοί τενόροι του ΠΑΣΟΚ, λαλίστατοι μέχρι τις εκλογές του 1981, σιωπούν θεαματικότερα έκτοτε, αφήνοντας τήν ενημέρωση και άνάλυση στους αντίπαλους τους και τήν υπέρσπιση τών προοπτικών τους στον πατριωτισμό τών Έλλήνων. Είναι αλήθεια βέβαια ότι δέν συμερίζονται και πολύ τις περισσότερες επιλογές τής γαλλικής αριστεράς, και πιθανότερα θεωρούν όρισμένες απ' αυτές (όπως τις στρατηγικές επιλογές στην Ευρώπη, τήν κοινοτική πολιτική κ.λπ.) ως αίτια τής «άποτυχίας». Έτσι τουλάχιστον εκφράζονται άρκετοί, σέ ιδιωτικούς όμως κύκλους. Γι' αυτούς ή άποτυχία όφείλεται στό ότι ή γαλλική αριστερά δέν πήγε άρκετά «άριστερά», δηλαδή λέγεται, δέν έναντιώθηκε άρκετά στή δυτική πολιτική. Χωρίς βέβαια νά αναπτύσει κανείς σέ βάθος τέτοιες αναλύσεις, στό επίπεδο τής οικονομίας, τών διεθνών σχέσεων ή όποιο άλλο.

Τελικά δηλαδή ή γαλλική αριστερά «άπέτυχε» κατά τούς μέν γιατί δέν εφαρμόσε τό πρόγραμμα πού...

δέν είχε εξαγγείλει ή γιατί εφαρμόζει τό πρόγραμμα πού άποδίδουν στό ΠΑΣΟΚ, κατά τούς δέ γιατί δέν εφαρμόσε τό πρόγραμμα του ΠΑΣΟΚ, πού τό τελευταίο όμως επιφυλάσσεται νά εφαρμόσει άργότερα.

Περί άποτυχίας

Άπέτυχε όμως ή γαλλική αριστερά; Τό έρώτημα επιβάλλεται, γιατί τόσο ή συχνή επανάληψη από τή μιá μεριά όσο και ή αϊδήμων σιωπή από τήν άλλη, ενισχύουν τήν εντύπωση ότι κάτι τέτοιο είναι προφανές.

Λοιπόν, δέν είναι καθόλου προφανές.

Πρώτο έπιχείρημα πού θεμελιώνει τήν άποψη περί άποτυχίας, ήταν οί πρόσφατες δημοτικές εκλογές (6 και 13/3/1983), πού έρμηνεύτηκαν ως άποδοκιμασία τής κυβερνητικής πολιτικής. Και βέβαια ήσαν τουλάχιστον μιá «προειδοποίηση» πρós τήν κυβέρνηση και τόν πρόεδρο Μιττεράν. Τόν όρο αυτό (προειδοποίηση) χρησιμοποίησε τόσο ή κυβερνητική παράταξη όσο και ο Ζάκ Σιράκ (δήμαρχος του Παρισιού και άρχηγός ενός από τά δυό δεξιά κόμματα), όσο και ο γαλλικός τύπος, ιδιαίτερα ή έγκυρη και ψύχραιμη *le Monde*.

Πράγματι τά άποτελέσματα δέν θεμελιώνουν καθόλου τις εδώ ισχές περί συντριπτικής ήττας. Η κυβερνητική παράταξη έχασε 31 δημαρχίες σέ πόλεις μέ πληθυσμό πάνω από 30.000 κατοίκους, ενώ στις δημοτικές του 1977 είχε κερδίσει από τή δεξιά 60 δημαρχίες σ' αυτή τήν κατηγορία πόλεων. Υπήρξαν έντυπωσιακές ήττες, όπως π.χ. στην ύποδειγματική δημαρχία τής Γκρενόμπλ, υπήρξαν και σημαντικές επιτυχίες όπως στό Σατελρώ ή τό Μονπελλιέ, όπου ή αριστερά κερδίζει σέ βάρος τής δεξιάς ή αύξάνει τό ποσοστό της πάνω από εκείνο του 1977.

Σέ ποσοστά, οί εκτιμήσεις δείχνουν μιá μετατόπιση 2-3% τών ψήφων, πράγμα σημαντικό αλλά όχι και άποφασιστικό, γιά πολλούς λόγους.

Όχι μόνο γιατί στις δημοτικές δέν «παίζεται» ή κυ

βέρνηση ή ή ακόμα πιο σημαντική προεδρική εξουσία, αλλά και γιατί οι πολιτικοί μηχανισμοί που καταλήγουν στη δημοτική εξουσία δεν ορίζονται αποκλειστικά, όπως μέχρι τώρα στην Ελλάδα, στο επίπεδο των γενικών συσχετισμών των πολιτικών δυνάμεων. Η γαλλική τοπική αυτοδιοίκηση έχει βαθιές ρίζες, πολλή ιστορία και ποικίλους, και όχι όλους ελεγχόμενους, μηχανισμούς ανάδειξης στελεχών και αρχόντων: συνδικάτα, επιμελητήρια, ενώσεις, επιτροπές, ομάδες πρωτοβουλίας και δράσης, σχολείο, τοπικός Τύπος, Πανεπιστήμιο, Έκκλησίες, επιμελητήρια... ό-που δεν εκφράζονται μόνο αλλά συχνά φτιάχνονται οι οργανωμένες πολιτικές δυνάμεις, τόσο της αριστεράς όσο και οι άλλες.

Πλάι στον τοπικό αυτόν παράγοντα που έχει ασύγκριτα μεγαλύτερη σημασία από ό,τι στην Ελλάδα, πρέπει να σημειωθεί ότι η «προεδρική αριστερά» (αυτή δηλαδή που έβγαλε τον Μιττεράν πρόεδρο), δεν κατέβηκε παντού ενωμένη, όχι μόνο στον πρώτο γύρο, αλλά σε πολλές περιπτώσεις ούτε στον δεύτερο. Η διαμάχη σοσιαλιστών-κομμουνιστών για το ποιός θα είναι επικεφαλής του συγκεκριμένου ένωτικού συνδυασμού, ή χωριστή κάθοδος σε όρισμένες πόλεις, ή ένδοσοσιαλιστική διαμάχη με αντικείμενο τις τελικές συμφωνίες με το ΚΚ, όπως και για πρώτη φορά ή ένδοκομμουνιστική διαμάχη γύρω από το αν θα όριστούν κοινói ύποψηφιοί που «τέθηκαν εκτός κόμματος», έκαναν αρκετό, αν και μή σταθμίσιμο κακό στην κοινή ύποψηφίότητα όπου υπήρξε, ενίσχυσαν την άποχή, ί-σως και τον αντίπαλο σε αρκετές περιπτώσεις όπου αυτός είχε καλή τοπική «έξωθεν μαρτυρία».

Και άλλες χρήσιμες παρατηρήσεις θα μπορούσαν να γίνουν σχετικά με τα παραπάνω. "Ότι π.χ. οι συνολικές απώλειες σε ποσοστά, σε συγκρίσιμες περιπτώσεις, ήταν περίπου οι ίδιες για τους σοσιαλιστές και τους κομμουνιστές. "Ότι οι κομμουνιστές έχασαν περισσότερο σε πόλεις που είχαν «κατακτήσει» πρόσφατα και πολύ λιγότερο σε πόλεις όπου διοικούν από παλιά: δεν κατάφεραν να κρατήσουν τους σχετικά νέους ψηφοφόρους τους και ή εξήγηση του φαινομένου δεν έχει ακόμη συζητηθεί πειστικά. "Όφείλεται ίσως ένμέρει στην σημαντική στροφή του ΚΚΓ μετά τό 1977 («σκλή-ρυνση» απέναντι στους σοσιαλιστές, σπάσιμο της ένότητας της αριστεράς, παράδοση άνευ όρων στην συνέχεια και μετά την έκλογή του Μιττεράν, επιστροφή με συνέπεια και συνέχεια στην σοβιετική έκδοχή της διεθνούς πολιτικής, θετική επανεκτίμηση του «συνολικά θετικού» σοβιετικού μοντέλου ανάπτυξης, έγκριση της εισβολής στο Άφγανιστάν, άδιαφορία — τουλάχιστον! — για την «Άλληλεγγύη» και την Πολωνία...). Στροφή που έφραξε τό δρόμο στις αναζητήσεις των ύπό πολιτικοποίηση νέων ψηφοφόρων και τους παρέπεμψε σε πολλές περιπτώσεις στα άσαφή κεντρο-αριστερά όρια της σημερινής γαλλικής αντιπολίτευσης.

Προειδοποίηση για τί;

Μιά ψύχραιμη ανάλυση των αριθμών και της έκλογικής ιστορίας όρίζει λοιπόν με σαφήνεια τά όρια της «άποτυχίας» και δικαιολογεί την έρμηνεία της ως «προειδοποίησης». Άλλά προειδοποίηση για τί πράγμα; Τά περί περισσότερο ή λιγότερου σοσιαλισμού που, κατά τις διάφορες βιαστικές έρμηνείες, οι έκλο-

γείς ζήτησαν από τον πρόεδρο Μιττεράν δεν άντέχουν σε πολλή συζήτηση. Οι έκλογικές μάχες δεν δίνονται συνήθως πάνω σε τόσο άφηρημένες και τόσο γενικές συστηματοποιήσεις.

Η άριστερά κέρδισε την κυβέρνηση μετά από μία συστηματική και λεπτομερή κριτική της προηγούμενης κυβερνητικής πολιτικής και παρουσιάζοντας ένα αρκετά ολοκληρωμένο και παράλληλα συγκεκριμένο πρόγραμμα διαρθρωτικών αλλαγών στην οικονομία, τή διοίκηση, την πολιτική.

Κανείς δεν μπορεί να την κατηγορήσει ότι γενικά άπομακρύνθηκε από αυτό τό πρόγραμμα. Σημαντικά του τμήματα άρχισαν να μπαινουν σε έφαρμογή: οι ένθνικοποιήσεις μεγάλων βιομηχανικών συγκροτημάτων και τραπεζών, ή έκτεταμένη αναδιάρθρωση της τοπικής και περιφερειακής αυτοδιοίκησης με παράλληλη και ταχεία αποκέντρωση, άποφασιστικές αλλαγές στην διάρθρωση και τή χρηματοδότηση της έρευ-

νας, τολμηρά μέτρα ανακατανομής του εισοδήματος, μείωση της διάρκειας της εργασίας κ.λπ.

Τέτοια μέτρα και άλλα που προβλέπονται στο πρόγραμμα της έπταετίας Μιττεράν θα έχουν ασφαλώς αποφασιστικές συνέπειες στην πορεία της γαλλικής κοινωνίας και της οικονομίας της. Αυτό αναγνωρίζεται γενικότερα, από τον σοβαρό αγγλοσαξονικό τύπο μέχρι τον πρώην πρόεδρο Ζισκάρ ντ' Εσταίν που πρόσφατα δήλωνε ότι θα πρέπει να προσέξει πολύ ή δεξιά να μην εμφανιστεί σάν ή παράταξη που σκοπεύει στο μέλλον να ανατρέψει τα επιτεύγματα της σημερινής κυβέρνησης.

Όμως τά περισσότερα μέτρα αυτού του τύπου, άπαραίτητα και προαπαιτούμενα για όποια σοβαρή μεταρρυθμιστική πολιτική και διαχείριση, είναι από τή φύση τους μακροπρόθεσμα. Οί επιδράσεις τους στην καθημερινή ζωή είναι άκόμη άνεπαίσθητες. Για παράδειγμα, ή εθνικοποίηση και αναδιάρθρωση τής ηλεκτρονικής βιομηχανίας δημιούργησε οικονομικούς φορείς ευρωπαϊκής και παγκόσμιας έμβέλειας. Αυτό σέ συνδυασμό μέ τίσ προγραμματικές προτεραιότητες τής κυβέρνησης έπιτρέπει τό σχεδιασμό επενδύσεων 140 δις φράγκων (περίπου 1650 δις δραχμές) στά προσεχή χρόνια. Αν αυτή ή προσπάθεια εϋδοωθεί θά έπιφέρει σημαντικές αλλαγές στή σύνθεση και τό ύψος τής παραγωγής, τής άπασχόλησης τών εισοδημάτων και τών έξωτερικών άπαλλαγών. Τίποτε από όλα αυτά όμως δέν πρόκειται να γίνει όρατό διά γυμνού όφθαλμού πριν 3-4 χρόνια. Άνάλογα παραδείγματα μπορούν να άντληθούν από τή νέα βιομηχανική πολιτική, τίσ κλαδικές συμφωνίες προγράμματος σέ καιρίους τομείς όπως ή χημεία, τά μέταλλα, οί έργαλειομηχανές κ.λπ.

Και ενώ ή μακροχρόνια αυτή πολιτική δέν άμφισβητείται περίπου από κανέναν, τά οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προβλήματα τής χώρας περιφέρονται βραχυπρόθεσμα γύρω από τήν καθημερινή, συγκυριακή πολιτική τής κυβέρνησης: πληθωρισμός, έλλείμματα, άνεργία, εισοδήματα. Άριστερά, άπανταχού τής γής, είχε πάντα τήν τάση να παραμελεϊ τή συγκυριακή πολιτική, όντας ό κατεξοχήν υπέρμαχος τών διαρθρωτικών αλλαγών, που αυτές πράγματι λύνουν, αλλά μακροπρόθεσμα, τά προβλήματα. Δέν είναι όμως καθόλου αυτονόητο ότι ή άντίληψη αυτή βοηθάει, άντίστροφα, στόν καθορισμό μιάς άντίστοιχης συγκυριακής μέν, αλλά άπαραίτητης πολιτικής. Πάντα μέ βάση τούς μακροπρόθεσμους στόχους (κι αυτοί άκόμα είναι μήπως άμετακίνητοι, όριστικοί;), τί επιβάλλεται και τί έπιτρέπεται στην καθημερινή πολιτική στίς συγκεκριμένες, και έπομένως κάθε φορά διαφορετικές, συνθήκες; Σήμερα φερειπείν, σέ συνθήκες γενικότερης κρίσης, μπορεί και πρέπει μιά τέτοια άριστερή πολιτική να στραφεί προς «οικονομικό έπεκτα-

τισμό», δηλαδή παροχές και δαπάνες (έστω και «πολύ κοινωνικές») που θά ώθήσουν ή θά τραβήξουν τήν οικονομία προς ύψηλότερη δραστηριότητα ή άντίθετα προς «σταθεροποίηση» και «αυστηρότητα», άκόμη και «λιτότητα» που θά τείνει να τακτοποιήσει κατά τό δυνατό τίσ βασικές οικονομικές λειτουργίες, να άποκαταστήσει τίσ διαταραγμένες ίσορροπίες, ώστε να άποπειραθεί ένα νέο ξεκίνημα σέ πιό στέρεες βάσεις;

Τό δίλημμα είναι γνωστό και συζητείται άρκετά τά τελευταία χρόνια. Συνήθως τά άριστερά προγράμματα, έπηρεασμένα και από τίσ άριστερές έκδοχές του κεϋνσιανισμού, προτιμούν τόν πρώτο δρόμο. Στο κάτω κάτω ό μαρξισμός δέν έχει παραγάγει άναμφισβήτητες και πρακτικές γνώσεις συγκυριακής οικονομικής πολιτικής σέ συνθήκες άναπτυγμένου καπιταλισμού και δημοκρατικής διακυβέρνησης και έναλλαγής στην έξουσία.

Τό δρόμο αυτό όριζε χονδρικά και τό πρόγραμμα τής άριστεράς στή Γαλλία και τίσ βασικές συνταγές του έφάρμοσε μέ συνέπεια ή κυβέρνηση του Μωρούα. Τά άποτελέσματα ήταν άντιφατικά και τελικά μάλλον άρνητικά. Θετικά σημεία ήταν ότι ή γαλλική οικονομία ήταν περίπου ή μόνη που δέν γνώρισε ύποχώρηση τής παραγωγής, ότι σταμάτησε ή αύξηση τής άνεργίας και μάλιστα ύποχώρησε έλαφρά. Τά άρνητικά και τελικά άπαγορευτικά για παραπέρα εξελίξεις ήταν ότι διατηρήθηκε σέ ύψηλά επίπεδα άν και έπιβραδύνθηκε αίσθητά ό πληθωρισμός, ενώ μειωνόταν γρήγορα στίς άλλες χώρες τής Δ. Ευρώπης και τίσ ΗΠΑ (δηλ. στούς άνταγωνιστές και συνεταιίρους τής Γαλλίας), ότι τά κρατικά έλλείμματα έμειναν έπίσης ύψηλά, ότι τό έξωτερικό έλλειμμα φούντωσε, όπως και ό έξωτερικός δανεισμός. Παραπέρα συνέπεια ήταν ή εξασθένηση του φράγκου και τελικά ή ύποτίμηση στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Νομισματικού Συστήματος (ΕΝΣ).

Ά έρμηνεία τών εξελίξεων αυτών φαίνεται μάλλον άπτή. Ά κρίση δέν είναι μόνο μιά άφρημένη έννοια. Σημαίνει σήμερα, πολύ πρακτικά, ότι μεταξύ άλλων ή παραγωγή δέν άπαντά στή ζήτηση γιατί οί συνθήκες τής παραγωγής κρίνονται άντιοικονομικές από τίσ έπιχειρήσεις. Έτσι δέν μπορούν ή δέν έπιθυμούν να παράγουν αυτά που ζητάει ή κατανάλωση και οί επενδύσεις. Άποτέλεσμα είναι ότι ή νέα άγοραστική δύναμη τών Γάλλων στράφηκε στούς ξένους προμηθευτές, είτε πρόκειται για ένέργεια (έλλειμμα 178 δις φράγκα), είτε για τροπικά προϊόντα (-8,5 δις), είτε άκόμη για έξοπλισμό πληροφορικής (-6 δις), κρέατα (-6 δις) ή ήλεκτρονικά είδη εύρειας κατανάλωσης (-5,4 δις).

Παράλληλα ή διαρθρωτική πολιτική άποδίδει μέν στο μέλλον, στοιχίζει όμως πολλά από τώρα: άποζημιώσεις για τίσ εθνικοποιήσεις, αύξηση του κεφαλαίου τών νέων κρατικών βιομηχανικών συγκροτημάτων (πάνω από 20 δις φράγκα, φέτος), επενδύσεις κ.λπ. Οί

δαπάνες αυτές, πλάι στις κοινωνικές παροχές και την αδήχηση της απασχόλησης στον δημόσιο τομέα, έσκαψαν βαθιά τό έλλειμμα του προϋπολογισμού.

Γενικό συμπέρασμα: οι κενυσιανής εμπνευσης συνταγές δέν είναι πανάκεια. Ή δέ δξυνη των άνισοροπιών και δυσλειτουργιών πού κληροδοτήθηκαν από την προηγούμενη κυβέρνηση είναι δυνατό νά ύπονομεύσει και τή μακροπρόθεση πολιτική. Ήδη άρκετοί συζητάνε δειλά την άναβολή των μεγάλων επενδυτικών σχεδιών ή άκόμη και την άναστολή των διαδικασιών της άποκέντρωσης.

Έτσι μοιραία ό δεύτερος δρόμος, εκείνος της «αύστηρότητας» και της σταθεροποίησης, έφτασε νά είναι ή μόνη δυνατή επιλογή της άριστερας. Ύπήρξαν και εκείνοι (κυρίως στους κόλπους του Σ.Κ. και περιέργως λιγότερο στό ΚΚΓ, τουλάχιστο δημόσια) πού ύποστήριξαν ότι ύπήρχε και άλλος δρόμος: έξοδος της Γαλλίας από τό ΕΝΣ, νόμιμη ή και παράτυπη χρήση προστατευτικών κανόνων ενάντια στις εισαγωγές (μέ κίνδυνο κρίσης στην ΕΟΚ), κρατικές επιδοτήσεις στή βιομηχανία κ.λπ.

Ή κυβέρνηση προτίμησε, και πολύ σωστά, τό δρόμο της δοκιμασίας παρά εκείνον της διοικητικής προστασίας και ρύθμισης, πού πάντοτε οδηγεί σέ παραμορφώσεις, σέ χάσιμο χρόνου, σέ ισχυρά «άντίποινα» από τους άπαραίτητους οικονομικούς συνεταιρους σέ όλα τά μήκη και πλάτη της γής. Έτσι προχώρησε σέ άυστηρά μέτρα σταθεροποίησης. Ή προσοχή συγκεντρώθηκε στην άπαγόρευση έξαγωγής τουριστικού συναλλάγματος, πού έχει περισσότερο ψυχολογικό χαρακτήρα παρά μεγάλη σημασία για την έξισορρόπηση των έξωτερικών συναλλαγών. Τά άλλα μέτρα έχουν μεγαλύτερη έμβέλεια: πρόσθετος φόρος ίσος μέ 1% του φορολογήσιμου εισοδήματος, ύποχρεωτικό δάνειο στό κράτος ίσο μέ 10% του φόρου εισοδήματος και περιουσίας για τους Γάλλους πού πληρώνουν φόρο άνώτερο από ένα όριο (5000 φράγκα), άυστηρές περικοπές στις δαπάνες του προϋπολογισμού.

Είναι άκόμα ναρίς για νά κριθεί άν τά μέτρα αυτά είναι πολύ ή λίγο «άυστηρά», άν άνταποκρίνονται στό μέγεθος των προβλημάτων. Έτσι κι άλλως συζητιούνται άκόμη στις λεπτομέρειές τους.

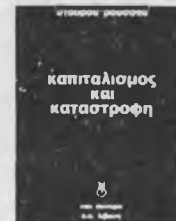
Είναι όμως προφανές ότι ή έπιτυχία τους θά έξαρτηθεί τελικά από τή λαϊκή συναίνεση, έφόσον δηλαδή πείσουν τους πολίτες ότι είναι άναπόφευκτα, άποτελεσματικά και έφαρμόζονται άταλάντευτα σέ όλους. Κάτι τέτοιο δέν είναι άπρόσιτο ή ούτόπικό. Πρίν λίγους μήνες ό Έντμόν Μαίρ, ήγέτης της δεύτερης σέ μαζικότητα εργατικής συνομοσπονδίας (CFDT) δήλωνε δημόσια στην κυβέρνηση ότι είναι προτιμότερη ή ειλικρίνεια και ή άυστηρότητα από την άποφυγή των εύθυνών.

Σίγουρα κι άλλοι Γάλλοι είναι έτοιμοι νά σκεφτούν και νά δράσουν άνάλογα. Μάλλον όμως δέν είναι αυτοί πού άπεύθυναν στην κυβέρνηση την «προειδοποίηση» για την όποία έγινε λόγος παραπάνω. Άπό την άλληλουχία των γεγονότων και των επιλογών στη διάρκεια των τελευταίων 20 μηνών, εύκολα συμπεραίνει κανείς πώς «προειδοποίησαν» την κυβέρνηση όχι οι άριστεροί, πού έχουν σαφή συνείδηση των δυσκολιών και των άναγκαίων επιλογών, αλλά οι πολίτες πού έστειλαν την άριστερά στην κυβέρνηση για νά λύσει προβλήματα χωρίς νά έχουν πλήρως μία τέτοια συνείδηση. Αυτούς κυρίως πρέπει νά πείσει ή κυβέρνηση, άφου πρώτα εκθέσει μέ πλήρη ειλικρίνεια και σαφήνεια τό μέγεθος και τή φύση των προβλημάτων, ό-

πως και την «κρυφή άλληλουχία» των ενεργειών πού οδηγούν τελικά σέ λύσεις. Δέν είναι άπλως και μόνο ένα πρόβλημα «έπικοινωνίας» όπως τό μετέφρασε στη γλώσσα της ξανά κάποια γραφειοκρατία. Οι νέοι ψηφοφόροι της άριστερας, όπως και πολλοί από τους παλαιότερους και πιστότερους, ύποστήριξαν γενικά την «άλλαγή», κλήθηκαν όμως νά πληρώσουν ποικιλοτρόπως πολλές από τις έπαγγελίες της («φόρος άλληλεγγύης» των δημόσιων υπαλλήλων ύπέρ του ταμείου άνεργίας και άλλα), και όρθως. Και ίσως κληθούν νά πληρώσουν και άλλες. Για νά έξακολουθήσουν μακροπρόθεσμα νά μένουν άλληλέγγυοι μέ την άριστερά, παρά τις όποιες «προειδοποιήσεις», θά χρειαστεί νά πειστούν ότι κάτι τέτοιο, παρά τό «κόστος» του, άξίζει τον κόπο σέ άλλα επίπεδα, πού ύπερβαίνουν κοινωνικά τή μερικότερη ή και συντηχιακή άντικειμενική τοποθέτησή τους. Αυτό όμως τό πεδίο δοκιμασίας δέν είναι άραγε τό κατεξοχήν «στάδιο δόξης λαμπρό» της γαλλικής (και κάθε) άριστερας;

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ
ΣΤΑΥΡΟΥ ΡΟΥΣΣΕΑ
ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟΣ
ΚΑΙ ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ

Η σύγχρονη ζωή με επίμονα φαινόμενα καθολικής κρίσης αμφισβητεί την ανομιμότητα του καπιταλισμού...

Το βιβλίο θέτει το πρόβλημα.

A.A. LIBANH & ΣΙΑ Ε.Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
«ΝΕΑ ΣΥΝΟΡΑ»

Σόλωνος 94, Τηλ. 3600.398 - 3610.589

Τό 'Ιταλικό Κομμουνιστικό Κόμμα από τόν ιστορικό συμβιβασμό στή δημοκρατική έναλλακτική λύση

του Πέτρου Πιζάνια

Από την καθιέρωση του ιστορικού συμβιβασμού ως επίσημης πολιτικής του ΙΚΚ μέχρι τό δέκατο έκτο συνέδριό του, πού έγινε στις αρχές Μαρτίου, έχουν περάσει περίπου δέκα χρόνια. 'Η νέα πολιτική πού ψηφίστηκε στό συνέδριο μετά από άψογες, όπως πάντα, προσυνοδριακές και συνοδριακές διαδικασίες, συνοψίζεται στην πρόταση για δημοκρατική έναλλακτική λύση, μέ στόχο τήν έξοδο από τήν κρίση πού εκδηλώνεται — σύμφωνα μέ τό ΙΚΚ — σέ όλα τά επίπεδα τής ιταλικής κοινωνίας. Βασικός υπεύθυνος τής κρίσης σήμερα, σέ αντίθεση μέ τήν προηγούμενη περίοδο, θεωρείται από τούς ιταλούς κομμουνιστές τό κυβερνητικό κόμμα τής 'Ιταλίας, ή Χριστιανική Δημοκρατία, πού βρίσκεται συνεχώς στην έξουσία από τήν άπελευθέρωση μέχρι σήμερα.

'Η πολιτική πρόταση του ΙΚΚ όπως διατυπώθηκε στό συνέδριο δέν προσδιορίζει συγκεκριμένη πολιτική προοπτική. Τό μόνο ζήτημα πού όριοθετείται ως ένα βαθμό είναι οι πολιτικές συμμαχίες πού θά εξυπηρετήσουν τήν προτεινόμενη έναλλακτική λύση: τό Σοσιαλιστικό Κόμμα, κατά κύριο λόγο, ως κεντρικός ρυθμιστής τών πολιτικών συμμαχιών στην 'Ιταλία, αλλά και τά υπόλοιπα μικρότερα πολιτικά κόμματα είναι οι δυνάμεις πού μαζί μέ τό ΙΚΚ θά συστήσουν τή συμμαχία στην προοπτική μιάς ανατροπής τής Χ.Δ. και τής αντικατάστασης τής στην έξουσία από τό προτεινόμενο σχήμα. 'Η έξοδος από τήν κρίση, λοιπόν, προσδιορίζεται άπλως και μόνο από τις δυνάμεις πού θά μπορούσαν νά τήν πραγματοποιήσουν, εφόσον θά συνα-

σπίζονταν μέ αντικείμενο τήν κυβερνητική έξουσία. 'Ακόμη γενικότερες αναφορές έγιναν για τό οικονομικό και κοινωνικό πρόγραμμα πού θά άποτελούσε τόν άξονα γύρω από τόν όποιο θά μπορούσε νά ξεκινήσει μιά συζήτηση μεταξύ τών πιθανών συμμαχικών. Φυσικά τό ΙΚΚ, οι διάφορες εργατικές όμοσπονδίες αλλά και τό ΙΣΚ έχουν κατά καιρούς προτείνει διάφορα μέτρα πού είτε έχουν άποτύχει είτε δέν εφαρμόστηκαν ποτέ λόγω τής αντίδρασης τής Χ.Δ. 'Η πρόταση, λοιπόν, του ΙΚΚ για δημοκρατική έναλλακτική λύση και έξοδο τής 'Ιταλίας από τήν κρίση παραμένει μιά γενική προοπτική, άνοιχτή σέ όλες τις δυνατές εκδοχές πού μπορούν νά διαμορφωθούν από τό συσχετισμό μεταξύ τών κομμάτων, εφόσον συμμετάσχουν στην διαμόρφωση τής νέας επιλογής του ΙΚΚ, αλλά και από τό διεθνή συσχετισμό.

"Όμως αυτά δέν είναι τά μοναδικά ζητήματα πού έθεσε τό συνέδριο. Οι προσυνοδριακές και οι συνοδριακές διαδικασίες κινήθηκαν επίσης στό ιδεολογικό επίπεδο πού, επειδή ταυτίστηκε μέ τή διεθνή πολιτική του κόμματος, δέν διατυπώθηκε ρητά και μέ θεωρητικές επεξεργασίες. 'Εξαιρεση αποτέλεσαν οι μακροσκελέστατες αναφορές του Π. 'Ινγκράο, του Ε. Μπερλιγκουερ και άλλων στό προσωπικό θέμα τής άριστερης τάσης του ΙΚΚ, άπόηχος του κινήματος του '68, δηλαδή τις σχέσεις μεταξύ ιδεολογικού-κοινωνικού-πολιτικού-προσωπικού-ήθικού, θέματα άνύπαρκτα στον πολιτικό λόγο του κόμματος και τά όποια ένσωμάτωσε σταδιακά από τό '68 και ύστερα μέσα από μιά

διαδικασία που θά είχε ενδιαφέρον να σκιαγραφήσουμε.

Όταν ο Ε. Μπερλίγκουερ, στις αρχές της δεκαετίας του '70 ανέπτυξε την πολιτική που ονόμασε ιστορικό συμβιβασμό, ή ευρωπαϊκή και διεθνής άριστερά βρισκόταν σε άνοδική πορεία. Σε διεθνές επίπεδο, δεσπόζον τα απελευθερωτικά κινήματα στην Αφρική, οι Παλαιστίνιοι, το Βιετνάμ, ή Καμπότζη, ή δεύτερη πολιτιστική επανάσταση στην Κίνα. Ο ιστορικός συμβιβασμός διατυπώνεται μετά την πτώση του Λαϊκού Μετώπου στη Χιλή. Στην Ευρώπη έχει προηγηθεί το πραξικόπημα στην Ελλάδα, υποκινημένο και στηριγμένο από τις ΗΠΑ, όπως και στη Χιλή, ή διάσπαση του ΚΚΕ και ή επέμβαση των ανατολικών ΚΚ υπέρ του φιλοσοβιετικού τμήματος, ή μεγάλη έκρηξη του '68, ή επέμβαση των δυνάμεων του Συμφώνου της Βαρσοβίας στην Τσεχοσλαβακία, τα γεγονότα στην Πολωνία, ή ταχύτερη καθιέρωση στη γαλλική άριστερά του κοινού προγράμματος του γαλλικού ΚΚ.

Στην Ιταλία τα φαινόμενα έχουν μία ιδιαιτερότητα ως προς την έκταση και την έντασή τους. Πολλές νέες εξωκοινοβουλευτικές επαναστατικές οργανώσεις έχουν εμφανιστεί μετά το '68, με σημαντική ιδεολογική επιρροή στη νεολαία αλλά και πέρα από αυτή, που επιδιώκουν να επανατοποθετήσουν πολιτικά, θεωρητικά κ.λπ. τόσο τη βασική αντίθεση μεταξύ κεφαλαίου και εργασίας όσο και άλλες κοινωνικές αντιθέσεις που πολύ σύντομα παίρνουν τη μορφή κοινωνικών κινήσεων. Όλες οι οργανώσεις και τα κινήματα θέτουν ζητήματα και οξύνουν αντιθέσεις της ιταλικής κοινωνίας από άριστερές και συχνά από κομμουνιστικές θέσεις. Οι πολλαπλές απεργιακές κινητοποιήσεις των βιομηχανικών εργατών, με επικεφαλής τη μεγάλη ομοσπονδία των μεταλλουργών, και ή συνεχής ανάπτυξη του κινήματος των ανέργων, όπου οι εξωκοινοβουλευτικοί είχαν μεγάλη επιρροή, συμπληρώνουν την εικόνα των έντονων και προς πολλές κατευθύνσεις κοινωνικών και ταξικών συγκρούσεων.

Ανεξάρτητα από την κατάληξη της κάθε οργάνωσης ή κινήματος, όλοι θέτουν ζητήματα από επαναστατική σκοπιά, διατηρώντας σταθερά δύο κυρίως αντικείμενα κριτικής: την αστική κοινωνία και το ΙΚΚ, ως ένα από τα επιφανή στηρίγματά της. Αντίπαλη δύναμη προς τους φορείς δέυνσης των ταξικών αντιθέσεων αναδείχθηκε, παράλληλα με το κράτος, ή φασιστική τρομοκρατία και, αντίθετα από την τρομοκρατική πρακτική των *Ερυθρών Ταξιαρχιών*, οι φασιστικές οργανώσεις σημαδεύουν το άνωψυμο πληθος. Σε γενικές γραμμές, ή περίοδος από το '67 ως το τέλος του '73 που ανακοινώνεται ο ιστορικός συμβιβασμός, χαρακτηρίζεται από το συνεχή ανταγωνισμό και τις αλληλεπλήλεις επεμβάσεις των δύο υπερδυνάμεων, καθώς και από την εμφάνιση νέων κινήσεων και πολιτικών οργανώσεων όπως και την αναζωπύρωση του απεργιακού κινήματος της βιομηχανικής εργατικής τάξης στην Ευρώπη και τον εκπεσμό πολλών κατεστημένων αξιών. Το σύνολο των άριστερων δυνάμεων βρίσκεται σε άνοδική πορεία. Σε αντίθεση με αυτές τις τάσεις σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, ο ιστορικός συμβιβασμός έρχεται να εκφράσει για πρώτη φορά μία συνολική πολιτική της κομμουνιστικής τάξης που ονομάστηκε ευρωκομμουνισμός. Η πολιτική του ΙΚΚ έρχεται σε αντίθεση τόσο με τη μεταρρυθμιστική στρατηγική των Γάλλων κομμουνιστών που εκφραζόταν από το κοινό πρόγραμμα, όσο και με τις παλιές θέσεις

για έπιθετική στρατηγική έναντι στον καπιταλισμό που αντιπαραθέτουν στο ΙΚΚ οι εξωκοινοβουλευτικές οργανώσεις — θέσεις που ενισχύονται τότε από την επέλαση του βόρειου Βιετνάμ, την επανάσταση στην Καμπότζη αλλά και από τις έντονες θεωρητικές συγκρούσεις γύρω από τη μαρξιστική θεωρία που διεξάγονται κυρίως στη Γαλλία και την Ιταλία, πάντα με τον άπόηχο της πολιτιστικής επανάστασης στην Κίνα. Υπόβαθρο σε όλα αυτά και ταυτόχρονα αντίκειμενο πολιτικών συγκρούσεων με το ΙΚΚ αλλά και μέσα στο ίδιο τό κόμμα, ή παγκόσμια κρίση του καπιταλισμού.

Ο ιστορικός συμβιβασμός τοποθετείται έμμεσα ή άμεσα σε όλα αυτά. Καταρχήν ορίζει ένα πολύ μεγάλο αλλά άπροσδιόριστο ποσοστό που θεωρείται άπαραίτητο για το ΙΚΚ ώστε να δεχτεί την κυβερνητική έξουσία. Το ποσοστό αυτό θά ήταν ή έκφραση της βασικής κοινωνικής θωράκισης μιάς άριστερης έξουσίας, ώστε να μην επαναληφθεί ή έμπειρία της Χιλής — όπως ρητά δηλώνεται — ή της Πράγας — παρόλο που κάτι τέτοιο δέ δηλώνεται άμεσα. Όλο τό σκεπτικό είναι ή ένισχυση του συσχετισμού των δυνάμεων σε εθνικό επίπεδο ώστε να γίνει δυνατή ή ισόρροπη πορεία άνάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις. Σε αυτή την πολιτική έντάσσονται και οι δηλώσεις του Ε. Μπερλίγκουερ για την άναγκαιότητα του Ν.Α.Τ.Ο έναντι του Συμφώνου της Βαρσοβίας, λίγους μήνες άργότερα και ή έκδηλη στάση άνεξαρτησίας του Ι.Κ.Κ. άέναντι στη Μόσχα σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Τό ύψηλό ποσοστό ψήφων που άόριστα προσδιορίζεται από τον ιστορικό συμβιβασμό θά είναι τό άποτέλεσμα της σύγκλισης σε μιά κοινή εθνική προοπτική όλων των δημοκρατικών δυνάμεων της Ιταλίας. Από αυτό τό εξαιρετικά διευρυμένο ιστορικό μπλόκ εξαίρονται μόνο οι φασιστικές οργανώσεις και φυσικά οι

τρομοκράτες της άριστερας. Στην πραγματικότητα, το ΙΚΚ άπεκδύεται τό ρόλο τής αντιπολίτευσης πού διατηρούσε μέχρι τότε καί συστήνει μία συμμαχία με τό μεγάλο άστικό λαϊκό κόμμα τής Ίταλίας, τή Χ.Δ, με σκοπό νά τήν άποκολλήσει από τίς ευκαιριακές συμμαχίες της με τό φασιστικό κόμμα καί ταυτόχρονα νά περιορίσει τό ρυθμιστικό ρόλο τών σοσιαλιστών. Οί έγγυήσεις πού παρέχει τό ΙΚΚ στή σύμμαχό του Χ.Δ είναι οί γενικές πολιτικές θέσεις καί ταυτόχρονα ή άνυπαρξία προγράμματος καί στρατηγικής γιά τήν έξουσία, πού επέτρεπαν άκριβώς τό συμβιβασμό σέ έθνικό επίπεδο μεταξύ τών δύο μεγάλων πολιτικών δυνάμεων τής χώρας. Άκόμη, ή έξοδος τής Ίταλίας από τήν κρίση είναι ό έθνικός στόχος πού στηρίζει τή συμμαχία· τό ΙΚΚ άντιμετωπίζει τήν κρίση του ίταλικού καπιταλισμού σάν έθνικό ζήτημα.

Άποσοβιετοποίηση του κόμματος καί έλλειψη συγκεκριμένης στρατηγικής σέ άντιπαλότητα με τήν άστική κοινωνία, αυτοί είναι οί βασικοί άξονες τής πολιτικής του ΙΚΚ πού θά τό φέρει σέ πλήρη ρήξη με τό γειτονικό του γαλλικό ΚΚ, πού ένω δέν επιδιώκει καμιά ρήξη με τήν Μόσχα, προβάλλει τό κοινό πρόγραμμα σέ συμμαχία με τούς σοσιαλιστές. Τελικά τό πρόγραμμα αυτό θά χάσει κάθε κοινωνική δυναμική από τήν άδράνεια τών γάλλων κομμουνιστών εμπρός στην άμεση προοπτική τής έξουσίας καί τίς παράλληλες σοβιετικές παρεμβάσεις υπέρ του Ζισκάρ. Έτσι, τό ΓΚΚ, από σύμμαχος θά μετατραπεί σέ άπλό συμπλήρωμα τής νίκης τών σοσιαλιστών. Άπό τό 1976, οί γάλλοι κομμουνιστές ναρκοθετούν τό κοινό πρόγραμμα καί τή συμμαχία τους με τούς σοσιαλιστές. Τό γεγονός αυτό μαζί με τίς προσπάθειες του ΚΚΣΕ νά διασπάσει τό Ίσπανικό Κ.Κ καί τίς στρατιωτικές επεμβάσεις του Βιετνάμ στή Καμπότζη θά ένισχύσουν τή θέση του Ιταλικού ΚΚ.

Με τήν καθιέρωση του ιστορικού συμβιβασμού ή συζήτηση θά στραφεί κυρίως γύρω από δύο ζητήματα: τό άπαραίτητο ύψος του εκλογικού ποσοστού γιά τήν άποδοχή τής κυβερνητικής έξουσίας από τό ΙΚΚ, καθώς καί τά ζητήματα τής στρατηγικής τής έφόδου καί τής δικτατορίας του προλεταριάτου, πού καί τυπικά πλέον έγκαταλείπονται. Τό ζήτημα του ποσοστού άναφερόταν στο μέγιστο ζήτημα πού έθετε ό ιστορικός συμβιβασμός, δηλαδή τή συμμαχία με τήν Χ.Δ. καί στην πιθανότητα νά διασπαστεί ή νά άποκολληθεί συνολικά από τίς φασιστικές δυνάμεις ώστε νά προσχωρήσει στο διεκδικούμενο ιστορικό μπλόκ πού επεδίωκε νά διαμορφώσει τό ΙΚΚ. Φυσικά, ή Χ.Δ ούτε διασπάστηκε ούτε άποκολλήθηκε οριστικά από τά δεξιά τής στηρίγματα, όπως μās δείχνει ή πρόσφατη επανεκλογή του Φανφάνι στή θέση του προέδρου τής κυβέρνησης. Δημιουργήθηκαν άπλως πολλά συμβούλια κοινοτήτων, δήμων καί επαρχιών, όπου ή συνεργασία μεταξύ κομμουνιστών, σοσιαλιστών καί χριστιανοδημοκρατών ήταν σχετικά άρμονική σέ κάποια τοπικά θέματα.

Όσον άφορα τά δύο άλλα ζητήματα, στην πραγματικότητα όλα τά ευρωπαϊκά ΚΚ έχουν έγκαταλείψει πολλά χρόνια πριν τή στρατηγική τής έφόδου καί τό θέμα τής δικτατορίας του προλεταριάτου, δηλαδή από τότε πού ταύτισαν τή στρατηγική προοπτική τους με τά διεθνή συμφέροντα τής ΕΣΣΔ καί προσδιόρισαν τήν μελλοντική κοινωνία τους με βάση τίς σοβιετικές προδιαγραφές. Όμως αυτά τά δύο άλληλένδετα ζητήματα χρησιμοποιούνται άκόμη σήμερα ως συνθηματικοί ιδεολογικοί κώδικες γιά νά υποδηλώνουν τήν ύπα-

γωγή στή σοβιετική ύπερδύναμη φθείροντας τήν πολιτική καί θεωρητική τους σημασία. Βέβαια ή έντατική ανάπτυξη του καπιταλισμού μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, έκανε αναγκαία τήν έπανατοποθέτηση τών στρατηγικών εκείνων πού ήταν στηριγμένες σέ άναλύσεις διαφορετικής διεθνούς συγκυρίας καί σέ κοινωνίες με διαφορετική ταξική διάρθρωση από τίς ευρωπαϊκές μεταπολεμικές βιομηχανικές κοινωνίες, στίς όποιες οί ταξικές καί πολιτικές συμμαχίες θά μπορούσαν πιθανώς νά είναι πολύμορφες. Η τυπική όμως έγκατάλειψη τών δύο αυτών έννοιών από τό ΙΚΚ συνδεόταν άποκλειστικά καί μόνο με τή ρήξη τών παραδοσιακών του σχέσεων ύπαγωγής στή Μόσχα καί όχι με τή διαμόρφωση μιάς έναλλακτικής στρατηγικής. Η συμμαχία του ΙΚΚ με τή Χ.Δ ένίσχυσε τήν θέση του στο έσωτερικό τής Ίταλίας διευρύνοντας όχι μόνο τό συνολικό άριθμό τής εκλογικής του έπιρροής, αλλά καί τό διαταξικό κοινωνικό χαρακτήρα του κόμματος, χωρίς φυσικά νά έγκαταλείπει τήν ιστορική κοινωνική του βάση, τήν εργατική τάξη. Τό ίδιο άλλωστε επιδίωκαν καί τά φιλοσοβιετικά κόμματα, αλλά διατηρώντας στο σκοτάδι τήν προσπάθεια καί καλύπτοντάς τήν με ψευτοεπαναστατικές διακηρύξεις. Τήν αύξηση τής έπιρροής τους τήν καταλαβαίνουν άκόμη σήμερα μόνο ποσοτικά καί διά μέσου τής έπιρροής τών έπιτευγμάτων τών σοβιετικών κοινωνιών.

Μετά τήν έξέγερση του '68 οί έξωκοινοβουλευτικές καί άριστεριστικές οργανώσεις πού έμφανίστηκαν στην Ίταλία άμφισβητούν τόν επαναστατικό χαρακτήρα του ΙΚΚ, τήν ύπαγωγή του στα σοβιετικά θέσφατα αλλά καί τό χαρακτήρα τών σοβιετικών κοινωνιών, άμφισβήτηση πού άργότερα θά περάσει στο έπίπεδο τής έντονης κριτικής στον ιστορικό συμβιβασμό καί στο καταπιεστικό καί εκμεταλλευτικό χαρακτή-

ρα των σοβιετικών κοινωνιών. Οι κριτικές αυτές έχουν φυσικά ποικίλες αφετηρίες και συχνά επικαλούνται την τροτσκιστική, κινέζικη ή αλβανική καθαρότητα. "Όμως δεν είναι αυτό το σημαντικό. Ο κύριος όγκος των οργανώσεων αυτών, με προεξάρχουσες το *Μανιφέστο* — άποτέλεσμα μιάς μικρής διάσπασης του ΙΚΚ σε ολόκληρη την κομματική πυραμίδα — και την *Εργατική Πρωτοπορία*, θέτουν, ταυτόχρονα με την κριτική στο ΙΚΚ, καίρια κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά ζητήματα στην Ιταλική κοινωνία, ακόμη και οικονομικά χωρίς σε αυτά τα τελευταία να ξεπερνάνε τις γενικές αναφορές. Η φθίνουσα πορεία των οργανώσεων αυτών και των κοινωνικών κινημάτων που συμπορεύονται δεν εμπόδισε την επίτευξη μεγάλων κοινωνικών μεταρρυθμίσεων που αυτές οι δυνάμεις προκάλεσαν με τη δράση τους, στην οποία συχνά συμπαρέσυραν και το ΙΚΚ. Τό τελευταίο είναι αναγκασμένο να συνεργεί τουλάχιστον στο επίπεδο της Βουλής για να ψηφιστούν τα νομοσχέδια αυτών των μεταρρυθμίσεων (έκτρωση, διαζύγιο, 150 ώρες κ.λπ.). Το ΙΚΚ αναγκάζεται από την πίεση και την επιρροή αυτών των ομάδων στις άριστερές του πτέρυγες να ενσωματώνει στις θέσεις του πολλά από τα στοιχεία της κριτικής, διατηρώντας όμως πάντα τη συμμαχία του με την Χ.Δ και αυξάνοντας ταυτόχρονα την επιρροή του σε κοινωνικούς χώρους που θά το καθιστούσαν άπαικτικό στην άριστη κριτική και πίεση. Οι ριζοσπαστικές διεκδικήσεις των μεταλλουργών αντισταθμίζονται από τη συνητηρητικότητα των δημοσίων υπαλλήλων, ή επιρροή της νεολαίας από τους εξωκοινοβουλευτικούς αντισταθμίζεται από τη δράση της κομματικής νεολαίας, του γυναικείου κινήματος από την εκκλησία, της άριστερης πτέρυγας του κόμματος από τη φιλοσοβιετική δεξιά κ.λπ.

Η πρώτη συνολική πρόταση των εξωκοινοβουλευτικών διαμορφώνεται τό 1975, μετά από μιά περίοδο κρίσης των οργανώσεών τους: όχι έξοδο του έθνους από την κρίση, όπως υποστηρίζει τό ΙΚΚ, αλλά ξεπέραςμα της καπιταλιστικής κρίσης προς μιά σοσιαλιστική προοπτική μέσα από ένα μπλόκ άριστερών δυνάμεων που θά συστήσουν την άριστη έναλλακτική κυβέρνηση. Πολιτικός φορέας αυτής της πρότασης είναι τό *Κόμμα της προλεταριακής ένότητας* (PDUP), άποτέλεσμα της συμμαχίας μεταξύ του *Μανιφέστου* και της *Εργατικής Πρωτοπορίας*, καθώς και άλλων πολιτικών και εργατικών κινήσεων μεταξύ των οποίων και τό κίνημα των άνέργων. Η πρόταση υποστηρίζεται από τό μεγαλύτερο μέρος των εξωκοινοβουλευτικών και άπευθύνεται ως γενική πρόταση για συμμαχία στό ΙΚΚ και στό ΙΣΚ. Βέβαια δεν υιοθετήθηκε από τά δύο μεγάλα κόμματα της άριστεράς αλλά προκάλεσε έντονες συζητήσεις στό έσωτερικό τους. Οι ριζοσπάστες διαχώρισαν τη θέση τους προτιμώντας τις άποσπασματικές διεκδικήσεις. Τά εκλογικά άποτελέσματα του 1976 άναδεικνύουν ένισχυμένο σε ψήφους τό ΙΚΚ, ενώ οι φορείς της άριστερης έναλλακτικής κυβέρνησης συγκεντρώνουν περίπου τό πάγιο ποσοστό τους και παραχωρούν άρκετές από τις θέσεις των εκλεγμένων τους βουλευτών σε εργάτες μέλη του κινήματος των άνέργων. Τά άποτελέσματα των εκλογών έντείνουν τη διαδικασία φθοράς των εξωκοινοβουλευτικών ενώ ή νίκη του ΙΚΚ του έπιτρέπει να προχωρήσει ακόμη περισσότερο τη λογική του ιστορικού συμβιβασμού, δηλαδή στην πολιτική της «έθνικης άλληλεγγύης», όπως όνόμασε τό ΙΚΚ την πλήρη υποστήριξη της

Χ.Δ. στό κοινοβούλιο που κορυφώνει τις διάφορες τοπικές συμμαχίες. Αυτό δεν τό έμποδίζει ταυτόχρονα να ένσωματώνει στον πολιτικό του λόγο στοιχεία από τις θέσεις και τις αναλύσεις των κινημάτων και των εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων. Η φθορά των εξωκοινοβουλευτικών τροφοδοτεί τη συνεχώς ίσχυροποιούμενη άριστη τάση του κόμματος και παράλληλα τις άλογες και πάντως άπλοϊκές άμφισβητήσεις του τύπου των ένδιάνων των πόλεων, για να καταλήξουν αυτοί οι τελευταίοι σήμερα, μέσα από μιά μεγάλη άνασύνθεση, στό γενικό διαταξικό φαινόμενο που όνομασθηκε κίνημα ειρήνης, στό όποιο τό ΙΚΚ πρόσκειται θετικά ή και συμμετέχει.

Τό ΙΚΚ κατάφερε να άπομονώσει σταδιακά τις οργανώσεις και τά κινήματα είτε ένσωματώνοντας κάποιες κριτικές τους είτε χρησιμοποιώντας τις έσωτερικές αντιφάσεις και άδυναμίες τους, έντονες άλλωστε από την άρχή της εμφάνισής τους, προσανατολίζοντας πάντα όλες αυτές τις πολλές και ποικίλες αντιθέσεις για την ένίσχυση της θέσης του στην Ιταλική κοινωνία, ένίσχυση που τη θεωρούσε άναγκαία άφου δεν είχε να περιμένει τίποτε από την ΕΣΣΔ. Η άντοχή του ΙΚΚ στις έντονες άριστερές πιέσεις και κριτικές — που έδω άπλως περιγράψαμε — δεν όφείλεται τόσο στη συντριπτική ποσοτική διαφορά μεταξύ εξωκοινοβουλευτικών και ΙΚΚ, αλλά στην ιστορικότητα του τελευταίου, στη διαταξική σύνθεσή του και στην πραγματική πολιτική δημοκρατία στο έσωτερικό του που επέτρεπαν τη διαμόρφωση ίσορροπιών ακόμη και όταν οι αντιθέσεις ήταν έντονες.

Με τον ιστορικό συμβιβασμό άρχικά και την έθνικη άλληλεγγύη άργότερα, τό ΙΚΚ έθετε σε άποκλειστική προτεραιότητα τά έθνικά ζητήματα της Ιταλίας ή αυτά που όνομάτιζε έθνικά, και έν όνόματι τους απέκλειε την δημιουργία όχι μόνο πολιτικών και ιδεολογικών αλλά κυρίως ταξικών συγκρούσεων, περιορίζοντας τη σημασία τους σε άπλες διεκδικήσεις. Η άπομόνωση της ισχυρότατης σοβιετικής επιρροής στό κόμμα έγινε δυνατή άκριβώς γιατί τά μεγάλα προβλήματα της Ιταλίας ή πολιτική τάση του Ε. Μπερλίγκουερ, σε συμμαχία με την Χ.Δ, τά έθεσε στό κόμμα ως έθνικά ζητήματα που συνεπώς άπαιτούσαν διαταξικές συμμαχίες και πολιτική. Μιά τέτοια πολιτική τοποθέτηση του συνόλου σχεδόν των προβλημάτων της Ιταλικής κοινωνίας άφηνε σοβαρά έκτεθειμένη κάθε αντίδραση που θά μπορούσε να προέλθει ιδιαίτερα από τη φιλοσοβιετική τάση του κόμματος. Η σταδιακή ένσωμάτωση από τό ΙΚΚ των άριστερών εξωκοινοβουλευτικών θέσεων αναφορικά με τό χαρακτήρα των σοβιετικών κοινωνιών και την εξάρτησή του από την ΕΣΣΔ όχι μόνο βοήθησε στην άποδυνάμωση των φιλοσοβιετικών τάσεων αλλά χρησίμευσε και ως άριστερό άλλοθι για τη διαταξική πολιτική του, την όποια επιβεβαίωνε από την άνοδο του κόμματος στις εκλογές του '76 σε αντίδιαστολή με τη συνεχή φθορά των εξωκοινοβουλευτικών. Τό ΙΚΚ με τη συνεχή ένσωμάτωση θέσεων από τις αναλύσεις των τελευταίων ήθελε να δείξει ότι όχι μόνο μπορούσε αλλά και ήθελε να τους άντικαταστήσει, περιορίζοντας με αυτό τον τρόπο τό ρόλο ακόμη των κοινωνικών κινήσεων σε άπλες ομάδες πίεσης, από όπου ή φθορά ήταν πιο εύκολη.

Όστόσο ή φθορά αυτή, κυρίως μετά τό '76, επέτρεψε την ένταση ενός παλιότερου φαινομένου. Η άπεριγραπτη πλήξη των ένδιάνων των πόλεων αυξάνεται

μαζί με τον αριθμό τους και παράλληλα έντείνεται ή πολιτική τρομοκρατία των *Έρυθρων Ταξιαρχιών*. Όσο ή τεράστια ποικιλία των κοινωνικών αντιθέσεων που εκδηλώθηκε μετά το '68 και δημιούργησε κινήσεις, κινήματα, οργανώσεις, που οργάνωσε τελικά τον κόσμο γύρω από τα προβλήματά του και βγήκε στο δρόμο να διεκδικήσει και συχνά να επιβάλλει τη λύση τους, όσο λοιπόν αυτή ή τεράστια κοινωνική και συνάμα πολιτική ποικιλία συρρικνώνεται στη συμμαχία μεταξύ ΙΚΚ και Χ.Δ, τόσο οι ινδιάνοι αυξάνονται και ή τρομοκρατία έντείνεται. Οι ινδιάνοι βέβαια έθεταν προβλήματα αντιμετώπισιμα είτε με την κρατική καταπίεση είτε με την κοινωνική ενσωμάτωση. Οι Ταξιαρχίες όμως θα προκαλέσουν μεταξύ άλλων έντονες έσωκομματικές συγκρούσεις.

Στό τέλος της δεκαετίας του '70 το ΙΚΚ έχει σχεδόν απαλλαγεί από τους φορείς της άριστης κριτικής, ενώ ταυτόχρονα έχει αποκολληθεί πλήρως από τις παραδοσιακές σχέσεις του με τη σοβιετική διεθνή πολιτική και το μοντέλο των σοβιετικών κοινωνιών. Η ΕΣΣΔ είναι πλέον για το ΙΚΚ ή ανερχόμενη υπερδύναμη που δέν μπορεί να άγνοήσει στά έθνικά του σχέδια. Στο τέλος της ίδιας δεκαετίας, οι *Έρυθρές Ταξιαρχίες* βρίσκονται στο άλογο της δράσης τους. Οι έσωκομματικές συγκρούσεις στο ΙΚΚ σχετικά με την αντιμετώπισή τους, που δημιουργούσε μία αύξουσα παρουσία της κρατικής καταστολής, έθεσαν τό ζήτημα της πολιτικής ευθύνης του κόμματος για την εμφάνιση του φαινομένου και από αυτό τό σημείο σύντομα ή συζήτηση έφτασε στο βασικό πολιτικό ζήτημα του ιστορικού συμβιβασμού, τή συμμαχία με τή Χ.Δ, που έπνιγε τις πολιτικές και κοινωνικές αντιθέσεις κάτω από τό βάρος των δύο κομμάτων και δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για την εμφάνιση του μεσσιανικού φαινομένου της άριστης πολιτικής τρομοκρατίας, και ταυτόχρονα ενίσχυε στο ΙΣΚ τις τάσεις συνεργασίας με τή Χ.Δ. Ταυτόχρονα, ό μεγάλος κερδισμένος από τον ιστορικό συμβιβασμό, ή Χ.Δ, έκτιμώντας ότι ό συσχετισμός έχει μετατοπιστεί προς όφελός της και θέλοντας να ταυτιστεί περισσότερο με τή νέα διεθνή πολιτική των υπερατλαντικών συμμάχων της, αρχίζει άργά να ανατρέπει τή συμμαχία με τό ΙΚΚ. Τό τελευταίο έχει ήδη έγκαταλείψει, μετά τήν υποχώρησή του στις βουλευτικές εκλογές του '79, τήν πλήρη ύποστήριξη της Χ.Δ που υπαγόρευε ή πολιτική της εθνικής αλληλεγγύης, τοποθέτηση που επικυρώνεται και από τό 15ο συνέδριο τήν ίδια χρονιά. Ό ιστορικός συμβιβασμός, αν και έχει κλονιστεί πλέον σοβαρά, παραμένει σιωπηλά σέ έκκρεμότητα.

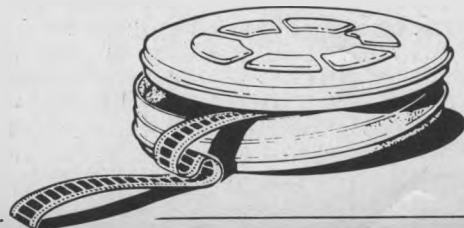
Τό 1981, ό Ε. Μπερλίγκουερ δηλώνει ότι «δέν ύφίσταται πλέον ή προωθητική δύναμη της Όκτωβριανής Έπανάστασης», διακόπτοντας με αυτό τον τρόπο και τους παραδοσιακούς δεσμούς του ΙΚΚ με τήν ΕΣΣΔ. Έτσι άνοίγει ό δρόμος για τήν πλήρη άποσοβιετοποίηση που επικυρώνεται από τό τελευταίο συνέδριο, στο όποιο ή θέση για τήν Όκτωβριανή Έπανάσταση συμπληρώνεται από τή συνολική άπόρριψη του σοβιετικού κοινωνικού μοντέλου και τήν επιβεβαίωση της πολύ περιορισμένης έπιρροής των φιλοσοβιετικών τάσεων στο κόμμα.

Η νέα πολιτική του ΙΚΚ, ή δημοκρατική εναλλακτική λύση, που προκύπτει από τό 16ο συνέδριο, μεταρρυθμίζει τον ιστορικό συμβιβασμό τοποθετώντας ξανά τό ΙΚΚ στο χώρο της αντίπαλης δύναμης στη Χ.Δ. Έτσι

καλύπτεται έν μέρει και ή άριστηρή τάση του κόμματος που είχε αναπτυχθεί όλα τά προηγούμενα χρόνια. Η νέα πρόταση συμμαχίας άπευθύνεται στο Σ.Κ. και στά μικρά δημοκρατικά κόμματα, με τήν προϋπόθεση όλοι μαζί να άποκαταστήσουν καταρχήν τήν ύφεση μεταξύ τους. Οι πρώτες συγκεκριμένες προτάσεις του ΙΚΚ προς τό ΙΣΚ, που άποτελούν συγχρόνως προειδοποίηση προς τή Χ.Δ, είναι ή από κοινού αντιμετώπιση του θέματος που βάζει ή ένδεχόμενη έγκατάσταση των άμερικανικών πυραύλων στη Σικελία, και ή τακτική ένόψει των περιφερειακών εκλογών. Αυτές είναι και οι μόνες συγκεκριμένες πολιτικές προτάσεις του ΙΚΚ στο νέο πιθανό σύμμαχο, τό ΙΣΚ, ενώ όλα τά ύπόλοιπα πολιτικά, οικονομικά και άλλα προβλήματα άπλως μνημονεύονται.

Με τήν πρότασή του, τό ΙΚΚ προβάλλει και επικυρώνει μέσα από τό συνέδριο μία πολιτική ιδέα-πρόταση, όρίζοντας άπλως τό όριο των έφικτών πολιτικών συμμαχιών που θά ήταν δυνατό να τήν πραγματοποιήσουν και να τής δώσουν τό άπαραίτητο κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο, συνεπώς και τήν ένδεχόμενη προοπτική της. Τό κόμμα συρρικνώνει τήν προηγούμενη συμμαχία του στις κεντρικές δημοκρατικές και άριστερές δυνάμεις, άποκλείοντας αυτή τή φορά τή Χ.Δ, ενώ διατηρεί τό βασικό πολιτικό και ιδεολογικό σχήμα της περιόδου του ιστορικού συμβιβασμού: να βγει ή Ίταλία από τήν κρίση σχήμα που συνοψίζει άόριστα τή στρατηγική του ΙΚΚ. Ό Ε. Μπερλίγκουερ, άπαντώντας στην άριστηρή κριτική ότι οι προγραμματικές προτάσεις του συνεδρίου είναι άνεπαρκείς, είπε ότι είναι οι πιο ολοκληρωμένες από όλων των κομμάτων. Με αυτό τό άρνητικό επιχείρημα, ό γενικός γραμματέας του ΙΚΚ θέλησε ίσως να παρακάμψει μία άρρητη αλλά σαφέστατη επιλογή του κόμματος: τή σταθερή έλλειψη, τήν τελευταία δεκαετία, ενός νέου στρατηγικού στόχου που θά προσδιορίζει γενικά τις θεωρητικές και ιδεολογικές συντεταγμένες του κόμματος, φυσικά όχι για να άποτελέσει ιδεολογικό ύποκατάστατο της άνυπαρξίας προοπτικής — όπως στα φιλοσοβιετικά κομμουνιστικά κόμματα —, αλλά για να έλέγχονται έμμεσα οι συγκυριακές πολιτικές επιλογές.

Παρόλο που ή έσωκομματική δημοκρατία στο ΙΚΚ είναι γεγονός και μετά τό συνέδριο, αυτή από μόνη της δέν άρκει για να έλέγξει τις επιμέρους πολιτικές επιλογές της ηγεσίας, που προσδιορίζονται έτσι άποκλειστικά και μόνο από τις συγκυρίες, όπως στην περίοδο του ιστορικού συμβιβασμού. Τό κόμμα που άνοιξε τό δρόμο στην πολιτική και ιδεολογική χειραφέτηση των κομμουνιστών όλου του κόσμου από τήν ΕΣΣΔ, κινδυνεύει, εξαιτίας της άνυπαρξίας εναλλακτικής στρατηγικής, να ταυτιστεί ξανά αλλά με νέο τρόπο με τά φιλοσοβιετικά κόμματα, στα όποια ό άκατάσχετος ψευτοεπαναστατικός λόγος κρύβει τήν παραχώρηση της στρατηγικής τους προοπτικής — και συνεπώς της τρέχουσας πολιτικής τους — στις διεθνείς γεωπολιτικές επιλογές της ΕΣΣΔ.

Ἡ κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στή σημερινή Γαλλία

τοῦ Ἀνρί Λεφέμπρ

Δημοσιεύουμε ἐδῶ τὴν ἀνακοίνωση τοῦ Γάλλου μαρξιστῆ φιλόσοφου Ἀνρί Λεφέμπρ στὴ διεθνή συνάντηση πού ὀργάνωσε στὸ Κότβατ τῆς Γιουγκοσλαβίας ἡ ἐπιθεώρηση *Socialism in the World* μεταξύ 25 καὶ 29 Ὀκτωβρίου 1982 μὲ θέμα «Ἡ μαρξιστικὴ σκέψη σήμερα, καταστάσεις, διαμάχες, προοπτικές». Ὁ ἀναγνώστης θά κρίνει τὴν ἀξία τῆς πυκνῆς αὐτῆς ἐκθεσης ὅπου αὐτός ὁ βετεράνος τῶν πνευματικῶν καὶ πολιτικῶν ἀγώνων μὲ πίκρα, ἀλλὰ ὄχι χωρὶς αἰσιοδοξία, περιγράφει τὴν κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ χώρα του.

Ἀπὸ τὴ μεριά μας λυπούμαστε πού στὸ τρίμηρο γιὰ τὰ 100 χρόνια τοῦ Μάρξ, πού ὀργάνωσε πρόσφατα τὸ ΚΜΑΣ στὴν Πάντειο, ὁ Ἀνρί Λεφέμπρ δὲν μπόρεσε νὰ ἔλθει. Ἴσως ἡ παρουσία του νὰ ἔδινε κάποιο τόνο στοχαστικότητας, κάποια διάσταση φροντίδας γιὰ τὴ θεωρία, ἴσως τελικὰ αὐτός ὁ σεβασμῖος γέρον ἐκανε κάποιους νὰ σκεφτοῦν ὅτι ἡ ρεαλιστικὴ εἶναι ἡ πιὸ ἀνεδαφικὴ κι ἀναποτελεσματικὴ πολιτικὴ στάση γιὰ τοὺς ἀδύνατους καὶ τοὺς χαμένους.

1. Θὰ προσπαθῶ, σέ μιά πολὺ συμπυκνωμένη ἀνακοίνωση, νὰ δείξω τὴ σημερινὴ κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Γαλλία. Θὰ δώσω πολὺ λίγα ὀνόματα, ἐλάχιστα παραθέματα καὶ ἐλάχιστα ἐπιχειρήματα. Ἐπιφυλάσσομαι νὰ ἀναπτύξω περισσότερο τὴ μικρὴ μου ἐκθεση στὴ διάρκεια τῆς συζήτησης πού θ' ἀκολουθήσει, ἂν συζήτηση ἀκολουθήσει. Τὰ ὅσα θὰ ἐκθέσω περιορίζονται στὴν κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Γαλλία, ἀλλὰ δὲν θὰ ἐμπόδιζα τὸν ὁποιοδήποτε νὰ βγάλει ἀπ' τὰ λεγόμενά μου πιὸ γενικὰ συμπεράσματα.

Ἡ κατάσταση τοῦ μαρξισμοῦ στὴ Γαλλία δὲν εἶναι περίφημη καὶ τὰ συμπτώματα «κρίσης» πολλαπλασιάζονται. Κατὰ πάσα πιθανότητα ἡ κρίση αὐτὴ εἶναι μέρος μιᾶς γενικότερης ἀναστάτωσης πού θὰ μπορούσαμε νὰ ὀνομάσουμε παγκόσμια καὶ ἡ ὁποία δὲν ἀφήνει τίποτε ἢ σχεδόν τίποτε ἄθικτο στὶς σύγχρονες κοινωνίες. Ἡ διαπίστωση δημιουργεῖ ἀμέσως ὀρισμένα ἐρωτήματα:

«Γιατί ἡ μαρξιστικὴ σκέψη δὲν ἐνισχύεται μὲ τὴν κρίση πού γενικεύεται καὶ ἴσως παγκοσμιοποιεῖται; Γιατί ἡ σκέψη πού προήλθε ἀπ' τὸν Μάρξ δὲν ἀνέλυσε, καὶ ἀκόμα, δὲν προεῖδε αὐτὴ τὴ βαθιὰ ἀναστάτωση πού πάει ἀπ' τὰ θεμέλια ὡς τὴν κορυφή, ἀπὸ τίς δομές ὡς τίς ἀξίες; Γιατί στὴ Γαλλία ἡ μαρξιστικὴ σκέψη δὲν ἀνοίξε μὲ σαφὴ τρόπο νέους δρόμους δείχνοντας τίς λύσεις στὰ νέα προβλήματα; Γιατί ἡ Ἀριστερὰ στὴ Γαλλία, ἡ Ἀριστερὰ πού ἦρθε στὴν ἐξουσία, δὲν ἐμβάθυνε τίς μαρξιστικὲς ἀντιλήψεις ἀλλὰ ἀντίθετα μοιάζει πὼς θέλει νὰ τίς ἀποφύγει, μὲ ἐξαίρεση κάποιους κομμουνιστές; κ.λπ., κ.λπ.»

Πρὶν σχεδιάσουμε μιά κάποια ἀπάντηση στὰ προηγούμενα ἐρωτήματα, καὶ σέ πολλὰ ἄλλα ἀκόμη, ἄς γυρίσουμε στὰ γεγονότα.

2. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ χοντρά συμπτώματα τῶν δυσκολιῶν τῆς μαρξιστικῆς σκέψης πού παρατηρεῖ κανεὶς στὴ Γαλλία αὐτὰ τὰ τελευταῖα χρόνια εἶναι ἡ ταχύτατη πτώση τῆς πώλησης τῶν «προϊόντων» πού φέρνουν τὴν ἐτικέτα: μαρξιστικὸ. Πρὶν λίγα χρόνια ἀκόμη ὁ μαρξισμὸς ἦταν κυριολεκτικὰ στὴ μόδα, πράγμα πού δὲν σημαίνει ὅτι ἡ σκέψη τοῦ Μάρξ εἶχε κατανοηθεῖ καὶ ἀφομοιωθεῖ. Ἄνθρωποι πού δὲν εἶχαν κανένα σοβαρὸ λόγο, κανένα κρίσιμο κίνητρο νὰ προσχωρή-

σουν στὸ μαρξισμό, τὸν εἶχαν υἱοθετήσῃ βλέποντας σ' αὐτὸν τὴ μόνη στέρεη καὶ συνεκτικὴ θεωρία γιὰ τὴν ἐποχὴ. Ἔβρισκαν σ' αὐτὸν ἓνα σύστημα καὶ λίγο-πολύ ἓνα δόγμα. Ὅμως, αὐτὴ ἡ καθαρὰ διανοούμενη στάση ἔχει τώρα σχεδόν ὀλοκληρωτικὰ ἐξαφανιστεῖ καὶ τίποτε δὲν τὴν ἔχει ἀντικαταστήσει. Ἀντίθετα, σήμερα δεσπάζει ἡ ἐγκατάλειψη τῆς θεωρίας. Βασιλεύει ὁ πραγματισμὸς, ὁ ἐμπειρισμὸς, ἡ εὐκαιριακὴ δράση, καὶ κυρίως ἡ θέση σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία κάθε μορφὴ δράσης, πού θὰ τὴν ἐνέπνευε κάποια θεωρία, εἶναι καταδικασμένη σέ ἀποτυχία. Αὐτὴ ἡ ἀποποίηση τῆς θεωρητικῆς σκέψης καταλήγει σέ μιά ὀλοσχερὴ τῆς ἀπόρριψη. Ἡ θεωρητικὴ σκέψη γιὰ πολλοὺς ἀνθρώπους, κυρίως γιὰ διανοούμενους, μοιάζει ἀπαρχαιωμένη καὶ ἀχρηστευμένη. Ὑποφέρει ἀκόμη καὶ τὸ γόητρο τῆς ἴδιας τῆς φιλοσοφίας. Μόνο ἡ τεχνολογία τραβᾷ τὴν προσοχή, μονοπωλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον, ἀκόμη κι ἀνάμεσα σέ πολὺ νέους ἀνθρώπους. Τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι μιά πραγματικὴ ἀντιθεωρητικὴ συνωμοσία πού δὲν χαρίζεται οὔτε κἀν στὴν ψυχανάλυση, παρόλο πού ἡ τελευταία εἶναι ἀκόμη τῆς μόδας. Τὸ ἐκπληκτικὸ εἶναι ὅτι ἔτσι, χωρὶς νὰ τὸ ξέρομε καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλομε, ἔχουμε καταλήξει στὶς θέσεις τῶν ἀγγλοσαξονικοῦ ἐμπειρισμοῦ, ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά προσδοκῶμε νὰ ἀπαλλαγούμε ἀπὸ τὴν πολιτιστικὴ κυριαρχία τῶν ΗΠΑ.

Ὁ πόλεμος ἐναντίον τῆς μαρξιστικῆς σκέψης διεξάγεται κυρίως ἀπὸ παλαιούς μαρξιστές, παλαιὰ μέλη τοῦ Γαλλικοῦ Κομμουνιστικοῦ Κόμματος πού μεταμορφώθηκαν σέ σφοδροὺς πολέμιους τῆς. Ἀλλὰ αὐτὸς ὁ πόλεμος ἀντιστοιχεῖ σέ προσανατολισμοὺς πιὸ γενικούς. Ἡ μὴ κομμουνιστικὴ ἀριστερὰ, χωρὶς νὰ ἀναζητήσῃ πραγματικὰ μιά νέα ἰδεολογία, μιά νέα θεωρία, παράτησε τὸ μαρξισμό, κι αὐτὸ χωρὶς πολεμικὴ, χωρὶς πραγματικὴ συζήτηση, λές καὶ τὸ πράγμα ἦταν αὐτονόητο. Ὅσο γιὰ τὰ μέλη τοῦ ΓΚΚ προσπαθοῦν τώρα νὰ ἀνακτήσουν τὴν περιβόητη «ἱστορικὴ καθυστέρηση». Ἀλλὰ τὸ ἀντίτιμο εἶναι φοβερὰ βαρὺ. Ἡ ἀφερεγγυότητα τῶν καθεστώτων τοῦ ὀνομαζόμενου «ὀπαρκτοῦ σοσιαλισμοῦ» μεγαλώνει τίς δυσκολίες.

3. Πρέπει νὰ ἐρευνήσουμε ἀκόμη πιὸ μακριὰ κι ἀκόμη πιὸ βαθιά. Οἱ διακυμάνσεις τῆς μόδας ἀνάμεσα στοὺς διανοούμενους καὶ τοὺς ἄλλους, οἱ διακυμάνσεις δηλαδὴ ἰδεολογίας καὶ γνώσης στὴ διάρκεια μιᾶς κρίσι-

μης περιόδου, χρειάζεται να εξηγηθούν αν και δεν εξηγούν τὰ πάντα. Νομίζω ότι μπορώ να πω ότι ο μαρξισμός ποτέ δεν είχε ολοκληρωτικά αφομοιωθεί στη Γαλλία, όπως άλλωστε και η φιλοσοφία του Χέγκελ. Στη Γαλλία, ως προεξέχουσα τάση, είχαμε έναν μαρξισμό καρτεσιανοποιημένο, όπως τό ίδιο συνέβαινε με τον καντισμό, και σήμερα με τον χαιντεγκερισμό, μεταφρασμένους με τους όρους του «cogito, ergo sum» (σκέφτομαι, άρα ύπάρχω), είχαμε να κάνουμε δηλαδή μ' έναν στοχασμό έντονότατα χρωματισμένο με τὰ χρώματα τής ψυχολογίας. Χρησιμοποιώντας έδω μιά μεταφορά κάπως νατουραλιστική νομίζω πως μπορώ να πω ότι τό «μπόλι» του μαρξισμού πάνω σε μιά παράδοση ισχυρή και παλαιά, φιλοσοφική και συναμα επιστημονική, δεν έπιασε καλά. Βέβαια, δεν μπορούμε να ισχυριστούμε ότι τό μπόλι αυτό απέτυχε ολοκληρωτικά ούτε ότι η σκέψη αυτή δεν είχε μίαν ισχυρή επίδραση. Άλλά ούτε μπορούμε να ύποστηρίξουμε ότι από τό μπόλιασμα βγήκε ένα μεγάλο, ώραιο κι άνθρωό δένδρο. Ο μαρξισμός στη Γαλλία ποτέ δεν έχασε τήν όψη ενός προϊόντος που ήρθε άπ' έξω, άπ' τή Γερμανία, τή Ρωσία. Δεν απέκοψε τον καρτεσιανό του πυρήνα, τήν πρακτική ενός στοχασμού προσκολλημένου στο cogito και τήν αντίστοιχη λογική που συνεπάγεται αυτή ή πρακτική. Οί πιό σφοδρές φραστικές επιθέσεις εναντίον του ιδεαλισμού άρκέστηκαν να συνεχίσουν τή μαρξιστική σκέψη στηριζόμενες σε μιά επίσης «ιδεαλιστική» επιχειρηματολογία, δηλαδή ύποκειμενική. Μάλιστα ήταν εύκολο να διαπιστώσει κανείς στη Γαλλία τήν προοδευτική επέκταση του ύποκειμενισμού από τό άτομικό στο συλλογικό, δηλαδή επέκταση του άτομικού και στα ταξικά προβλήματα, ακόμη και στο πολιτικό κόμμα, που λειτουργούσε ως «ύποκείμενο» τήν ίδια ώρα που ή «κλασική» έννοια του ύποκειμένου συνταρασσόταν μπροστά στη μαρξιστική κριτική.

Πιό συγκεκριμένα, μπορώ να βεβαιώσω ότι ή διαλεκτική σκέψη πολύ άσχημα είχε κατανοηθεί. Η καρτεσιανή προτεραιότητα τής προφάνειας, τής άγνης καθαρότητας, των άπολύτως διακεκριμένων ιδεών, δηλαδή των κατακερματισμένων ιδεών, ποτέ δεν άμφισβητήθηκαν πραγματικά. Στη Γαλλία ή αντίφαση είναι συνώνυμη του παραλογισμού και τής ασάφειας. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι δεν αντιμετώπιζουμε στον τόπο μας αντίφασεις, αλλά ότι βρισκόμαστε μπροστά τους χωρίς θεωρία. Άκόμη κι αυτή ή ιδέα μιάς θεωρίας για τήν αντίφαση, δηλαδή μιάς θεωρίας τής διαλεκτικής, στην πραγματικότητα δεν είχε έσχωρήσει στη χώρα μας. Άς προσθέσουμε ότι ή διαλεκτική συχνά παρέμενε φραστική, κοντά στη ρητορική, τή σοφιστική, τήν έριστική (έλληνική όνομασία τής τέχνης τής συζήτησης όπου τὰ επιχειρήματα αντίστρέφονται, άκριβώς όπως κάνει ο δικηγόρος για να κερδίσει τήν ύπόθεσή του). Με δύο λόγια, ο ύποκειμενισμός, ή ρητορική, ο λογικός και ψυχολογικός φορμαλισμός παρενόχλησαν και ίσως απέτρεψαν τήν άφομοίωση τής διαλεκτικής στη γαλλική παιδεία, εκτός από τίσ εξαιρέσεις κάποιων μεμονωμένων διανοουμένων.

4. Στη φιλοσοφική επίδραση τής καρτεσιανής παράδοσης άς προσθέσουμε τήν πολιτική επίδραση τής γιακωβίνικης παράδοσης. Οί δύο παραδόσεις πορεύονται μαζί. Συγκεντρωτικής έμπνευσης, καθοδηγημένη και προσανατολισμένη από τούς γιακωβίνους παρά

τήν αντιπολίτευση των γιρονδίνων και των αντισυγκεντρωτικών τάσεων, ή γαλλική επανάσταση ύπέρξε έθνικιστική με τήν έννοια τής προτεραιότητας του κρατικού λόγου.

Αυτή ή προοπτική αναπτύχθηκε με μίαν άτεγκτη λογική μετά τό 1789 από τήν επαναστατική έξουσία, και, μετά τό 1800, από τό βοναπαρτισμό και τήν Παλινόρθωση.

Όστόσο, ή γαλλική επανάσταση ήταν κατάμεστη από αντίφασεις. Άλλά αντί να τήν καταστήσουν άπογοητευτική, σ' αυτές άκριβώς τίσ πολλαπλές αντιφάσεις χρωστά τή γονιμότητά της και τό μεγαλείο της. Ήταν ύπέρμαχος ταυτόχρονα του άτόμου και του Κράτους, των δικαιωμάτων του ανθρώπου και τής άπόλύτης δύναμης του άπρόσωπου Νόμου, των ζωτικών προσδοκιών του λαού για εύτυχία και τής άπαιτήσης τής θυσίας για τήν πατρίδα, του τέλους τής θρησκείας και τής λατρείας τής Θεάς του Όρθου Λόγου, κ.λπ., κ.λπ.

Παραταύτα ή γαλλική επανάσταση ποτέ δεν γνώρισε και δεν άναγνώρισε τίσ αντίφασεις της. Οί μεγάλοι γιακωβίνοι, ανάμεσά τους κι ο Ροβεσπιέρος κι ο Σαιν Ζύστ, προχωρούσαν από προφάνεια σε προφάνεια, άπό δράση σε δράση, που τίσ νομιμοποιούσαν με τό λογικό. Η θανατηφόρα πάλη των γιακωβίνων εναντίον των άποκεντρωτικών γιρονδίνων τούς φαίνονταν σαν άγώνας του όρθου λόγου και τής άλήθειας ενάντια στην προδοσία και τό ψεύδος. Σ' αυτή τή γραμμή και σ' αυτή τήν παράδοση ή γαλλική παιδεία γνωρίζει άσχημα, και δεν άναγνωρίζει, τίσ αντίφασεις και τίσ συγκρούσεις που διαπερνούν τό γαλλικό έθνος: για παράδειγμα ή μακρόχρονη και έπώδυνη σύγκρουση ά-

νάμεσα στη δημοκρατία στο εσωτερικό της χώρας και την αποικιοκρατία στο εξωτερικό. Γι' αυτό, κατά τη γνώμη μου, η απόρριψη της διαλεκτικής ως θεωρίας των αντιφάσεων, ως γνώσης των συγκρούσεων. Στη Γαλλία η εκλογικευμένη γνώση, άρνούμενη τη διαλεκτική, έπληρε τό δρόμο των άδιεξόδων. Είδαμε, εδώ και μερικά χρόνια, να χρησιμοποιείται με μία εκπληκτική αυξανόμενη συχνότητα ό όρος: *παράδοξο*. Στη δημοσιογραφία, στη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία, όλα είναι παράδοξα! Ωστόσο ό όρος αυτός καλύπτει τις αντιφάσεις που δέν πιστοποιήθηκαν σάν τέτοιες. Τις αποκρύπτει μολονότι τις επισημαίνει. Έπικαλύπτει ένα είδος ιστορικού συμβιβασμού ανάμεσα στην ιστορική λογικότητα και τη θεωρία των αντιφάσεων. Όχι χωρίς κινδύνους. Καταρχήν περιγράφεται τό παράδοξο στη συνέχεια παράγονται άλλα παράδοξα και παραδοξολογίες. Έτσι ό στοχασμός αιωρείται ανάμεσα σέ δύο παραστάσεις που αντιπαρατίθενται: τό σύστημα και τό παράδοξο, όπου τό ένα παραπέμπει στό άλλο και μολαταύτα διορθώνονται άμοιβαία, διαφοροποιούνται συνεχώς, πλημμυρίζουν τη γνώση και τη φιλοσοφία και επηρεάζουν τη λογοτεχνία, τόν κινηματογράφο και τις άλλες τέχνες. Θα έπρεπε να τις άποδοκιμάσει κανείς ή αντίθετα να τις μετατοπίσει ενσωματώνοντάς τις; Αντί όμως να επιχειρηθεί αυτό τό δεύτερο διάβημα, από μαρξιστική πλευρά, άνοιξαν βίαιο πόλεμο εναντίον των παραδόσεων για τις όποιες γίνεται λόγος. Τις κατάγγειλαν ως «ταξικές ιδεολογίες» αντιπαραθέτοντάς τους τό δήθεν ριζικό κι άπόλυτο νεωτερισμό του μαρξισμού, τήν ολοκληρωτική του άλήθεια. Πράγμα που πήγαινε βέβαια πολύ μακριά στην κατεύθυνση των δογματικών άφορισμών

και εξάλλου διόλου δέν συμφωνούσε με τό πολιτικό σχέδιο που βασιζόταν στην ανάπτυξη της δημοκρατίας, στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων του ανθρώπου κ.λπ. Ύπηρχε μάλιστα μερικές φορές στη Γαλλία ανάμεσα στους μαρξιστές διανοούμενους μία τάση προς τόν ιδεολογικό σεχταρισμό που πήγαινε μαζί με ένα διπλό παιχνίδι που δέν είχε να κάνει με τη διαλεκτική στους ίδιους τούς κόλπους του μαρξιστικού στοχασμού, διπλό παιχνίδι που άποσυνέδεε τήν πράξη από τη θεωρία.

5. Βέβαια, ή έκστρατεία στην όποία επιδιόταν ή δεξιά κι ένα μέρος της άριστερας στό όνομα των ταυτίσεων: «μαρξισμός = σταλινισμός» και «σοσιαλισμός = γκουλάγκ», ή έκστρατεία αυτή απέδιδε καρπούς συναντώντας τούς ιστορικούς λόγους της άπόρριψης, της άρνησης, της άκατανοησίας. Ένα άλλο στοιχείο όχι άμελητέο της σημερινής κατάστασης προέρχεται από τις υπερβολές της κριτικής και κάποιες θεωρητικές υπερβάσεις. Στη δεκαετία μεταξύ 1965 και 1975 έγινε κατάχρηση της ιδεολογίας. Μερικοί διανοούμενοι κούρασαν τό κοινό, δηλαδή τό σύνολο των διανοουμένων, με άφηρημένες ουτοπίες και φαντασιώσεις. Στο όνομα του μαρξισμού ή χωρίς αυτόν κι άκόμη εναντίον του μερικοί πέρασαν από τήν κριτική στην υπερκριτική κι άπ' αυτήν στόν σκέτο και καθαρό μηδενισμό. Αυτή ή υπερκριτική τάση παρήγαγε τό δικό της άδιέξοδο και τώρα ζει τήν άγωνία της. Κατέληξαν στό να μήν μπορούν πιά να μιλήσουν, να μήν τολμούν να γράψουν γιατί κάθε ερώτημα έφερνε πάραυτα τήν επερώτηση του ερωτήματος και του ερωτούντος. «Ποιός μιλά; Από που, από ποιά θέση; Μέ ποιο δικαίωμα;» Ό λόγος κλωθογύριζε στά γιατί των διότι και τά πώς των ποσαχώς. Αυτή ή υπερκριτική και τρομοκρατική τάση εξαφανίστηκε άκριβώς όταν άρχισε ή *έμπρακτη* κριτική της οικονομικής πολιτικής και κοινωνικής πραγματικότητας — ή διαφορετικά αυτό που όνομάζουν *κρίση* από τό 1955 και μετά. Τότε, τή σοβαρή δουλειά της άρνησης τήν αντικατέστησε ή άφηρημένη άρνηση (και διόλο σοβαρή, κάτω από τό κάλυμμα της σοβαροφάνειας) του ύπάρχοντος.

6. Ωστόσο, μερικά χαρακτηριστικά φαινόμενα της ύπάρχουσας κοινωνίας στη Γαλλία, όπως και ιδιότυπα χαρακτηριστικά στους κόλπους του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, δέν εξαφανίστηκαν. Είναι ίσως συνδεδεμένα με ιδιαίτερες άποχρώσεις για τή δημοκρατία; Θέλω πρώτα να ξαναγυρίσω στη σύγχυση που επιδεινώνει τήν κατάσταση ανάμεσα στη μόδα και τήν παιδεία, που πριν λίγα χρόνια άκόμη αντιπαρατάσσονταν. Οι μορφωμένοι άνθρωποι δυσπιστούσαν στις μόδες και άντέτασσαν στην επιδερμικότητά τους τις υψηλές και βαθιές αξίες της πραγματικής παιδείας. Σήμερα, τά βιβλία, τά έργα και οι συγγραφείς, οι ιδέες όχι μόνο λανσάρονται όπως οι μάρκες των άπορρυπαντικών αλλά είναι της μόδας μία ή δύο σαιζόν κι ύστερα διαβαίνουν. Έτσι μία ώραία πρωία ήρθαν στόν κόσμο οι «νέοι φιλόσοφοι» κι εξαφανίστηκαν ως τό σούρπουτο. Οι ψευτονεωτερισμοί πουλιούνται πολύ καλά υπό τόν όρο ότι δέν είναι πραγματικά νέοι. Αυτό όφείλεται στη δράση των μέσων μαζικής επικοινωνίας; Στην περίπτωση αυτή αυτά τά φαινόμενα του μοντερνισμού δέν περιορίζονται μόνο στη Γαλλία. Στη χώρα μας τό πολιτιστικό και πολιτικό μάρκετινγκ δουλεύει

πολύ καλά, και συνδέεται μ' έναν ορισμένο σνομπισμό. Κατ' αρχήν όλοι πιστεύουν ότι ή μόδα βαδίζει επικεφαλής στην πρόοδο· έπειτα καμώνονται ότι πιστεύουν πώς ό,τι είναι στη μόδα θά'διαρκέσει για πάντα.

Οί όξυδερκείς παρατηρητές σημειώνουν ότι πρόκειται ίσως για ένα φαινόμενο μίμησης, ένα είδος έξαμερικανισμού — χωρίς αντίγραφο, χωρίς ταυτότητα, κι ωστόσο πιο διεισδυτικός — της γαλλικής και ευρωπαϊκής παιδείας, πράγμα πού πάει αντίθετα σ' ορισμένα προγράμματα της σημερινής κυβέρνησης. Δέν θά μπορούσε, αυτή τουλάχιστον, νά στηριχθεί σέ μιά ανανέωση της μαρξιστικής σκέψης, σέ μιά νέα μορφή της κριτικής σκέψης; Θά θέλαμε νά τό πιστεύουμε.

7. Η αυστηρότητα ύποχρεώνει. Είναι αδύνατο νά κρύψει κανείς σήμερα ότι ή άριστερά στη Γαλλία κατέκτησε τήν πολιτική έξουσία περνώντας πάνω από τά ερείπια της θεωρίας, της φιλοσοφίας και γενικότερα της ιδεολογίας. Αναμφίβολα μπορούμε νά υποβαθμίσουμε τή σημασία αυτού του γεγονότος άλλ' όχι νά τό κρύψουμε. Η άριστερά δέν έχει πιά κοσμοαντίληψη, δέν έχει καθοδηγητικές έννοιες, ούτε καν ουτοπίες· ούτε ή δεξιά άλλωστε. Θά πούνε ότι ή κρίση αυτή είναι πολύ αυστηρή. Ίσως, αλλά είναι τεκμηριωμένη. Θά τολμούσα μάλιστα νά πω ότι ή άριστερά έφτασε στην έξουσία περνώντας πάνω από τά ερείπια του θεσμοποιημένου μαρξισμού, δηλαδή του επίσημου. Κι ακόμη χειρότερα, άν μπορεί νά γίνει χειρότερα, πάνω από τά ερείπια του ούμανισμού πού υπήρξε για πολύ καιρό μετά τή γιακωβινική επανάσταση ή ιδεολογία της δημοκρατίας, των δικαιωμάτων του ανθρώπου — δημοκρατία πού καιρό πολύ ή άριστερά χαρακτήριζε ως «άστική», χωρίς άλλη ανάλυση.

Θέλω τώρα νά ύπογραμμίσω τή σημασία πού είχε τό ερείπωμα του ούμανισμού, *ερείπωμα* κι όχι *ξεπέρασμα*, πράγμα πού δείχνει τις δυσκολίες της ανασυγκρότησής του· τό φαινόμενο προκύπτει από τή σύγκλιση ανάμεσα σέ δύο ιδεολογικά ρεύματα διαφορετικά ωστόσο μεταξύ τους και ως προς τήν καταγωγή και ως προς τούς προσανατολισμούς: τό ένα άριστεριστικό, υπερκριτικό — τό άλλο πιο επιστημονικό, σχεδόν θετικιστικό, αναφερόμενο στον Μάρξ. Δυό όνόματα πού αντιπροσωπεύουν τις δυό τάσεις: Μισέλ Φουκώ, Λουί Άλτουσέρ. Είχαν κοινό σημείο τή διερεύνηση από τήν επιστημολογία της κατεκτημένης, της οριστικής γνώσης, εκείνης πού καθιερώνεται μιά φορά για πάντα — για τήν αιωνιότητα προφανώς. Τό ένα ρεύμα βασιζόταν στην ιστορία, ενώ τό άλλο τήν καταφρονούσε. Αντάμωσαν τις προσπάθειες τους ενάντια στον ούμανισμό πού τον χαρακτήρισαν ιδεολογικό, έξω από τή γνώση. Κι αυτό χωρίς νά γνοιάζονται για τά συγκεκριμένα δικαιώματα πού συνδέονται με τήν άφηρημένη ιδέα του ανθρώπου. Οί φιλόσοφοι λοιπόν, κάτω από τό ένδυμα της επιστημολογίας, μπήκαν στον πόλεμο με μιά ορισμένη ελαφρότητα, προξενώντας έτσι ζημιά όχι μόνο στο δημοκρατικό προσανατολισμό μέσα στην ίδια τους τή χώρα αλλά στη φιλοσοφία, τή θεωρία και τή σκέψη γενικότερα. Στα ερείπια αυτά, πού προστίθενται στα ερείπια των παλιότερων γενιών — του υπαρξισμού ειδικότερα —, τίποτε τό στέρεο δέν μπόρεσε μέχρι τώρα νά οικοδομηθεί, καμιά θεωρία, κανένα σχέδιο. Η άπόρριψη του ούμανισμού συνεπιφέρει, πέρα από τον πεσιμισμό και τό μηδενισμό, μιά όρεξη για τήν εξαγγελία της κατα-

στροφής, ένα είδος προφητισμού της Άποκάλυψης πού στη Γαλλία αντιπροσωπεύεται, κοντά σ' άλλους, από τον Ζάν Μποντριγιάρ. Τίποτε δέν αντικαταστάθηκε απ' όσα άπορρίφθηκαν και στη Γαλλία σήμερα βρίσκουμε ίσως καλές προθέσεις όχι όμως σχέδια, — παραστάσεις μάλλον παρά θεωρητική σκέψη —, θελήσεις και όρέξεις, όχι όμως ιδέες.

8. Σ' αυτή τή σύντομη έκθεση δέν έχω ακόμη ύπογραμμίσει αρκετά τήν έσωτερική διάσπαση στη Γαλλία της σκέψης πού κατάγεται από τον Μάρξ. Είναι αυτονόητο, κι αυτό ειπώθηκε καθαρά, ότι αυτή ή σκέψη δέν μπορεί νά παραμένει έξωτερική προς τά άλλα ρεύματα γνώσης και φιλοσοφίας. Η φιλοδοξία της έξωτερικότητας, της άπόλυτης άνωτερότητας, του ριζικού νεωτερισμού έπαιξε μερικά άσχημα παιχνίδια σ' ορισμένους μαρξιστές. Τούς χρειάστηκε άργά ή γρήγορα νά συνθηκολογήσουν με παραδόσεις πού είχαν βαπτιστεί με τό όνομα της κυρίαρχης ιδεολογίας ή της άστικής ιδεολογίας. Τίποτε τό πιο φυσικό. Άλλά σημαίνει κάτι πιο άνησυχητικό όταν ένα φρέσκο ρεύμα, εύκαιριακό και συγκυριακό, πετυχαίνει νά επηρεάσει τή σκέψη των όπαδών του μαρξισμού. Υπαινίσσομαι προφανώς εδώ όχι μόνο τήν επιστημολογία αλλά και τον στρουκτουραλισμό, τάσεις διακριτές μέν αλλά πού συναντήθηκαν ορισμένες στιγμές. Κάτω απ' αυτή τήν επιρροή θέλησαν νά ξεχωρίσουν στο έργο του Μάρξ όχι μόνο τό νεκρό από τό ζωντανό, όπως έπραξε π.χ. ό Κρότσε με τον Χέγκελ — αλλά τό στέρεο, τό διαρκές, τό ξεχωρο από τό εφήμερο, — νά διακρίνουν τό επιστημονικό από τό ιδεολογικό. Δέν έμοιαζε αυτό σά νά ήθελαν νά ύποτάξουν τήν κίνηση της γνώσης, της κοινωνίας, του κόσμου, σέ ένα κριτήριο σταθερότητας, άκνησίας, και στατικής διάρκειας; Κάτι πού περιλαμβανόταν άριστα στο έργο ορισμένων πολιτικών ή ακόμη των τεχνοκρατών πού θέλησαν νά έφαρ-

μόσουν «στό πραγματικό» τις βουλές τους. Αυτή η στάση είχε την όψη ενός παράδοξου καθώς είχε να κάνει με τη θεωρία των αντιφάσεων και του διαλεκτικού γίνεσθαι. Η διαλεκτική πολύ υπέφερε αυτή την περίοδο, και ο όρος άδειασε από περιεχόμενο και νόημα. Η επιστημολογική στρουκτουραλιστική τάση κατέληγε στη υπεραξίωση της λογικής και τό παραγκώνισμα των αντιφάσεων στη γωνιά του παραλογισμού. Γιά λογαριασμό τίνος; Ένός νεοθετικισμού, ενός νεοεπιστημονισμού, που πήγαινε να όρθωθεί σε κυρίαρχη ιδεολογία παρά τις διαθέσεις των μαρξιστών.

Στήν άλλη όχθη αναπτυσσόταν ένα κριτικό ρεύμα που θεωρούσε ότι κατ' αρχήν τίποτε δέν ξεφεύγει από τήν κριτική, δηλαδή από μία διαλεκτική κίνηση στή διαδικασία του γινώσκειν, αναγνωρίζοντας τή σημασία του *άρνητικού*. Η έννοια τής άλλοτρίωσης, σ' αυτό τόν προσανατολισμό, δέν ήταν παρά ένα σημείο αφητηρίας, που στήν πορεία ενσωματωνόταν σε συγκεκριμένες αναλύσεις. Στή Γαλλία τό ενλόγω κριτικό ρεύμα πραγματοποίησε τήν ανάλυση τής αναπαραγωγής των σχέσεων παραγωγής στόν καπιταλισμό, ανάλυση που προέβαλλε όχι μόνο τήν έννοια τής παραγωγής αλλά και τής αναπαραγωγής. Η τάση αυτή ζωογόνησε επίσης τήν κριτική τής καθημερινής ζωής, του κράτους που όρθώνεται πάνω από τήν κοινωνία κ.λπ. Δέν υπάρχει άμφιβολία ότι και η τάση αυτή έκλινε προς τήν υπερκριτική. Αντιστάθηκε όμως μέ δύναμη, αλλά χωρίς οριστικά αποτελέσματα, στόν κυρίαρχο επιστημονισμό. Οί αντιπαράθεσεις θά μπορούσαν να γονιμοποιήσουν τήν έρευνα, αλλά υπήρξαν ελάχιστες συζητήσεις, και όλες τους περιορίστηκαν σε κάποιους κριτικούς μονολόγους, πράγμα επίσης έκπληκτικό. Από τήν πλευρά του επιστημονισμού επιδίδονταν στήν έκφορά αξιωμάτων που έμοιαζαν άδιαμφισβήτη-

τα. Καί σίγουρα η έλλειψη έκλεπτισμένων συζητησεων έβλαψε τή μαρξιστική σκέψη πολύ περισσότερο από όσο τήν ζημίωσε η αντιπαράθεσή της μέ αντίπαλα ρεύματα.

9. Τό αποτέλεσμα ήταν ο σκοταδισμός, η αν θέλετε η μη διαλεύκανση θεμελιακών έννοιών. Νέες έννοιες που θά μπορούσαν να εισαχθούν στήν έρευνα και να γίνουν αντικείμενο έπεξεργασίας ακόμη δέν είδαν τό φώς. Άλλο αποτέλεσμα ήταν οί παρατεταμένες συγχύσεις. Ίδου δυό η τρεις περιπτώσεις παραδειγματικές. Άπ' όσο ξέρω στή Γαλλία δέν έγινε δυνατό να προταθούν καθαρές και αξιόπιστες λύσεις στο ακόλουθο ουσιαστικότατο πρόβλημα: πώς να μην ύποκυψει κανείς στους σκληρούς νόμους που έρχονται από τήν πίεση τής παγκόσμιας αγοράς; Πώς να τής αντισταθεί κανείς χωρίς να μετατρέψει τό έθνος σε ένα κλειστό σύστημα και χωρίς να οικοδομήσει ένα κράτος ύψωμένο πάνω από τήν κοινωνία; Σε πολλές περιπτώσεις έχω παρατηρήσει μία λυπηρότατη σύγχυση ανάμεσα στις σχέσεις παραγωγής και τόν τρόπο παραγωγής. Άπ' αυτή τή σύγχυση προκύπτει ότι ο καπιταλισμός είναι παρών ήδη από τή στιγμή που υπάρχουν μισθωτοί, δηλαδή εργασία πληρωμένη μέ βάση τό χρόνο άπασχόλησης. Η γένεση, η ιστορία, η ανάπτυξη και η πραγματοποίηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής μ' αυτό τόν τρόπο μυθοποιούνται. Κατά συνέπεια η ανάλυση τής παγκόσμιας αγοράς η ακόμη των πρόσφατων τεχνολογιών και των επιπτώσεών τους πάνω στο οικονομικό και κοινωνικό στοιχείο παραμερίζονται σε δεύτερο πλάνο. Τουτό συσκοτίζει τήν κατανόηση του σύγχρονου κόσμου όπως και των αντικειμενικών τάσεων στους κόλπους αυτού του κόσμου προς μιάν άλλη κοινωνία. Άς πιάσουμε επίσης πολύ σύντομα τήν έννοια τής ολότητας. Χρησιμοποιήθηκε εϊκή και ως έτυχε. Παράδειγμα: πότε εφαρμοζόταν πάνω στο ίδιο τό έργο του Μάρξ θεωρούμενο ως ένα σύστημα — πότε πάνω στο «αντικείμενο» των αναλύσεων του Μάρξ, δηλαδή τόν καπιταλισμό. Καί ούτω καθεξής. Έξου η αφερεγγυότητα των *σφαιρικών* μελετών προς όφελος άποσπασματικών *μερικευμένων* άποκομμένων πεδίων μέσα στο «πραγματικό». Κατά τή γνώμη μου, κατά πρώτο λόγο θά 'πρεπε να ύποκαταστήσουμε στήν έννοια τής ολότητας τήν έννοια τής «παγκοσμιοτήτας». Έπιπλέον, αν υπάρχει σήμερα ολότητα, αυτή γεννιέται από «τήν εργασία του άρνητικού», δηλαδή από τήν κρίση που θεωρείται στο σύνολό της και που, «δουλεύοντάς την» από τά μέσα, άθροίζει όλα τά στοιχεία και τά άποσπάσματα ενός «κόσμου» σε μετασχηματισμό.

Όχι μόνο η διαλεκτική σκέψη ύποστηρίχθηκε άσχημα ενάντια στήν κυριαρχία τής λογικής αλλά και πολλοί σοβαροί άνθρωποι τήν άπορρίπτουν. Χρειάζεται άποκατάσταση τής διαλεκτικής σκέψης; Έπιστροφή της; Μήπως όμως αυτό δέν θά ήταν συνώνυμο μέ τό καθήκον τής άνοικοδόμησης τής θεωρίας;

(μετάφραση Α. Μ.)

67

Ἑλληνική Ἐκπαίδευση: χθές, σήμερα, αὔριο

τοῦ Τάσου Ἀνθουλιᾶ

Νομίζω πώς είναι πιά καιρός νά δοῦμε πού βρίσκεται ἡ ἐκπαίδευσή μας. Γιατί κάπου ἀνάμεσα στά οικονομικά «μέτρα» καί στά συλλαλητήρια γιά τίς βάσεις χάσαμε τό ἐνδιαφέρον μας γιά τήν παιδεία.

Ἴσως, ὅμως, νά τέλειωσαν καί οἱ ἀποσκευές μας. Ὅ,τι ζητούσαμε χρόνια καί χρόνια ἔχει σήμερα γίνει. Καί ἡ δημοτική είναι ἡ γλώσσα πού διδάσκεται, καί ἡ ἀρχαία ἑλληνική γλώσσα καταργήθηκε ἀπό τήν διδασκτέα ὕλη τοῦ γυμνασίου, καί τὰ «Νεοελληνικά Ἀναγνώσματα» ἀλλάξαν σέ «Κείμενα Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας». Μέχρι καί τό μονοτονικό καθιερώθηκε (γιά ν' ἀπαλλάξει τάχα τὰ παιδιά ἀπό ἄσκοπη ταλαιπωρία — πρωτοφανές, ἀλήθεια, «ἐκπαιδευτικό» καί «γλωσσολογικό» ἐπιχείρημα).

Παρ' ὅλα αὐτά, τὰ χάλια τῆς ἐκπαίδευσής μας είναι τὰ χειρότερα πού εἶχε ποτέ. Κάθε χρόνο τό ἐπίπεδο τῶν μαθητῶν (ἂν κρίνουμε ἀπό τὰ θέματα καί τὰ ἀποτελέσματα τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων γιά τὰ ΑΕΙ) εἶναι καί χαμηλότερο. Δάσκαλοι καί καθηγητές (ὅσοι δέν ἀδιαφοροῦν) αἰσθάνονται πώς βρίσκονται μπροστά σέ ἀδιέξοδο. Ὅσο γιά τούς γονεῖς, οἱ περισσότεροί ἐκφράζουν ἀπερίφραστα τήν ἀμνηχανία τους.

Τό πρόβλημα εἶναι βέβαια μεγάλο καί πολύπλοκο. Δύο ὅμως βασικές συνιστώσες τοῦ προβλήματος εἶναι ἀνάγκη νά ἐξεταστούν. Ἡ μία εἶναι κοινωνικοοικονομική καί ἡ ἄλλη παιδαγωγική.

Ἡ κοινωνικοοικονομική συνιστώσα

Μετά τή λήξη τοῦ ἐμφυλίου πολέμου ἡ κυρίαρχη ἰδεολογία ἤθελε ν' ἀντιμετωπίζει ὁ μαθητής τό σχολεῖο σάν καθῆκον, σάν ἕνα χρέος πρὸς τόν ἑαυτό του, τήν πολιτεία καί τούς γονεῖς του. Ἀντίστοιχη ἦταν καί ἡ ἰδεολογία τῆς ἐργασίας: καθῆκον καί ἀνάγκη τοῦ ἀτόμου. Μεγάλος ὁ κόπος, μικρή ἡ ἀμοιβή, πάλι γιά ἕνα καλύτερο μέλλον — καμιά ἢ σχεδόν καμιά δυνατότητα γιά τή δημιουργία καταναλωτικῆς διάθεσης.

Γύρω στά 1960 συγκεκριμενοποιούνται τρεῖς κοινωνικοπολιτικές κατευθύνσεις γιά τήν παιδεία. Ἡ πρώτη, ἡ κυβερνητική, ἐπιδιώκει νά συνδυάσει τήν αὐταρχικότητα καί τή συντήρηση μέ τήν τεχνοκρατία. Ἔτσι, μολονότι διατηρεῖ τήν καθαρεύουσα καί τήν «ἀρχαιολατρεία», χωρίζει τίς τελευταῖες τάξεις τοῦ γυμνασίου σέ δύο κατευθύνσεις, πρακτική καί κλασική.

Παράλληλα, ἐπιδιώκει τόν καταθλιπτικό ἔλεγχο τῆς πρωτοβάθμιας καί δευτεροβάθμιας ἐκπαίδευσης: Ἀναλυτικά προγράμματα, Ἐπιθεωρητές, ἀποκλειστικά ἐγχειρίδια κ.λπ. Ἰδεολογικό κάλυμμα τὰ ἰδανικά τῆς πατρίδας, τῆς θρησκείας καί τῆς οἰκογένειας. Κυρίαρχο σύνθημα ὁ ἀντικομμουνισμός, μέ νωπές τίς μνήμες ἀπό τόν ἐμφύλιο.

Ἡ δεύτερη κατεύθυνση, ἡ «φιλελεύθερη», μέ κύριο ἐκφραστή της τόν Ε. Παπανοῦτσο, θέλει νά συνδυάσει τήν τεχνοκρατία μέ μιά κλασικιστική οὐμανιστική παιδεία. Ἔτσι, προτείνει μιά οὐσιαστικότερη προσέγγιση τῆς ἀρχαίας καί νέας ἑλληνικῆς γραμματείας, μέ τή βοήθεια τῆς δημοτικῆς γλώσσας, καί ταυτόχρονα ζητᾷ τήν «ἐκκαθάριση» τῆς διδασκτέας ὕλης ἀπό «ἀχρηστες γνώσεις». Κυρίαρχο σύνθημα ἡ «δωρεάν παιδεία». Ἀξίζει νά σημειωθεῖ πώς τήν ἐποχή αὐτή τό ἐτήσιο κόστος σπουδῶν (δίδακτρα, βιβλία, εἶδη σχεδιάσεως) ἐνός φοιτητῆ τοῦ Πολυτεχνείου ἦταν τῆς τάξεως τῶν 7.000 - 8.000 δρχ., ἐνῶ ὁ μισθός ἐνός καθηγητῆ τῆς μέσης ἐκπαίδευσης ἦταν 1.800 - 3.500 δρχ.

Ἡ τρίτη κατεύθυνση, ἡ «ἀριστερή», ἐπιδιώκει τήν ἀνατροπή τῆς κυρίαρχης ἰδεολογίας στό σχολεῖο, ζητώντας κυρίως τήν «ἀναγνώριση» τῶν ἀριστερῶν δημιουργῶν στήν τέχνη. Χωρίς νά ἀντιπροτείνει νέες ἐκπαιδευτικές δομές, συμπρωταγωνιστεῖ (μαζί μέ τούς «φιλελεύθερους») στό μαζικό κίνημα γιά τό 15% (τήν «προίκα» τῆς παιδείας). Κυρίαρχο σύνθημα «εἰρήνη καί ἀφοπλισμός».

Στήν οὐσία ἡ «φιλελεύθερη» καί ἡ «ἀριστερή» κατεύθυνση δέν ἔχουν νά προτείνουν κανένα συγκεκριμένο ἐναλλακτικό ἐκπαιδευτικό μοντέλο, πού ν' ἀνταποκρίνεται δηλαδή σέ μιά συγκεκριμένη ἀναπτυξιακή πολιτική. Σέ μιά περίοδο, ὅπου τό κύριο πρόβλημα εἶναι ὁ στοιχειώδης ἐκδημοκρατισμός τῶν θεσμῶν καί ὁ καθορισμός τοῦ πολιτεύματος, ἦταν ὡς ἕνα βαθμό φυσικό ἡ φιλελευθεροποίηση τοῦ σχολείου ν' ἀπορροφήσει τό ἀποκλειστικό ἐνδιαφέρον τῶν ἐκπαιδευτικῶν καί τῶν πολιτικῶν.

Τά χρόνια 64-66 εἶναι ἀκριβῶς ἡ περίοδος ὅπου συγκροτεῖται ἀνοιχτά ἡ «συντηρητική» παράδοση μέ τή «φιλελεύθερη» — κυρίως στό ἰδεολογικό ἐπίπεδο: διδασκαλία τῆς ἱστορίας, τῆς ἀρχαίας καί νέας ἑλληνικῆς γραμματείας, τῆς ἀγωγῆς τοῦ πολίτη κ.λπ. Ταυτόχρονα (μέ τήν καθιέρωση τῆς ἐννιάχρονης ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσης καί τοῦ ἀκαδημαϊκοῦ ἀπολυτηρίου, τῆ δωρεάν διανομή τῶν σχολικῶν βιβλίων καί

τήν κατάργηση τῶν διδάκτρων) ἀνοίγουν οἱ πόρτες τῆς δευτεροβάθμιας καί τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης γιά τά παιδιά ὄλων σχεδόν τῶν τάξεων, ἰδιαίτερα τῶν ἀγροτῶν, πού ὡς ἐκείνη τήν ἐποχή ἦταν ἀποκλεισμένα ἀπό τό ἐκπαιδευτικό σύστημα.

Ἡ οὐσία, ὅμως, τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος, παρά τή μαζικοποίησή του, δέν ἀλλάζει σέ τίποτα: Ἀποσπασματικές γνώσεις πού πρέπει νά ἀπομνημονευθοῦν. Καμιά προσπάθεια γιά ἀνάπτυξη καί καλλιέργεια γενικῶν καί ἐιδικῶν δεξιοτήτων. Καμιά σύνδεση τοῦ σχολείου μέ τήν παραγωγή καί τήν τεχνολογία. Σχολικό περιβάλλον πού ἀποκλείει ὅποιαδήποτε δημιουργική ἀπασχόληση τοῦ μαθητῆ.

Στήν κατάσταση αὐτή βρίσκεται ἡ ἑλληνική ἐκπαίδευση ὅταν γίνεται τό πραξικόπημα τῶν συνταγματαρχῶν. Ἡ δικτατορία ἐπιβάλλει, φυσικά, τή λογοκρισία τῆς στό σχολεῖο καί «παγώνει» τίς ἐκπαιδευτικές δομές.

Φθάνουμε, ἔτσι, στή μεταπολίτευση τοῦ 74. Ἡ ἀντίδραση στήν καταπίεση τῆς δικτατορίας ὁδηγεῖ (ἤθελμένα ἢ ἀθέλητα) στήν ἀποδοχή τῆς «φιλελεύθερης» παράδοσης. Καί ἀκολουθεῖ ἡ ἀμνηχανία...

Στό μεταξύ μεγαλώνει συνέχεια ἡ οικονομική κρίση (εἰσαγόμενη, ἀλλά καί ντόπια) πού βγάξει πιά στήν ἐπιφάνεια τήν ἀδυναμία τῆς ἐκπαίδευσής μας νά ὑπηρετήσῃ ὅποιοδήποτε σχέδιο οικονομικῆς ἀνάπτυξης.

Μεσολαβοῦν δύο χρόνια, μεταξύ 80-82, πού ἡ ἐκλογική δημαγωγία τοῦ ΠΑΣΟΚ (λαϊκή παιδεία, κατάργηση τῶν εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων γιά τά ΑΕΙ, κατάργηση τῆς ἰδιωτικῆς ἐκπαίδευσης) καταφέρνει νά βάλει στό περιθώριο τά πραγματικά προβλήματα τῆς ἑλληνικῆς ἐκπαίδευσης.

Ὅσο γιά τήν παραδοσιακή ἀριστερά, ἀπό τή μεταπολίτευση καί ὕστερα «βολεῦεται», ἀναμασώντας συνήθως γενικότητες τοῦ τύπου: «Ἀλλαγὴ στήν παιδεία γίνεται μόνο μετά τήν ἀλλαγὴ τοῦ κοινωνικοοικονομικοῦ συστήματος».

Τώρα, ὅμως, μπορούμε νά δοῦμε πιά καθαρά τήν πραγματικότητα: Τά σχολεῖα μας βγάζουν ἀνειδίκευτους ὑπαλλήλους, ἱκανούς μόνο γιά νά «βολευτοῦν» σέ κάποια ἀντιπαραγωγική θέση στό «δημόσιο». Τή στιγμή πού αὐτό τό «δημόσιο» ὄχι μόνο δέν μπορεῖ ν' ἀπορροφήσῃ ἄλλους, ἀλλά ἔχει ἐπείγουσα ἀνάγκη ἀποσυμφόρησης.

Ἡ μεταρρύθμιση, λοιπόν, πού χρειάζεται ἡ παιδεία μας πρέπει νά ἔχει σάν ἕναν ἀπό τούς βασικούς στόχους τῆς τῆ σύνδεση τοῦ σχολείου μέ τίς ἀνάγκες τῆς παραγωγικῆς διαδικασίας στό πλαίσιο μίας μακροπρόθεσμης προοπτικῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης.

Ἡ παιδαγωγική συνιστώσα

Οἱ παιδαγωγικοί προβληματισμοί στόν τόπο μας σταματοῦν οὐσιαστικά μέ τόν Β Παγκόσμιο Πόλεμο. Οἱ προσπάθειες τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Ὁμίλου, καί ἰδιαίτερα τοῦ Δελμούζου, ἔχουν ἀποκρουσθεῖ μέ τή βία ἀπό τήν Πολιτεία καί ἡ «ἐπίσημη» παιδαγωγική πηγάζει ἀπό τόν Ν. Ἐξαρχόπουλο, καθηγητῆ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Ἀθήνας (ἀπό τό 1912 ὡς τό 1946).

Ἡ ἐλκροατοῦσα «παιδαγωγική» ἀπό τότε μέχρι σήμερα θά μπορούσε νά συνοψισθεῖ στά παρακάτω:

Ἀπό τό ἕνα μέρος ὑπάρχει κάποιος πού «ξέρει» (ὁ δάσκαλος) καί ἀπό τό ἄλλο μέρος ὑπάρχουν κάποιοι πού δέν «ξέρουν» (οἱ μαθητές). Ὁ δάσκαλος λέει ὅσα

«ξέρει» (καί πρέπει καί οἱ ἄλλοι νά ξέρουν) στούς μαθητές. Ἄν οἱ μαθητές τά ἐπαναλάβουν «σωστά» (δηλαδή μέ τόν τρόπο πού τά ἀκουσαν ἀπό τόν δάσκαλο ἢ τά διάβασαν στό σχολικό βιβλίο) τότε τά ἔχουν «μάθει». Ἡ ἐπανάληψη, μάλιστα, εἶναι ἡ μητέρα τῆς μάθησης. Στήν περίπτωση πού ἕνας μαθητής δέν «μαθαίνει», τότε αὐτός εἶναι τεμπέλης, ἀμελής, ἀπρόσεχτος ἢ, τελοσπάντων, δέν «παίρνει τά γράμματα» καί μένει στήν ἴδια τάξη γιά νά τά «ξανακούσει».

Τά κίνητρα εἶναι πολύ ἀπλά: ἀμοιβή (καλοῖ βαθμοί, προοπτική κοινωνικῆς ἀναγνώρισης, επαγγελματικῆ ἀποκατάσταση κ.λπ.) καί τιμωρία (κακοῖ βαθμοί, γραπτές τιμωρίες, πολλές φορές καί ξύλο).

Ἡ συντήρηση αὐτῆς τῆς «παιδαγωγικῆς» γιά τόσες δεκαετίες ἔγινε κατορθωτή μέ δύο τρόπους.

Ὁ ἕνας ἦταν ἡ κατασκευή, γιά μέν τήν πρωτοβάθμια ἐκπαίδευση ἀπόλυτα ὑποταγμένων δασκάλων (μέσα στά γκέτο τῶν Παιδαγωγικῶν Ἀκαδημιῶν), γιά δέ τή δευτεροβάθμια καθηγητῶν μέ πλήρη ἄγνοια τοῦ ρόλου τους (μέσα στή σύγχυση τῶν Φυσικομαθηματικῶν καί Φιλοσοφικῶν Σχολῶν).

Ὁ ἄλλος τρόπος ἦταν ἡ «στεγανοποίηση» τῆς ἐκπαίδευσης (ὅπως ἀναφέρθηκε προηγουμένα), ὥστε ὁ δάσκαλος καί ὁ καθηγητής νά εἶναι ἀπλά καί μόνο ἕνας «διάμεσος» μεταξύ Ὑπουργείου Παιδείας καί μαθητῶν.

Δέν θά πρέπει λοιπόν νά ἀποροῦμε ὅταν, σήμερα, 99 στούς 100 δασκάλους καί 999 στούς 1000 καθηγητές (τά ποσοστά ὄχι μόνο δέν εἶναι ὑπερβολικά, ἀλλά εἶναι μάλλον μετριοπαθῆ) ἄγνοοῦν τίς ἀπόψεις καί τό ἔργο τοῦ Ντεκρολί, τοῦ Φρενέ, τοῦ Ντιούι, τοῦ Πιαζέ... Δηλαδή ἄγνοοῦν τήν παιδαγωγική!

Βέβαια, πέρασαν κι ἀπό τόν τόπο μας, κατά καιρούς, διάφορες (ὄχι «ἐνοχλητικές») παιδαγωγικές μόδες — ὅπως τό φολκλόρ τοῦ Σάμερχιλ — χωρίς φυσικά νά βροῦν τήν παραμικρή εφαρμογή.

Ἄν, ὅμως, παλιότερα, μπορούσε νά ἀποδώσει (κατά κάποιο τρόπο) αὐτή ἡ «παιδαγωγική» πού περιγράφηκε, εἶναι ἀδύνατο ν' ἀντιμετωπίσει τά σημερινά παιδιά, γιατί στηρίζεται στήν ἰδεολογία τοῦ καθήκοντος. Ἀπό τή στιγμή πού οἱ γονεῖς ἐπαψαν νά δέχονται πῶς ἡ ἐργασία εἶναι γι' αὐτούς καθήκον, εἶναι πολύ φυσικό καί τά παιδιά ν' ἀρνηθοῦν τή σχολική καθήκοντολογία.

Τό ἑλληνικό σχολεῖο διαλύεται, διδάσκοντας ἄσχετα πράγματα μέ ἄσχετο τρόπο, σέ μιά ἐποχή πού δέν δέχεται ἐτοιμες λύσεις καί τό ἐπαναστατικό «γιατί;» (ἐπαναστατικό, ἐπειδή χρειάζεται μιά ἀληθινή, μιά πειστική ἀπάντηση) βρίσκεται στό στόμα ὄλων τῶν παιδιῶν.

Ἡ ἐκπαίδευση ὀφείλει νά δίνει στό παιδί τή δυνατότητα ν' ἀνακαλύπτει μ ὁ ν ο του τίς ἀπαντήσεις στά ἐρωτήματά του κι αὐτό ἀπαιτεῖ μιά ριζική ἀναθεώρηση τῆς παιδαγωγικῆς πού χρησιμοποιοῦμε.

Ἀπό τό σήμερα στό αὔριο

Ἐκπαιδεύουμε τά παιδιά γιά ἕνα ἄγνωστο καί ἐντελῶς ἀπρόβλεπτο μέλλον. Ἡ μορφή τῆς βιομηχανικῆς μας κοινωνίας ἀλλάζει μέ μεγάλη ταχύτητα. Πολλά ἀπό τά παιδιά πού εἶναι σήμερα 5 χρόνων, ὅταν θά τελειώσουν τό σχολεῖο θ' ἄσχοληθοῦν μέ θέματα πού δέν μπορούμε ἀκόμα νά τά προβλέψουμε. Ἐνα σημαντι-

κό ποσοστό των εργαζομένων θ' ανακαλύψει κάποια στιγμή στο μέλλον πώς η εργασία του είναι ξεπερασμένη. Θά πρέπει να μετεκπαιδευτεί για κάποια δουλειά που κανένας δέν μπορεί σήμερα να δραματιστεί. Ο χρόνος εργασίας θά ελαττώνεται και οι άνθρωποι θά έχουν όλο και περισσότερο ελεύθερο χρόνο στη διάθεσή τους.

Μέ βάση αυτές τις προοπτικές σέ ποιά κατεύθυνση πρέπει να οδηγηθεί η ελληνική εκπαίδευση; Η απάντηση σ' αυτά τά ερωτήματα δέν είναι τόσο δύσκολη όσο φαίνεται — άρκει ν' απαλλαγούμε από όρισμένους «κοινούς τόπους» που οι συνήθειες τόσων χρόνων μάς κάνουν να τούς θεωρούμε αιώνιους.

Όπως είπαμε και προηγούμενα, τό ελληνικό σχολείο οφείλει να συνδεθεί μέ τις ανάγκες της παραγωγικής διαδικασίας. Πού σημαίνει ότι θά πρέπει να δίνει τή δυνατότητα στο παιδί να καλλιεργήσει όλες τις πιθανές δεξιότητές του (μυαλού και χειριών) μέσα από άτομικές και ομαδικές δραστηριότητες. Αυτή είναι και η πραγματική έννοια του σχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού (που δέν αποτελεί άλλο ένα «μάθημα»). Και αντίστοιχί σέ μία παιδαγωγική που στηρίζεται στην ενεργητική μάθηση.

Προϋπόθεση για τήν ύπαρξη τέτοιων δραστηριοτήτων είναι ή κατάργηση των στεγανών μεταξύ των παραδοσιακών «μαθημάτων» και ή αντιμετώπιση του περιβάλλοντος σάν ένα ένιαίο σύνολο (που τό τεμαχίζουμε μόνο για καθαρά «τεχνικούς» λόγους, χωρίς να χάνουμε ποτέ τή συνολική «είκόνα» του).

Όργανωτικά, αυτό τό εκπαιδευτικό μοντέλο απαιτεί πλήρη αποκέντρωση. Ο σημερινός γραφειοκρατικός υδροκεφαλισμός πρέπει να αντικατασταθεί από ένα ευέλικτο σύστημα αυτοδιοίκησης του σχολείου (μέ διευθυντή εκλεγμένο από τό σύλλογο διδασκόντων) μέ απόδοση αρμοδιοτήτων και ευθυνών στους ίδιους τούς εκπαιδευτικούς (έπιλογή βιβλίων, έποπτικών μέσων, καταμερισμός ύλης κ.λπ.).

Τά νέα σχολικά προγράμματα — πλαίσια (άπαλλαγμένα από λεπτομέρειες και σχολαστικότητες) πρέπει όχι μόνο να μήν άποθαρρύνουν (όπως συμβαίνει σήμερα) αλλά να ενθαρρύνουν κάθε π ρ ω τ ο β ο υ λ ί α εκπαιδευτικών και μαθητών στην κατεύθυνση μιάς ενεργητικής συμμετοχής στη ζωή του σχολείου. Η ισοπέδωση (και ύποβάθμιση) της εκπαιδευτικής διαδικασίας στο όνομα μιάς δήθεν ισότητας πρέπει να δώσει τή θέση της σ' ένα άνοιχτό σχολείο που να δημιουργεί κίνητρα για τήν προσέγγιση της γνώσης.

Καθοριστική για τή λειτουργία του νέου σχολείου είναι ή άνασυγκρότηση των μαθητικών κοινοτήτων και ή αναβάθμιση του ρόλου τους στο σύνολο της σχολικής ζωής (και όχι στο περιθώριο), καθώς και ή λειτουργική ένταξη στην εκπαιδευτική διαδικασία των λεγόμενων «πολιτιστικών έκδηλώσεων».

Από παιδαγωγική σκοπιά τό πρόβλημα είναι πιο δύσκολο, γιατί έκτός από τή ριζική άλλαγή του τρόπου εκπαίδευσης δασκάλων και καθηγητών (μέσα σέ νέες πανεπιστημιακές Παιδαγωγικές και Καθηγητικές Σχολές) απαιτείται μετεκπαίδευση του συνόλου των σημερινών εκπαιδευτικών. Κι αυτή, βέβαια, ή μετεκπαίδευση δέν μπορεί να γίνει μέσα σέ κάποιο πανεπιστημιακό ίδρυμα. Πρέπει να δοθούν κίνητρα για τήν αυτοεπιμόρφωση των εκπαιδευτικών, μέ τή βοήθεια όλων των μέσων που διαθέτει τό Ύπουργείο Παιδείας — και κυρίως τήν τηλεόραση.

Άλλά για τή χρήση της τηλεόρασης θά μιλήσουμε

κάποια άλλη φορά. Η σημασία της είναι τεράστια. Κι άς μήν σκεφτόμαστε τήν ελληνική εκπαιδευτική τηλεόραση — άποτελεί παράδειγμα προς άποφυγή.

Τελειώνοντας θά ήθελα να τονίσω δύο θέματα. Τό ένα είναι ή μεγάλη φοβία που νιώθει ή Πολιτεία μπροστά στις εκπαιδευτικές δραστηριότητες και πρωτοβουλίες δασκάλων και καθηγητών. Άν ή Πολιτεία δέν καταφέρει ν' απαλλαγεί από αυτή τή φοβία ζίναι άδύνατο να γίνει οποιαδήποτε ουσιαστική άλλαγή στην παιδεία μάς.

Τό δεύτερο θέμα είναι ή ξένη έμπειρία. Ένώ είμαστε έτοιμοι κάθε στιγμή ν' άκολουθήσουμε τήν οποιαδήποτε ξένη καταναλωτική μόδα, εφευρίσκουμε διάφορα επιχειρήματα (μέ κύριο τήν ύποτιθέμενη κιδιαιτερότητα της ελληνικής πραγματικότητας) για να συντηρούμε τήν πλήρη άγνοιά μας πάνω στην εξέλιξη της παιδαγωγικής επιστήμης και όλων των τεχνικών μέσων που χρησιμοποιήθηκαν για τή δημιουργία του «νέου σχολείου». Σέ μία εποχή που οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές μπαίνουν μέσα στο σχολείο, ανατρέποντας και τις πιο σύγχρονες εκπαιδευτικές μεθόδους, ή άναγνώριση και ή καταπολέμηση αυτής της τραγικής άγνοιας θά πρέπει να είναι ένας από τούς βασικούς στόχους μάς.

Ύψιλον / βιβλία

Οί κοινωνικές τάξεις στην ιδεολογία του Ίωνα Δραγούμη

Ο μύθος του «έξαιρετικού» και της «μάζας»

της Μαρίας Σακαλάκη

Οί περισσότερες σύγχρονες και παλαιότερες αναφορές στο έργο του Ίωνα Δραγούμη δημιουργούν κάποια άμμηχανία στον αναγνώστη που έχει μία σχετική εξοικίωση με το λογοτεχνικό ή άρθρογραφικό του έργο. Οί αναφορές αυτές τονίζουν, ως επί το πλείστον, τον μεγαλοϊδεατικό χαρακτήρα της ιδεολογίας του, τον ανατολισμό του και κάποια ροπή του προς τον σοσιαλισμό, αποσιωπώντας μία εμφανέστατη, σταθερή ιδεολογική συνιστώσα του έργου του Δραγούμη: την ελιτίστικη, άκραιο αντιδραστική τοποθέτηση του συγγραφέα αυτού ως προς τη διάρθρωση της κοινωνίας, την ιεραρχική της δόμηση, τις σχέσεις των κοινωνικών τάξεων, κ.τλ.¹ Μήπως ή όντως έντυπωσιακή φυσιογνωμία του Δραγούμη υποβάλλει σε όσους έχουν ασχοληθεί μαζί του μία υπερευλαβική στάση, που τους ώθει συνειδητά ή άσυνειδητά σε κάποια «έχεμύθεια» και «διακριτικότητα» όσον άφορα όρισμένες κυριολεκτικά άπαράδεκτες, για να μην πούμε έξοργιστικές, όψεις του έργου του; Δέν πιστεύουμε ότι τά ήθη της ελληνικής επιστημονικής δεοντολογίας ύπαγορεύουν την προστατευτική άπομόνωση όρισμένων ίερών τεράτων μέσα σε άποστηρωμένους γυάλινους πύργους που να τά καθιστούν άνεγγίχτα από κάθε κριτική προ-

σέγγιση. Τό πιθανότερο είναι ότι ή παράλειψη αυτή όφείλεται, άπλά, στην τύχη και τό κενό που δημιουργείται έλλίζουμε ότι θά καλυφθεί από μελλοντικούς έρευνητές.

Στήν περίπτωση του Δραγούμη, ό ιδιαίτερα πρόχειρος και άντιπατικός χαρακτήρας των θεωριών του, ή μεθοδολογική άδυναμία που διέπει τά γραπτά του, οί άκραιο ιδεολογικές τοποθετήσεις του, καθιστούν ιδιαίτερα άνησυχητική τή μεγάλη επιρροή που άσκησε ό συγγραφέας αυτός πάνω στη σύγχρονη του αλλά και τή μεταγενέστερη ελληνική διάνοηση.

Ο Θεοτοκάς σημειώνει χαρακτηριστικά ότι οί πρωτοπόροι νέοι (έθνικιστές και δημοτικιστές) γύρω στα 1910, αλλά και άργότερα στα χρόνια 1925-30, θεωρούσαν τον Δραγούμη ένα από τους πνευματικούς οδηγούς τους².

Όποιος έχει διαβάσει τον πρόλογο και τά σχόλια του Α.Π. Δενδρινού στα «Δέκα άρθρα στον Νουμά» μπορεί εύκολα να άντιληφθεί τήν άνησυχία που διατυπώθηκε λίγο πιό πάνω για τήν άπουσία επιστημονικών κριτικών παρουσιάσεων του έργου του Δραγούμη³.

Τό άρθρο αυτό δέν άποβλέπει σε μία έξαντλητική κριτική παρουσίαση του λογοτεχνικού έργου του Δρα-

1. Άκρωτηριασμένη ή άποκομμένη από τις βασικές συνισταμένες της ή ιδεολογική φυσιογνωμία του Δραγούμη είναι αδύνατο να εκτιμηθεί στη σωστή της διάσταση. Π.χ. ό Κώστας Βεργόπουλος τον θεωρεί σαν έναν από τους κύριους αντιπροσώπους του λαϊκού εθνισμού, που «προσπάθησε να παρουσιάσει μία καινούρια θεωρητική σύνθεση εμπνευσμένη από τρεις πηγές: τον εθνισμό, τον σοσιαλισμό και τον ανατολίτικο χαρακτήρα του ελληνικού λαού». Η κατ' επανάληψη μνεία των «σοσιαλιστικών»(!) τάσεων του Δραγούμη και ή έλλειψη κάθε ρητής αναφοράς στις υπερσυντηρητικές πολιτικές και κοινωνικές τοποθετήσεις του δημιουργεί παρανόηση, στο μέτρο που κάνει τις τελευταίες αυτές να περνούν εντελώς άπαρατήρητες για τον αναγνώστη, που μήν έχοντας άμεση γνώση του έργου του Δραγούμη, όχι μόνο δέν ύποψιάζεται καν τήν ύπαρξή τους, αλλά είναι δυνατό να θεωρήσει τον Δραγούμη σαν έναν από τους προάγγελους του σοσιαλισμού στην Ελλάδα. Βλ. Βεργόπουλος *Έθνισμός και οικονομική ανάπτυξη*, Έξάντας 1978, σσ. 114-118.

2. Οί πρώτοι, κατά τον Θεοτοκά «είχαν άγαπήσει, κατά πρώτο λόγο, τήν πολιτική και άναμορφωτική πλευρά του έθνικού του πάθους», ενώ οί μεταπολεμικοί «άγαπούσαν κυρίως τήν άθεράπευτη άνησυχία του, τήν εσωτερική του τρικυμία». Εκτός από μία άόριστη και σύντομη αναφορά σε «όρισμένες έσχατες συνέπειες» στις όποιες εξωθήθηκε κατά καιρούς ή προσωπικότητα του Δραγούμη, ό Θεοτοκάς, κατά τά άλλα, εξαίρει τό ύφος του «τόσο προσωπικό, άδρό, ευγενικό και κάποτε βαθύ...» τήν άκτινοβολία της προσωπικότητάς του, τήν «ώραία, ευγενική και τρικυμισμένη» μορφή του, τήν γοητεία εκείνη του «ώραίου και μοναχικού ανθρώπου», του ανθρώπου που «ξέρει ότι είναι ένας από τους έξαιρετικούς ανθρώπους της γενιάς του» κ.τλ.... Όσο για τον ύπαινωμό στις «έδχατες συνέπειες», ό Θεοτοκάς άποφεύγει να προσδιορίσει τό περιεχόμενό τους και δέν παίρνει σαφώς κριτική στάση άπέναντί τους. (Γ. Θεοτοκάς *Πνευματική Πορεία* σελ. 231, 237, 227, 229, 219).

γούμη. Θά αναφερθεί, ειδικότερα, στη συστηματική ιδεολογική εκμετάλλευση, από το συγγραφέα αυτό, της υποτιθέμενης αξιολογικής αντίθεσης μεταξύ «μάζας» και «ξεχωριστού», «εξαιρετικού» ανθρώπου.

Άρκετά διαδεδομένο, στην εποχή που γράφει ο Δραγούμης, τό μοτίβο της έλίτ και της μάζας έγγραφεται στην προκειμένη περίπτωση, σ' ένα άρκετά συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο, που αναπαράγει κάπως πρόχειρα τή ντισεϊκή μυθολογία: τό μύθο του «ήρωϊκού πεσιμισμού», τής «Αϊώνιας έπιστροφής» που ο Δραγούμης μεταγλωττίζει σέ «Αϊώνιο Διάβα», του «Υπεράνθρωπου» κ.τλ. Τό θεωρητικό αυτό πλαίσιο χρησιμεύει στό Δραγούμη σά βάση, όχι μόνο γιά τήν παραβολή τής μεγαλοϊδεατικής και έθνικιστικής ιδεολογίας αλλά και γιά τήν καταπολέμηση τών μαρξιστικών θεωριών· λειτουργεί ως πρόσχημα γιά τήν παραμόρφωση τους και γιά τή διατύπωση προπηλακιστικών άφορισμών, που μόλις κατορθώνουν εξάλλου νά καλύψουν τήν άγνοια που τούς ύποθάλλει.

Άπό τήν άποψη αυτή δέν μπορούμε νά μή θυμηθούμε τίσ εϋστορες και όξυδερκείς αναλύσεις του Λούκατς αναφορικά μέ τόν αντικειμενικό ιστορικό ρόλο που έπαιξε τό έργο του Νίτσε ως φορέας άνοσοποίησης εναντίον του μαρξισμού. Τά πολυάριθμα ιδεολογικά, μυθοποιητικά στοιχεία που περικλύει τό ντισεϊκό έργο, ή όλη δομή του, τόσο από άποψη τών περιεχομένου όσο και από τήν άποψη τής μορφής, έντάσσεται στό χώρο τής ποίησης μάλλον παρά τής ορθολογικής φιλοσοφικής ή έπιστημονικής παράδοσης, ό θρίαμβος του ύποκειμενισμού και ή άναγωγή του σέ όργανο προσέγγισης τής πραγματικότητας άνώτερο από τήν έπιστημονική μέθοδο, καθιστούν τό έργο αυτό πολλαπλά εκμεταλλεύσιμο από τά διάφορα ιδεολογικά ρεύματα που θά τό επικαλεστούν στη διάρκεια του ΧΧου αιώνα και ιδίως από τή ναζιστική, φασιστική και ρατσιστική ιδεολογία.

Ο Λούκατς ύπογραμμίζει τό γεγονός ότι τά εϋθραυστα θεμέλια τής ντισεϊκής φιλοσοφικής σκέψης δέν έβλαψαν ποτέ τήν παγκόσμια απήχησή της, που εϋνοήθηκε από τόν εϋθραυστο και άντιφατικό χαρακτήρα του κοινωνικού κλίματος επί του όποιου στηρίχθηκε τό οικοδόμημα τής ντισεϊκής σκέψης³. Σύμφωνα μέ τόν Λούκατς ή φιλοσοφία τής κλασικής περιόδου, που συμπίπτει μέ τήν άνοδο τής αστικής τάξης, τοποθετούσε τό πρόβλημα τής ιδεολογίας κάτω από τήν αιγί-

3. Ί. Δραγούμης «Δέκα άρθρα στό Νουμά», Έκδ. Έλευθερη Σκέψη. Αναφέρουμε ένδεικτικά όρισμένα άποσπάσματα από τόν πρόλογο και τά σχόλια του Α. Δενδρινού: «Τίς σκέψεις του δέν τίσ απέκτησε ό Δραγούμης καθισμένος σέ πολυθρόνες σαλονιών... άκόμη λιγότερο σέ έδρανα Πανεπιστημίων, δηλαδή τών ναών τής παρακμής...» άποφαίνεται ό Δενδρινός. Και πιά πέρα παραβάλλει τόν Δραγούμη μέ τόν «καθαρό άέρα» που έρχεται νά φυσήξει «μέσα στό χείμαρο τής ξενόφωνης ύστερίας, μέσα στους βόθρους τής παρακμής και τίσ αναθυμιάσεις τής Σλάβικης τραγίας που μάς πνίγουν», γιά νά καταλήξει σέ μιά μεσιανική παρουσίαση του Δραγούμη σάν «Γίγαντα» (μέ κεφαλαίο), (Στήν «Εισαγωγή»). Άλλού πάλι ό Δενδρινός παρομοιάζει τούς μαρξιστές μέ «πιθηκανθρώπους» και τόν μαρξισμό μέ «προσπάθεια τών εκφυλιστών νά μασκάρουν τούς πόθους τών άπωθημένων τους σέ «έπιστήμη»» (σελ. 95). Φαίνεται πώς, τό λεξιλόγιο και τά έπιχειρήματα του Δενδρινού θά έμπνέονται από τήν ίδια εκείνη άρχή, που τόσο θαυμάζει στόν Δραγούμη, σύμφωνα μέ τήν οποία ή άλήθεια δέν στηρίζεται στην «φιλόλογη έπιστήμη» αλλά σέ «έμπειρίες ζωτικές, γεμάτες από πλούσια ζωή» (σελ. 22).

4. LUKACS. "Existentialisme ou Marxisme". Paris. Nagel 1961. σελ. 57.

δα τής έπιστήμης. Στο ιμπεριαλιστικό στάδιο του καπιταλισμού, ή φιλοσοφία, αδυνατώντας νά συμφιλώσει τήν έπιστημονική σκέψη μέ τήν κρίση που διαπερνά τήν αστική ιδεολογία, καταφεύγει στη δημιουργία μιάς νέας ιδεολογίας που έχει τήν αξίωση νά τοποθετηθεί πέρα από τήν έπιστήμη ή εναντίον της. Έτσι, ή αυθαιρεσία τής διαίσθησης ανάγεται σέ γενική μέθοδο τής φιλοσοφίας. Η ντισεϊκή φιλοσοφία παίζει, αντικειμενικά, τόν ρόλο αντίδοτου εναντίον του μαρξισμού, εξουδετερώνοντας τίσ έν δυνάμει γνήσια πολιτικές, επαναστατικές τάσεις που υπέθαλπε ή δυσαρέσκεια πολλών διανοουμένων στό στάδιο του ιμπεριαλισμού.

Χωρίς νά θέλουμε νά γενικεύσουμε τίσ θέσεις του Λούκατς έχουμε τή γνώμη ότι ή άπροκάλυπτα πολιτική και ιδεολογική εκμετάλλευση τών ντισεϊκών θεωριών από τόν Δραγούμη, επαληθεύει τίσ παρατηρήσεις αυτές. Μιά λιγότερο εκδηλη, αλλά διάχυτη έπιρροή του Νίτσε μπορεί επίσης νά συναχθεί από μιά προσεκτική άνάγνωση πολλών συγγραφέων του μεσοπολέμου.

Γιά νά επανέλθουμε στό θέμα που μάς ενδιαφέρει εδώ, θά προσπαθήσουμε, παραθέτοντας άποσπάσματα από τό λογοτεχνικό έργο του Δραγούμη, νά αναλύσουμε τό δικτυο μυθικών άντιθέσεων και άναλογιών που δομούν τίσ κοινωνικές θεωρίες του συγγραφέα αυτού, και πιά συγκεκριμένα τόν τρόπο μέ τόν όποιο αναπαριστά και δικαιώνει τήν ύπάρχουσα κοινωνική διάρθωση, στηρίζοντάς την σέ μιά άντιθετική και ταυτόχρονα συμπληρωματική μυθική σχέση μεταξύ «μάζας» και «έλίτ» που άποσιωπά τήν ιστορική διάσταση τής διαμόρφωσης τών κοινωνικών τάξεων.

Καταδικάζοντας τήν διάδοση τών σοσιαλιστικών ιδεών στόν έλληνικό χώρο ό Δραγούμης γράφει:

«Όστόσο, τόν πείραζε νά βλέπει νέους νά διαλαλούν και στό έθνος τό έλληνικό, από μίμηση μονάχα εύρωπαϊκή, πώς τά *ιδανικά τών σκλάβων*⁵ πρέπει νά επικρατήσουν. Δέν μπορούσε νά τό χωρέσει ό ναυός του, πώς γιά *πολύ μορφωμένους ανθρώπους* *οί ταπεινότερες όρμές τής μεγάλης μάζας ή κάποιας κοινωνικής τάξης δούλων* μπορούν νά φαντάζουν τόσο, που νά τίσ στήνουν σάν είδωλα... Τί τόν ένδιέφερε αυτόν ό σοσιαλισμός, που δέν είναι άλλο παρά αίσθημα τών *κουρασμένων εργατικών*, όσοι έμαθαν νά επαναστατούν γιά νά γυρέψουν ύπνο περισσότερο, τροφή καλύτερη, δουλειά λιγότερη και καλοπέραση πιότερη...»

Η ιδεολογική τακτική του Δραγούμη συνίσταται, καταρχήν, σέ μιά συστηματική και καθολική ύποτίμηση τών μαζών που, στό πλαίσιο του συστήματος αξιών του συγγραφέα, ένσαρκώνουν και συμβολίζουν κάθε μορφή άπαξίας. Σά λογική συνέπεια τής θέσης αυτής ό σοσιαλισμός, κατεξοχήν Plebeia philosophia, παρουσιάζεται άπορριπταίος, άφου έξ' όρισμού, ταυτίζεται μέ τά «ταπεινά ιδανικά τής μάζας» μέ τό «αίσθημα τών κουρασμένων εργατικών». Η προχειρότητα του έπιχειρήματος μαρτυρεί βέβαια τήν άγνοια ή τή θεληματική παρανόηση και διαστρέβλωση τών μαρξιστικών θεωριών. Έξοικονομώντας τό χρόνο και τόν κόπο που θά άπαιτούσε μιά σέ βάθος γνώση και άνάλυση τών θεωριών που άπορρίπτει, ό Δραγούμης επιδίδεται σέ μιά ιδεολογική άλχημεία (μάζα = σκλάβοι = ιδανικά

5. Δραγούμης, "Όσοι ζωντανόι, σελ. 98-99 (οί ύπογραμμισεις δικές μου, Μ.Σ.).

σκλάβων⁶ = σοσιαλισμός), τὰ εὐθραυστα θεμέλια τῆς ὁποίας δέν ἐμποδίζουν τὴν οἰκοδόμηση ἑνὸς μύθου ἱκανοῦ νὰ ἀποτρέψει τὸν Ἑλληνα ἀναγνώστη, στίς ἀρχές τοῦ αἰῶνα, ἀπὸ μιᾶ ἐνδεχόμενη προσχώρηση στίς σοσιαλιστικές θεωρίες. Ὁ Δραγούμης δέν προσπαθεῖ νὰ κρύψει τὰ κενά πού περιέχει ἡ φιλοσοφική του κατάρτιση καί γιὰ τὰ ὁποία εἶναι σχεδόν υπερήφανος, ἀφοῦ σχολιάζοντας «*Ἡ κοινωνικό μας ζήτημα*» τοῦ Σκληροῦ γράφει μὲ αὐταρέσκεια: «Ἐγὼ δέν γνώρισα τὸν Χέγκελ, οὔτε ἔμαθα τί πάει νὰ πῆ διαλεκτική καί μεταφυσική μέθοδο. Εἶμαι πρακτικός ἄνθρωπος, Ρωμιός, Τουρκομερίτης, ραγιάς...»⁷ Οὔτε συγκαλύπτει τὴ φρίκη πού τοῦ προξενεῖ τὸ ἐνδεχόμενο «νὰ νικήσουν οἱ σκλάβοι καί νὰ ἀποκτήσουν τὰ ὅσα ποθεῖ ἡ ψυχὴ τους ἢ ταπεινῆ» παλεύοντας «μέ τις κυρίαρχες τις ἀνώτερες σέ ὅλα τάξεις τῆς κοινωνίας»⁸. Στὴν περίπτωση αὐτῆ, ἀπειλεῖ ὁ Δραγούμης: «Κάθε πολιτισμός θὰ καταστήσει περιττός, ἀφοῦ θὰ ἔχουν καταχτήσει τὰ κάστρα οἱ βάρβαροι, ἀνίκανοι, ἀνίδεοι, ταπεινοὶ καί πρόστυχοι — ἡ πλέμπα πού θὰ νομοθετεῖ».⁹

Ὁ προβληματισμός τοῦ Δραγούμη ἐγγράφεται, λοιπόν, ἀπροκάλυπτα στό πεδίο τῆς πάλης τῶν τάξεων. Τί ἐννοεῖ ὁμως ὁ Δραγούμης ὅταν μιλά γιὰ «σκλάβους», γὰ «πλέμπα», γιὰ «κοινωνική τάξη δούλων»; Τὸ ἀναχρονιστικό περιεχόμενο τῶν ὄρων αὐτῶν, πού δέν ἀνταποκρίνονται στὴν κοινωνικο-οικονομική ταξική πραγματικότητα τῶν ἀστικῶν κοινωνιῶν, ἀλλὰ ὑπαινίσσονται μιᾶ ἀριστοκρατικοῦ τύπου κοινωνική διαστρωμάτωση καί πού θὰ μπορούσε νὰ ξενίσει τὸν ἀναγνώστη, ὑποθέτουμε ὅτι ἀναπαράγει, κάπως πρόχειρα, τὸ νιτσεικὸ μύθο τῆς «νέας ἀριστοκρατίας». Λίγο πῶς, ὁμως, ὁ Δραγούμης μὲ ἀπλοϊκὴ σχεδὸν κυνικότητα, πού ἐκπλήσσει ἀπὸ μέρους ἑνὸς ιδεολόγου μὲ πολιτικές φιλοδοξίες, προσδιορίζει σαφέστατα τίς κοινωνικές κατηγορίες στίς ὁποῖες ἀναφέρεται: «Ζοῦν χαμένοι καί κυβερνοῦνται ἀπὸ τοὺς δυνατοὺς, οἱ βιοπλαλιστές, ὑπάλληλοι, ἐργάτες, ὁ λαός, οἱ σκλάβοι ὅλοι»⁹.

Ἡ βαθύτατη περιφρόνηση πού ἐμπνέει στό Δραγούμη ὁ λαός ἀντισταθμίζεται ἀπὸ τὸ θαυμασμό πού τρέφει γιὰ τὸν «ξεχωριστό», «ἐξαιρετικό», «δυνατό», ἄνθρωπο μὲ τίς «δεσποτικές ὁρμές»¹⁰. Ἄς τὸν ἀφήσουμε νὰ μᾶς τὸν περιγράψει:

«Αὐτός... γυρεύει μονάχα νὰ νικήσει, καί νὰ τοὺς ὀρίζει τοὺς ἀνθρώπους, γιατί συχαινεῖται ἢ περιφρονεῖ τὸν ἄνθρωπο... Δέν ἀξίζει ὁ ἄνθρωπος παρὰ σὰ δύναμη πού πρέπει νὰ ξεδιπλωθεῖ καί νὰ χυθεῖ κτλ ν' ἀπλωθεῖ γιὰ νὰ καθυποτάξει ἢ καί νὰ κατασυντριβεῖ φορέσ-φορέσ τὸ ἀνθρώπινο γένος. Λόγια καί ιδέες δέν τῆς χρειάζονται (τῆς δύναμης). Βουβή, μουγγή, τυφλή, ἀτρόμητη καί ἀβάσταχτη ἅς χυμίζει καί ἅς μείνει ἀσύνειδη»¹¹.

Στὸ ἐκπληκτικὸ αὐτὸ ἀπόσπασμα, περιέχεται ἐν δυνάμει ὅλη ἡ φρίκη τῶν ὀλοκληρωτικῶν καθεστώτων πού θ' ἀνθίσουν λίγο ἀργότερα στὴν Εὐρώπη. Οἱ αὐταρχικές τάσεις τοῦ ἀτόμου, ἡ δίψα τῆς ἀπόλυτης ἐξουσίας, ἡ δύναμη σάν αὐτοσκοπός, μᾶς παρουσιάζονται ἀπογυμνωμένες ἀπὸ κάθε ἀνθρωπιστικό-ιδεολογικὸ ἐξωραϊσμό. Πρόκειται ἐδῶ γιὰ μιᾶ δύναμη πού ἀρνεῖται νὰ ὑποταχθεῖ στό λόγο (βουβή, μουγγή, ἀσύνειδη, μὲ τὴ διπλῆ ἔννοια πού ἔχει ἡ λέξη αὐτὴ στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα: «λόγια καί ιδέες δέν τῆς χρειάζονται»). Ἀνάγεται, δηλαδή, στὰ ἀρχαϊκὰ ἐκείνα στάδια τῆς ἀνθρώπινης ἐξέλιξης ὅπου οἱ φαντασιώσεις παντοδυναμίας δέν ἔχουν ἀκόμη ὑπαχθεῖ στὴν «ἀρχὴ τῆς πραγματικότητας». Τὸν ἀρχαϊκὸ χαρακτήρα τῆς μαρτυρεῖ, ἐξάλλου, καί ἡ ἐπιθετικὴ

(σαδιστικὴ), καταστροφικὴ συνισταμένη τῆς («...ν' ἀπλωθεῖ γιὰ νὰ καθυποτάξει ἢ καί νὰ κατασυντριβεῖ... τὸ ἀνθρώπινο γένος»).

Ὁ ἄνθρωπος πού, κατὰ τὸν Δραγούμη, ἀνήκει στὴν κατηγορία τῶν «λιγιστῶν», πού μόνοι, μέσα στὴν ἀνθρωπότητα ἀξίζουν κάτι, σχετικὰ μὲ τίς μεγάλες μάζες», ἔχει τὴν πεποίθηση «πὺς δέν ἀλλάζει καί πολὺ σὲ κανένα καιρὸ καί σὲ κανέναν τόπο ἢ μεγάλη μάζα τῶν ἀνθρώπων, ὁ αἰώνιος Κάλιμπαν, καί μόνο γιὰ νὰ τὴ συναρπάξουν οἱ ἐξαιρετικοί, γι' αὐτὸ ἀξίζει»¹².

Στὴ συνέχεια μαθαίνουμε ὅτι ὁ «ἐξαιρετικός... ἀντικρύζει τοὺς ἀνθρώπους σὰ μύγες καί χτυπάει δεξιά καί ἀριστερά δεσπότης, δημιουργὸς καί νομοθέτης. Ὁταν ἔχει τὴ δύναμη νὰ εἶναι περήφανος, νικητὴς καί τύραννός τους, τότε μόνο ἀξίζει νὰ μένει μέσα στοὺς ἀνθρώπους»¹³.

Αὐτὸ πού δικαίωνει, λοιπόν, τὴ συγκέντρωση τῆς νομοθετικῆς καί ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας στὰ χέρια τῶν λίγων ἐκλεκτῶν — πού δέν κατονομάζονται ἐδῶ ὡς τάξη ἀλλὰ ὡς ἀξιοκρατικὴ ὁμάδα — εἶναι ἡ ὑποτιθέμενη «ἐξαιρετικότητά» τους, τὸ γεγονός ὅτι εἶναι οἱ μόνοι πού ἀξίζουν κάτι. Καί ἐνῶ οἱ ἐξαιρετικοὶ ταυτίζονται μὲ τὴν ἀξία, ἡ μάζα συμβολίζει κάθε μορφῆς ἀπαξία καί ὑποβιβάζεται συμβολικὰ σὲ ἐπίπεδο κατώτερου ζωικοῦ εἶδους (μύγες). Δικαίωνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς υἱοθετώντας ἐντελῶς παθητικὴ καί ὑποταγμένη συμπεριφορά. Δέν ὑπάρχει παρὰ μόνο γιὰ νὰ προσφέρει στὸν «ἐξαιρετικὸ» τὴ δυνατότητα ἱκανοποίησης τῶν «δεσποτικῶν ὁρμῶν» του. Ἀκολουθώντας τὴν ἱδια λογικὴ, ὁ Δραγούμης καταλήγει στό συμπέρασμα ὅτι οἱ «ἐξαιρετικοί» (δηλαδή ἡ ἀρχουσα τάξη) ὄχι μόνον ἔχουν τὸ ἀποκλειστικὸ δικαίωμα ἀσκησης τῆς νομοθετικῆς καί ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας, ἀλλὰ ἐπιπλέον, στὴν ἀσκηση τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ, μποροῦν νὰ κατευθύνονται ἀπὸ τὴν ἐγνοια τῶν δικῶν τους πρὶν ἀπ' ὅλα, δικαιωμάτων καί συμφερόντων καί τῶν λιγιστῶν ὁμοίω τους:

«Αὐτὸς παίρνει τὰ δικαιώματα πού τοῦ ἀρέσουν ἢ τοῦ ταιριάζουν, μὰ δέν ἀξίζει νὰ δίνει τὰ ἴδια δικαιώματα καί στοὺς ἄλλους ὅλους, γιατί, ὅλοι δέν εἶναι ἀξιοὶ τὰ δικά του δικαιώματα νὰ χαίρονται»¹⁴.

Γιὰ νὰ δώσουμε ἕνα ἄλλο παράδειγμα, μολονότι «ἡ ἀνάγκη μιᾶς ἠθικῆς γιὰ τὴν κοινωνικὴ ζωὴ (διάβαζε γιὰ τὴ μάζα), εἶναι αἰώνια, τὴν αἰσθάνεται ἡ τάξη πού κυβερνᾷ καί τὴν ἐπιβάλλει καί μὲ τὴ βία...»¹⁶, ὡστόσο ὁ «ἐξαιρετικὸς ἄνθρωπος», μὲ τὸν ὅποιο ἐννοεῖται ὅτι ταυτίζεται ὁ Δραγούμης, ἀδιαφορεῖ γιὰ τὴν ἠθικὴ: «μὴν σὰ φαινόμενο γιὰ μελέτη μπορεῖ καί μ' ἐνδιαφερεῖ. Δέ μ' ἀρέσει ἡ ἀρετὴ, οὔτε μὲ συγχύζει ἡ κακία»¹⁷.

6. *Δέκα ἄρθρα στό Νουμά*, σελ. 23.

7. *Ὅσοι ζωντανοί*, σελ. 100.

8. Στὸ ἴδιο σελ. 101.

9. Στὸ ἴδιο σελ. 108.

10. Στὸ ἴδιο σελ. 106.

11. Στὸ ἴδιο σελ. 107.

12. Στὸ ἴδιο σελ. 171.

13. Στὸ ἴδιο σελ. 173.

14. Στὸ ἴδιο σελ. 173.

15. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 161.

16. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 165.

17. Νίτσε, *Τάδε ἔφη Ζαρατούστρας*.

Ο καθένας, βέβαια, μπορεί να αναγνωρίσει μέσα από τις θέσεις αυτές τον απόηχο των ντισεϊκών θεωριών σε μία εκλαικωμένη όμως και αρκετά διαστρεβλωμένη έκδοσή τους. Δεν πρέπει να ξεχνάμε, παραδείγματός χάρη, ότι ο Νίτσε αποβλέπει σε μία ούτοπική κοινωνική ιεραρχία, που διόλου δεν συμπίπτει με την πραγματική ιεραρχία των κοινωνικών τάξεων. Μολονότι δεν προτείνει συγκεκριμένα μέσα για την καταπολέμηση και εγκαθίδρυσή της, απεχθάνεται την αστική τάξη που βρίσκεται στους αντίποδες του άριστοκρατικού ντισεϊκού ιδανικού: Η ευγένεια (noblesse) δεν μπορεί να αποκτηθεί με τό χρήμα γιατί «ό,τι έχει τιμή (άγοραστική) στερείται αξίας»¹⁸. Στόν Δραγούμη, αντίθετα, η υποτιθέμενη ανωτερότητα ή κατώτεροτητα μιας κοινωνικής ομάδας αποτελεί συνάρτηση της θέσης την οποία ήδη κατέχει ή ομάδα αυτή στην κοινωνική ιεραρχία: η τάξη που κατέχει την εξουσία (δηλαδή η αστική) είναι «άνωτερη σε όλα», ενώ οι υπάλληλες τάξεις είναι εξ' ορισμού και εκ των πραγμάτων κατώτερες. Ο Δραγούμης παραγνωρίζει, εξάλλου, τα δυναμικά στοιχεία που περιέχονται στο έργο του Νίτσε (παραδείγματος χάρη, την ανάγκη αυτουπέρβασης) και επιμένει με έμφαση σε μία στατική και σχεδόν μοιρολατρική θεώρηση του ατόμου και της μοίρας του: «Δέν μπορώ να γίνω καλύτερος. Ή είμαι «καλός» και μπορώ τότε να καλλιεργώ τις δυνάμεις μου, να τις αφήνω να φουντώνουν... ή είμαι «κακός», δηλαδή, αδύνατος, χαλασμένος, τιποτένιος και τότε, ό,τι κι αν κάνω είναι αδύνατο να γίνω τίποτε καλύτερο, απ' αυτό που είμαι»¹⁹. Έτσι, δέν είναι τυχαίο ότι, παρ' όλους τούς διθυράμβους που πλέκει στη δύναμη, στη θέληση δύναμης, κυριαρχίας, υπεροχής κτλ., καταλήγει, στο τέλος του κεφαλαίου «Η γνώση μου», στο συμπέρασμα ότι τά πάντα είναι προδιαγραμμένα από τη μοίρα στην οποία κανείς δέν μπορεί να εναντιωθεί: «Αντίθετα της δέν μπορώ να πάω. Νά της ξεφύγω δέν μπορώ. Νά η σκλαβιά μου»²⁰.

Η φυσική διάρθρωση της κοινωνίας, προϋποθέτει, λοιπόν, στά πλαίσια της ιδεολογίας του Δραγούμη, την ύπαρξη δύο αντίθετων και συμπληρωματικών παρατάξεων: από τη μία μεριά τις «κυρίαρχες, ανώτερες σε όλα τάξεις της κοινωνίας», από την άλλη μεριά τούς εργαζόμενους (μικροαστική και εργατική τάξη), που εξομοιώνονται με σκλάβους και περιγράφονται ως άνικανοι, άνιδεοι, ταπεινοί κτλ.... Μιλάμε για «φυσική» διάρθρωση της κοινωνίας, εφόσον ο Δραγούμης κάνει πλήρη άφαιρέση των ιστορικών, δυναμικών παραγόντων που παρεμβαίνουν στη διαδικασία δόμησης των κοινωνικών τάξεων. Πράγματι, ο εκλεκτός είναι «αιώνιος, όλων των τόπων και όλων των καιρών, έξω από τις κοινωνίες...»²¹, η ύπαρξή του δέν έχει, στην ουσία, ιστορικό χαρακτήρα αλλά τοποθετείται πάνω και πέρα από την ιστορία. Όσο για τη «μεγάλη μάζα των ανθρώπων... δέν αλλάζει και πολύ σε κανέναν καιρό και σε κανέναν τόπο»²². Έχοντας εκκενώσει τις υπάρχουσες δομές και σχέσεις εξουσίας και κυριαρχίας από κάθε ιστορικό περιεχόμενο, ο Δραγούμης προτρέπει σε μία καθαρά στατική και μεταφυσική θεώρηση των τάξεων, που τείνει να διαιωνίσει την κατεστημένη κοινωνική διάρθρωση, παρουσιάζοντάς την ως φυσική, αυτονόητη και θεμιτή πραγματικότητα, δοσμένη μία για πάντα, και σά μοναδική λύση προτείνει τη συνεργασία των τάξεων: «Κοινωνικές τάξεις θά βρίσκονται πάντα στη γη επάνω ... και πότε θά παλεύουν λιγότερο άναμεταξύ τους, πότε περισσότερο, πότε και καθόλου γιατί θά έχουνε φτάσει σε μία ίσορροπία, άλληλεγγύη φρόνιμη και σοφή»²³.

Ο «εκλεκτός» και η «μάζα» διαφοροποιούνται, λοιπόν, όχι μέσα σε μία ιστορική διάρκεια που τούς προσδίδει τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους, αλλά ευθύς εξ αρχής από την παντοδύναμη μοίρα, που ο Δραγούμης ταυτίζει με τις βιολογικές, κληρονομικές καταβολές. Οι εξωτερικοί παράγοντες που συνδέονται με την κοινωνία, τό πολιτισμικό περιβάλλον, τά ε-

ΔΙΚΤΥΟ ΑΝΤΙΠΑΡΑΘΕΣΕΩΝ ΚΑΙ ΑΝΑΛΟΓΙΩΝ ΣΤΟ ΜΥΘΟ ΤΟΥ ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΜΑΖΑΣ

— ΜΑΖΑ = «βιοπαλαιστές, υπάλληλοι, εργάτες, ο λαός, οί σκλάβοι όλοι»	—	ΕΚΛΕΚΤΟΙ = «Οί κυρίαρχες και ανώτερες σε όλα τάξεις της κοινωνίας»
— «Ζούν χαμένοι και κυβερνοούνται από τούς δυνατούς»	—	Δυνατοί, Δεσποτικοί-
— Πολλοί	—	Λίγοι
— Άνιδεοι, ανάξιοι, άνεπίδεκτοι εξέλιξης	—	Μορφωμένοι, δημιουργοί, νομοθέτες, τύραννοι
— Μικροί, ταπεινοί, πρόστυχοι	—	Ξεχωριστοί, εξαιρετικοί, διαλεχτοί

— Ψοφιοσύνη, κούραση

— Ίδανικά της μάζας = δικαιοσύνη, ισότητα, καλύτερες υλικές συνθήκες ζωής, αντιμιλιταρισμός, κοσμοπολιτισμός, μαρξισμός, σοσιαλισμός, ταπεινά ιδανικά, ουτοπίες και όνειρα

— Η μάζα είναι «Πράμα διατάρικο και πρόσκαιρο»

Ζωντανάδα, επιθετικότητα, άγώνας

Ίδανικά τῶν ἐκλεκτῶν = δύναμη, δεσποτισμός, θέληση νά ὀρίζουν ἄνθρωποι, διαφοροποίηση ἀπό τό πλῆθος, ἐλευθερία τοῦ ἀτόμου, ἐθνικισμός, νιτσεισμός, γκομπνισμος, αἰώνια ἰδανικά πού πηγάζουν ἀπό τήν ἴδια τή φύση τῶν ἐκλεκτῶν.

Ὁ ἐκλεκτός εἶναι «αἰώνιος, ὅλων τῶν τόπων καί ὅλων τῶν καιρῶν, ἔξω ἀπό τίς κοινωνίες...»

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ

- Οἱ πολλοί εἶναι «ἀνάξιοι νά χαίρονται τά δικαιώματα τῶν ἐκλεκτῶν»

Ὁ ἐκλεκτός εἶναι ἄξιος «νά παίρνει τά δικαιώματα πού τοῦ ἀρέσουν»

πικτήτητα χαρακτηριστικά, τήν παιδεία, τήν κοινωνικοποίηση κτλ. ὑποτιμοῦνται ἀπερίφραστα καί θεωροῦνται μὴ καθοριστικοί: «Ἡ μοῖρα μου δέν εἶναι ἀπ' ἐξω μου, ξένη δύναμη πού μέ περιορίζει· βρίσκεται μέσα μου, ριζωμένη, χυμένη σ' ὅλα μου τά μέλη, στούς ἱστούς, στά ἀγγεῖα, ρέει μέ τό αἷμα στίς φλέβες καί ἀρτηρίες μου... Εἶναι ὁ χαρακτήρας μου, ἡ ἰδιοσυγκρασία μου, ἡ δυναμική μορφή μου, ὁ ρυθμός μου»²⁴. Γιά ἄλλη μιά φορά ὁ μύθος τοῦ βιολογισμοῦ λειτουργεῖ σάν μέσο ἐπισκίασης τῆς ἱστορικής διάστασης μέσα στήν ὁποία ἐντάσσονται τά κοινωνικά φαινόμενα»²⁵.

Τό κλειστό αὐτό κύκλωμα, μέσα στό ὁποῖο ὁ ἄνθρωπος γεννιέται καί πεθαίνει χωρίς τή δυνατότητα νά ξεφύγει ἀπό τό ἀυθαίρετο καί παντοδύναμο «μοιραῖο», ἀπό τοὺς κληρονομικούς, βιολογικούς καί ψυχολογικούς προσδιορισμούς πού προκαθορίζουν τήν πορεία του, ἀντανακλᾷ, στό ἐπίπεδο τοῦ ἀτόμου, τόν στατικό, φυσικό, αὐτονόητο χαρακτήρα, πού ἀποδίδεται ἀπό τήν κυρίαρχη ἰδεολογία στήν κοινωνική διάρθρωση, στή διαίρεση τῆς κοινωνίας σέ τάξεις. Εἶναι γνωστό ὅτι οἱ ἀντιπρόσωποι τῆς ἀρχουσας τάξης ἔχουν κάθε συμφέρον νά διαιωνίζουν τή θέση, σύμφωνα μέ τή ὁποία οἱ ὑπάρχουσες διαφορές μεταξύ ἀτόμων ἢ μεταξύ κοινωνικῶν τάξεων εἶναι φυσικές καί δέν ὑπάρχονται σέ ἱστορικούς προσδιορισμούς. Ἡ διαιώνιση τῆς κατεστημένης κοινωνικῆς διάρθρωσης καί τῶν δοσμένων σχέσεων παραγωγῆς ὀφείλει τήν σχετική μονιμότητά της στό ὅτι ἐπιβάλλει ὀρισμένα ἰδεολογικά ταξινομικά σχήματα πού ἀποσκοποῦν στό

νά παρουσιάσουν ὡς νόμιμη καί φυσική τήν ὑπάρχουσα κοινωνική δομή. Στό μέτρο πού τά ἰδεολογικά αὐτά σχήματα κατηγοροποίησης καί ταξινόμησης ἀναπαράγουν τίς κυρίαρχες ἰδεολογικές δομές, προσλαμβάνουν τή μορφή αὐτονόητης πραγματικότητας πού ἀπευθύνεται στόν κοινό νοῦ· ἀφοπλίζουν τό κριτικό πνεῦμα ἐπιβάλλοντας ἢ ἐνισχύοντας τήν αὐθόρμητη συγκατάθεση καί τήν ἀποδοχή τῆς κατεστημένης τάξης καί ἰδεολογίας. Οἱ αὐθαίρετες βάσεις πού στηρίζουν τά θεμέλιά τους περνοῦν, ἔτσι, ἀπαρατήρητες.

18. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 153.

19. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 153.

20. *Ὅσοι ζωντανοί*, σελ. 179.

21. *Ὅσοι ζωντανοί*, σελ. 171.

22. *Λέκα ἄρθρα στό Νουμά*, σελ. 24.

23. *Τὸ Σταμάτημα*, σελ. 176.

24. Γιά τή λειτουργία τοῦ βιολογισμοῦ σάν ἐπιλεκτοῦ σημείου ἀναφοράς τῆς ρατσιστικῆς καί ναζιστικῆς ἰδεολογίας βλέπε Colette Guillaumin, *L'ideologie raciste, genese et langage actuel*, Paris, Mouton, 1972.

Μορφές αὐταρχισμού: σημεῖα παλινδρόμησης

- σκέψεις γύρω ἀπό τήν ἀναβίωση
τῆς εἰκονιστικῆς ζωγραφικῆς στήν Εὐρώπη -

τοῦ Benjamin H.D. Buchloh

μετάφραση - ἐπιμέλεια: Κλεοπάτρας Λεονταρίτου

Ὁ ἀναγνώστης πού ἔχει κάποια ἐξοικίωση μέ τά θέματα τέχνης, εἴτε ἀπό θεωρητικό ἐνδιαφέρον εἴτε γιατί ἀπλῶς συχνάξει στίς ἐκθέσεις, θά διαπιστώσει ὅτι τό περιεχόμενο τοῦ παρακάτω μελετήματος δέν ἰσχύει μόνο γιά τίς διεθνείς ἐκδηλώσεις τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν, γιά κάτι πού συμβαίνει ἔξω ἀπό τόν τόπο μας. Οἱ καλλιτεχνικές τάσεις πού παρατηροῦνται στή χώρα μας εἶναι κατά κάποιο τρόπο ἀπόηχος τῶν συμβαινόντων στά διεθνή κέντρα τέχνης, ὅπου ρίχτηκαν καί ρίχνονται κατά καιρούς τά συνθήματα ἀνανέωσης, ἐμφανίζονται οἱ «πρωτοποριακές» τάσεις, κατασκευάζονται οἱ «αὐθεντίες» καί προωθοῦνται χρηματιστηριακά οἱ «ἀξίες» τῶν αἰσθητικῶν ιδεολογιῶν καί συνακόλουθα καί τῶν συγκεκριμένων τους προβολῶν, δηλαδή τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων. Στό ἄρθρο πού ἀκολουθεῖ θά συναντήσουμε τή συστοιχία, τήν ὁμολογότητα πού ὑφίσταται ἀνάμεσα στίς τάσεις τοῦ τόπου μας — μερικές τουλάχιστον ἐκφράσεις τους — καί τό ιδεολογικό-τεχνοτροπικό κλίμα τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς μας στά μεγάλα της φυτώρια.

Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία πώς ὁ ιδεολογι-

κός μηχανισμός καί ἡ κοινωνική αἰτιολογία πού παρουσιάζει ὁ συγγραφέας τοῦ ἄρθρου δέν μποροῦν νά μεταφερθοῦν ἄκριτα καί ἀβασάνιστα σέ κάθε περίπτωση (εἰκαστική) πού ἀναπαράγει, φαινομενικά τουλάχιστον, τά δεδομένα τῶν «αὐθεντιῶν». Πάντως ἡ ἐμφάνιση τούτου ἢ ἐκείνου τοῦ αἰσθητικοῦ στοιχείου σ' ἓνα ἔργο δέν μπορεῖ νά θεωρηθεῖ τελείως τυχαία προβολή τῆς δημιουργικῆς ἐμπνευσης τοῦ καλλιτέχνη. Ἡ καλλιτεχνική παραγωγή τοῦ τόπου μας μαρτυρεῖ — ἄσχετα μέσα ἀπό ποιά κανάλια συντελέστηκε τοῦτο — ἐπηρεασμό, δηλαδή ἐνημέρωση ἢ μίμηση ἢ ὅπως ἀλλιῶς τό ὀνομάσουμε, ἀπό τίς πηγές-ἀφετηρίες τῶν πρωτοδιδαχάντων τό εἶδος, τήν τάση, τόν ιδεολογικό μηχανισμό. Στή φετεινῆ χειμερινή περίοδο τῶν γκαλερί ἐκτέθηκαν ἔργα πού μᾶς φέρνουν κοντά στίς παλινδρομικές τάσεις (ρετρό) πού ἐμφανίστηκαν τήν τελευταία δεκαπενταετία σ' ὅλο τόν κόσμο (ἐκλεκτικισμός, «ἱστορικισμός», νεο-εξπρεσιονισμός κ.λπ). Τό ἄρθρο πού μεταφράσαμε ἐρχεται ἐπίκαιρα νά καλύψει σάν συμπερασματικός ἀπολογισμός ὀρισμένες πλευρές τῆς παραγωγῆς πού προβλήθηκε τό χειμῶνα. Ὁ φι-

* Ἀπό τό περιοδικό *October* τ. 16 (Ἰανουάριος 1981), σσ. 39-68. Οἱ σημειώσεις στό κάτω μέρος τῆς σελίδας μέ ἀστερίσκο εἶναι τῆς μεταφράστριάς.

λότεχνος ἀναγνώστης σίγουρα θά ἀφυπνιστεί στά ντόπια ὁμόλογα καί τούς κριτικούς ὑπαιτιγμούς τοῦ συγγραφέα γιά τά «πρότυπα» τῶν τάσεων πού ἐπέδρασαν ἄμεσα ἢ ἔμμεσα καί πάνω στίς δικές μας. Βλέπουμε τό ἄρθρο σάν αἰσθητικοκοινωνική διαπίστωση καί ὄχι κανένα «κατηγορῶ» κατευθυνόμενο ἐναντίον ὀρισμένων ἐκφράσεων. Δέν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι πολλές φορές οἱ καλλιτέχνες ἀκολουθοῦν καί μιμοῦνται μιά τάση ἀμιγῶς τεχνοτροπικά χωρίς νά ἐπιμένουν στίς ἰδεολογικές της προεκτάσεις — δέν θάταν διόλου παράξενο νά λέγαμε ὅτι ὄχι λίγες φορές κυριολεκτικά τίς ἀγνοοῦν. Ἀδιαφορία ἢ ἀγνοία, πάντως, συνεπάγονται μιά κάποια «ἐνοχή» τοῦ καλλιτέχνη, γιατί, ὅπως λέει ὁ Λούκατς, οὔτε οἱ θεωρητικές οὔτε οἱ αἰσθητικές δεσμεύσεις δέν εἶναι καί τόσο «ἀθῶες». Ἀθῶες ἀπέναντι στίς γενικότερες ἰδεολογικές ζυμώσεις καί ἱστορικές προεκτάσεις μιᾶς ἐποχῆς. Ἐπει-

τα εἶναι καί ἡ «ἐνοχοποιητική» μαρτυρία τῶν προγραμμάτων τῶν ἐκθέσεων πού προδίδουν, ἂν δέν ὁμολογοῦν ἀνοιχτά, τό πόσο ὁ καλλιτέχνης τῆς ἐκθεσης ἢ τό κριτικό φερέφωνό του εἶναι χρεωμένοι στίς τρέχουσες ἰδεολογίες, αἰσθητικές, πολιτικές, φιλοσοφικές καί ἄλλες. Πς περισσότερες βέβαια φορές, τέτοια «ἀτομικά» μαριφέστα τοποθέτησης, μονόσημης ἢ πολύσημης, μαρτυροῦν ἔλλειψη συνάρτησης ὀργανικῆς τῶν προσανατολισμῶν καί πεποιθήσεών τους. Ἀλλά καί ὅταν μιά τεχνική, μιά τεχνοτροπία, μιά αἰσθητική «ἰδιοτροπία» δέν προδίδουν καμιά ἰδεολογική μεθόδευση, καί πάλι, τό περιεχόμενο τοῦ ἔργου ἔχει τίς τελευταῖες του λογικές συνέπειες, πού, καί ὅταν ὁ δημιουργός τίς ἀγνοεῖ ἢ θέλει νά τίς ἀγνοήσει, τόν προδίδουν βραχυπρόθεσμα ἢ μακροπρόθεσμα.

Κ.Α.

Μιά κρίση συνίσταται σέ τοῦτο: τό παλιό πεθαίνει καί τό καινούριο δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ: στή μεσοβασιλεία ἐμφανίζεται μιά μεγάλη ποικιλία ἀπό νοσηρά συμπτώματα.

Α. Γκράμσι, Τετράδια τῆς φυλακῆς

Τί συνετέλεσε ὥστε νά πιστεύουμε ὅτι ἡ ἐπιστροφή στούς παραδοσιακοὺς τρόπους τῆς ζωγραφικῆς, πού συντελέστηκε γύρω στό 1915, δυό σχεδόν χρόνια μετά τήν ἐμφάνιση τοῦ «Κατασκευασμένου» (Ready Made) καί τοῦ «Μαύρου Τετραγώνου» (Black Square)* ἦταν μιά ἀλλαγὴ μεγάλης ἱστορικῆς καί αἰσθητικῆς σημασίας; Καί πῶς ἡ μεταστροφή αὐτή κατάφερε νά θεωρηθεῖ αὐτόνομο ἐπίτευγμα τῶν καλλιτεχνῶν, ἐνῶ στήν πραγματικότητα αὐτοὶ ἦταν ἀπλῶς θεράποντες ἑνός κοινῶν πού ποθοῦσε τήν παλινὸρθωση τῶν κωδίκων ὀπτικῆς ἀναγνωρισιμότητας, δηλαδή τήν ἀποκατάσταση τῆς εἰκονικότητας στή ζωγραφική; Ἀλλά καί ἂν δεχτοῦμε ὅτι πραγματικά τό σύστημα χωρο-οπτικῶν

* Ὁ συγγραφέας ἀναφέρεται στήν ἐποχὴ πού ὀργιάζαν τά πρωτοποριακά κινήματα στή ζωγραφικὴ, εἰδικά στήν περίπτωση τοῦ Μ. Duchamp καί τοῦ Picabia στή Νέα Ὑόρκη. Γιά νά χτυπήσουν τήν τελεματωμένη καί στεῖρα πιά ζωγραφικὴ παράδοση λανσάρουν τό «κατασκευασμένο» (Ready Made), τό ἀντικείμενο δηλ. τῆς μαζικῆς βιομηχανικῆς παραγωγῆς, πού τοῦ ἔδιναν ὑπόσταση αἰσθητικὴ, ἀπλῶς ὑπογράφοντάς το (Duchamp) ἢ μέ τῆ μίμηση, στά σχέδια, ἀληθινῶν μηχανισμῶν (Picabia). Πίστευαν πῶς ἔτσι θά καταπολεμοῦσαν τόν αἰσθητικισμό. Παράλληλο κίνημα ἦταν ὁ «ντανταϊσμός» (Dada), στήν οὐσία μηδενιστικός, πού ἐπληρέασε μεγάλο ἀριθμὸ καλλιτεχνῶν ἀπὸ τό 1916 ὡς τὰ μέσα τοῦ εἰκοσι. Τά πρῶτα βήματα τοῦ σουρρεαλισμοῦ ἔγιναν μέσα σ' αὐτό τό κλίμα τοῦ ἄγριου ἀντι-αἰσθητισμοῦ.

συμβατικότητων πού δέσποσαν στήν εἰκονογραφικὴ παραγωγή ἀπὸ τήν Ἀναγέννηση καί ὕστερα (γιά νά ἐκτοπιστοῦν μεθοδικά ἀπὸ τό δεύτερο μισό τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνα καί ἔπειτα), ξαναβρῆκαν τώρα τό κύρος τους, ἂν ἡ ἱεραρχία τῶν παραστατικῶν σχέσεων μέσα στό ζωγραφικὸ πλάνο ξαναβρῆκε τήν «ὄντολογικὴ» τῆς ἀναγνώριση, τί ἄλλοι παράγοντες, ἐκτός ἀπὸ τοὺς αἰσθητικούς, συνετέλεσαν ὥστε τὰ νέα «ἀναγνωρίσιμα» διαμορφώματα τῆς τέχνης νά ἀποκτήσουν ἱστορικὴ ἀuthenticότητα; Ἐπίσης, ποιά τάξη διέπει τίς διεργασίες αὐτῆς τῆς παλινὸρθωσης καί πῶς τοῦτες συναρθρώνονται; Ἐχομε, μ' ἄλλα λόγια, νά κάνουμε μέ μιά ἀπλή αἰτιακὴ σχέση, μέ μιά μηχανιστικὴ ἀντίδραση στίς συνεχῶς ἀξανάομενες πολιτικὲς πιέσεις; Ἡ μήπως ἡ ζοφερὴ ἀνωνυμία καί ἡ παθητικότητα τῶν μιμητικῶν παρορμήσεων πού παρατηροῦνται στήν εὐρωπαϊκὴ τέχνη στίς δεκαετίες τοῦ εἰκοσι καί τριάντα, ὑπῆρξαν τό ἀναπόφευκτο ἀποτέλεσμα τῶν βάνουσιων περιορισμῶν τῆς πολιτικοοικονομικῆς ζωῆς τῆς περιόδου αὐτῆς;

Θά νόμιζε κανεὶς ὅτι οἱ τάσεις τῆς *Neue Sachlichkeit** καί τῆς *Pittura Metafisica* προετοίμασαν τό δρόμο γιά τήν τελικὴ ἐπικράτηση τῆς καθαυτοῦ ολοκληρωτικῆς ζωγραφικῆς τεχνοτροπίας (ζωγραφικὴ τῆς φασιστικῆς Ἰταλίας καί Γερμανίας καί σοσιαλιστικός ρεαλισμὸς τῆς σταλινικῆς Ρωσίας). Ὅταν ὁ

Λούκατς στο έργο του *Προβλήματα του ρεαλισμού* εξετάζει το θέμα της ανόδου και παρακμής του εξπρεσιονισμού, έδειχνε ότι είχε συνειδητοποιήσει τη σχέση ανάμεσα στα δύο φαινόμενα: ώστόσο δεν διευκρινίζει τις πραγματικές διαδικασίες διασύνδεσης του πρωτοφασισμού με τις αντιδραστικές πρακτικές της τέχνης. Έγραφε: «Ο ρεαλισμός της *Neue Sachlichkeit* είναι τόσο ξεκάθαρα άπολογητικός, πού εύκολα θά μπορούσε νά συγχωνευτεί με τήν φασιστική κληρονομιά». Είναι αλήθεια περίεργο πού τόσο ο παραδοσιακός μαρξισμός όσο και ο τυπικός φιλελευθερισμός αλλάσσουν τόν καλλιτέχνη από τις ευθύνες του ως πολιτικοκοινωνικού ατόμου: ο παραδοσιακός μαρξισμός με τό μοντέλο του αντικατοπτρισμού (Reflexion)* του ιστορικού ντετερμινισμού· ο φιλελευθερισμός, γιατί πιστεύει στην άπερίοριστη και ανεξέλεγκτη ελευθερία της δημιουργίας και έκφρασης του καλλιτέχνη. Και οι δύο πολιτικές θέσεις άναγνωρίζουν ετσι στον καλλιτέχνη τό προνόμιο νά χρησιμοποιεί τήν άναγκαιότητα πού τούς καθορίζει γιά νά παράγουν άσύνειδα άναπαραστάσεις τού ιδεολογικού κόσμου.

Δέν θά ήταν, ώστόσο, όρθότερο νά δούμε τις ριζικές αλλαγές τού μεσοπολέμου, με τις καίριες επιλογές τών δημιουργικών διαδικασιών και τις εικονογραφικές άναγωγές και συμβατικότητες, σάν κάτι προμελετημένο και ύπολογισμένο; Δέν θά έπρεπε νά ύποθέσουμε ότι, όταν οι καλλιτέχνες έκαναν τις επιλογές τους είχαν επίγνωση τών συνεπειών και διακλαδώσεων τους, καθώς και της έντασης πού θά συνεπαγόταν άναπόδραστα ή διαδικασία της αισθητικής άναγνωρισιμότητας (εικονικότητας) και της ιδεολογικής άναπαράστασης;

Έκείνο πού μās ενδιαφέρει εδώ είναι σέ τί βαθμό ή έπανανακάλυψη και έπαναχρησιμοποίηση τών εικονογραφικών τρόπων της σύγχρονης ζωγραφικής αντικατοπτρίζει ή σέ ποιό βαθμό άντιμάχεται διαβρωτικά τόν ιδεολογικό άντίκτυπο τού αύξανόμενου άυταρχισμού· ή, επίσης, κατά πόσο ή τάση αύτή άπλώς άνέχεται ή έπωφελεϊται από τή συνεχώς πιο φανερή πρόθεση της πολιτικής αύτης πρακτικής ή και, άκόμα χειρότερα, σέ ποιό βαθμό συντελεί κυνικά στη δημιουργία ενός πολιτιστικού άυταρχικού κλίματος

* Κίνηση της γερμανικής ζωγραφικής στα μέσα του 1920. Σε αντίθεση με κάθε είδους αφάιρηση ή ιδεαλισμό, και, βασικά, βέβαια, τόν εξπρεσιονισμό, οι καλλιτέχνες πού τόν αντιπροώπευαν διακήρυχναν ότι αγωνίζονταν γιά μια «τίμια αντικαιμενικότητα» (Sachlichkeit), τή «νέα αντικαιμενικότητα». Στα έργα τους πρόβαλαν άνεπιτήδευτα τήν καθημερινή πραγματικότητα, άκόμα και αν τούτη παρουσιάζει βαναυσότητες. Κυνικότητα αισθήματος και στυλιστική άντιδραστικότητα αποτελούν τά χυπητά χαρακτηριστικά της τάσης αύτης. Κύριοι εκπρόσωποι της ήταν οι Όττο Ντις και Γκεόργκ Ι κρόζ, αλλά και καλλιτέχνες όπως οι Μπέκμαν και Χόφερ εμφανίζουν παραπλήσιες τάσεις. Έξέχουσα λογοτεχνική μορφή τού κινήματος ήταν ο Μπρέχτ.

* Η ιδεολογία και ή μορφή τού έργου τέχνης «καθορίζεται» από τις κοινωνικοοικονομικές δομές, άντικαθρεφτίζει υποχρεωτικά τήν κίνηση της ιστορίας (πάλι τών τάσεων, ιδεολογία τού προλεταριάτου κλπ. (Σημ. Μ.).

1. Georg Lukacs. "Grösse und Verfall des Expressionismus" (1934), στο *Probleme des Realismus*. τομ. I τών *Gesammelte Werke*. Berlin 1971. σ. 147.

2. Asja Lacis. *Revolutionär im Beruf*, έπιμ. Hildegard Brenner. Μόναχο 1971, σ. 44.

πού θά μās εξοικειώσει με τις πολιτικές πραγματικότητες πού επίκεινται.

Γιά νά μπορέσουμε νά αναλύσουμε τό φαινόμενο αυτό της συντριβής τού μοντερνισμού, θά ήταν καλό νά συνειδητοποιήσουμε πρώτα ότι δέν πρόκειται γιά κάτι πρωτόφαντο. Η χρεωκοπία της καπιταλιστικής οικονομίας και πολιτικής — κάτι πού στόν αιώνα μας προβλέφτηκε συστηματικά και επανειλημμένα — συνοδεύτηκε από τό ρυθμό όρισμένων αισθητικών έκδηλώσεων. Στην άρχή εμφανίζονται κινήματα τέχνης με μεγάλη δυναμικότητα κριτικής μαχητικότητας ενάντιον της άρχουσας ιδεολογίας. Η κίνηση αύτή αίρεται άργότερα από τούς ίδιους τούς εισηγητές της, πού τώρα *έσωτερικεύουν τήν καταπίεση* (ύπογραμμίζω) με μορφή επίμονων όραμάτων νηπιάζουσας ή άποδυαμοτικής μελαγχολίας, γιά νά καταλήξουν σέ έκδηλώσεις άνοιχτής λατρείας γιά τις αντιδραστικές δυνάμεις. Δέν πρέπει, επίσης, νά ξεχνούμε μέσα στό σάλο τού «μεταμοντερνισμού» και της «κατάρρευσης της πρωτοποριακής τέχνης», ότι έχουμε νά κάνουμε με ένα κυκλικό φαινόμενο, όπως άκριβώς συμβαίνει με τήν κρίση της καπιταλιστικής οικονομίας στό χώρο της πολιτικής ιστορίας τού εικοστού αιώνα (ύπερπαραγωγή, τεχνητή άνεργία, άνάγκη επέκτασης της διεθνούς άγοράς και τών κερδών και ή συνακόλουθη πολεμοκαπηλεία σάν τό μυστικό γιά τή λύση τών προβλημάτων τού ώριμου καπιταλισμού).

Αν ή τρέχουσα αισθητική κριτική δέν τοποθετήσει όλα αυτά τά φαινόμενα στό ιστορικό τους πλαίσιο και δέν δει πίσω από τό ζήλο πού επιδεικνύουν όλες οι πλευρές νά μās πείσουν ότι ή πρωτοπορία πέθανε έχοντας εκπληρώσει τήν άποστολή της και ότι της άναγνωρίσθηκε άνετη θέση μέσα στόν πλουραλισμό τών μηνυμάτων και της αισθητικής μασκαράτας, τότε θά γίνει συνέννοχος στη δημιουργία ενός κλίματος παθητικότητας και άπελπισίας. Η μεταμοντερνιστική ιδεολογία φαίνεται λησμονεί τούς λεπτούς αλλά διαφανέστατους έλιγμούς της πολιτικής καταπίεσης-άπαραιτήτους γιά τήν επιβίωση της ύπάρχουσας κοινωνικοπολιτικής δομής. Σ' ένα τέτοιο κλίμα οι συμβολικοί τρόποι έκφρασης τού συγκεκριμένου μετατρέπονται σέ έσωτερικευμένες άλληγορίες ρετρό (μορφολογικές άναβιώσεις). Αν δεχτούμε ότι στη βάση τού άλληγορικού τρόπου έκφρασης βρίσκεται ή μελαγχολία (Μπένγιαμιν), θά πρέπει επίσης νά δεχτούμε ότι ή μελαγχολία είναι άποτέλεσμα άπαγόρευσης και καταπίεσης. Τό βαρυσήμαντο έργο τού Βάλτερ Μπένγιαμιν *Η καταγωγή τού γερμανικού τραγικού δράματος*, έργο-κλειδί γιά τή μεταπρωτοποριακή αισθητική και σημείο άναφοράς κάθε σύγχρονης μελέτης γιά τήν άναβίωση της άλληγορίας στην τέχνη, γράφτηκε άκριβώς τήν εποχή πού άρχισε νά άνέρχεται ο ναζισμός στη Γερμανία. Ο συγγραφέας, μās λέει ο φίλος του Άζα Λάσις:

«Έλεγε ότι δέν θεωρούσε τή θέση πού άνέπτυσσε σάν μία άπλή άκαδημαϊκή έρευνα, αλλά ότι είχε άμεσες διασυνδέσεις με τά καυτά προβλήματα της σύγχρονης λογοτεχνίας. Έπέμενε καθαρά στό γεγονός ότι στό έργο του αυτό έβλεπε τή δραματουργία της μπαρόκ περιόδου της Γερμανίας σάν τό όμόλογο της προσπάθειας τού εξπρεσιονισμού γιά άναζήτηση ενός τυπικού γλωσσικού ιδιώματος. Για αυτό άκριβώς, έλεγε, πραγματεύομαι τόσο διεξοδικά τά προβλήματα της άλληγορίας, τών έμβλημάτων και τών τελετουργικών σχημάτων»².

Στήν *Εισαγωγή* στο παραπάνω έργο ο Γκ. Στάινερ γράφει:

«Όπως στά χρόνια της κρίσης που δημιουργήθηκε από τον Τριακονταετή πόλεμο, έτσι και στην περίοδο της Βαϊμάρης, οι ακρότητες αντικατοπτρίζονται στην τέχνη και τις κριτικές συζητήσεις. Έχοντας επίσημάνει τις αναλογίες ο Μπένγιαμιν κλείνει το έργο του με συμπερασματικούς υπαινιγμούς για μία θεωρία πολιτισμικής ύποτροπής: οι εποχές παρακμής μοιάζουν όχι μόνο στά πάθη τους αλλά και στό περιεργό κλίμα ρητορικής και αισθητικής βιαιότητας...

Έτσι, η μελέτη του μπαρόκ δέν αποτελεί απλά μία αρχαιοδιφική επίδοση: αντικαθρεφτίζει, προεικονίζει και βοηθάει στην κατανόηση του σκοτεινού παρόντος»³.

Καταπίεση και αναπαράσταση

Είναι γεγονός άναμφισβήτητο ότι ο πρώτος σημαντικός κλωνισμός του πρωτοποριακού εικαστικού ιδιώματος σημειώθηκε στις αρχές του Πρώτου παγκοσμίου πολέμου και σηματοδοτήθηκε από τό τέλος του κυβισμού και του φουτουρισμού και την εγκατάλειψη των αισθητικών ιδεωδών πρωτοπορίας από τους ίδιους τους καλλιτέχνες που τις είχαν λανσάρει. Έχοντας φτάσει μπρος στό άδιέξοδο της ίδιας τους της άκαδημαϊκοποίησης και την εξάντληση της ιστορικής σημασίας του κινήματος τους, οι Πικάσο, Ντεραίν, Καρρά, Σεβερίνι — για νά αναφερθούμε μόνο σέ μερικούς από τους επιφανέστερους εκπρόσωπους της εικαστικής πρωτοπορίας— έρριξαν τό σύνθημα της επιστροφής στις παραδοσιακές αξίες της μεγάλης τέχνης. Για νά συγκαλύψουν την κατάσταση αυτή έδημιούργησαν τό *μύθο ενός νέου* κλασικισμού, επέμειναν στη συνέχιση της παραδοσιακής παλέτας— ενώ λίγο πρωτύτερα την είχαν στριμώξει επικίνδυνα— που τώρα την έβλεπαν σάν πολύτιμο αγαθό που έπρεπε νά αναζωογονηθεί. Άπ' όλη αυτή την κατάσταση ξεκίνησε η άνικανότητα και η πεισματική άρνησή τους νά αντιμετώπισουν τις επιστημολογικές συνέπειες του έργου τους. Ήδη από τό 1913, νεότεροί τους καλλιτέχνες, που προχωρούσαν μέ πλατύτερα πολιτικοκοινωνικά και ιστορικά κριτήρια και μέ προοπτική έξουδετέρωσης των πολιτιστικών θέσεων της ευρωπαϊκής αστικής τάξης, είχαν προωθήσει τις ιδέες των πρεσβυτέρων τους πολύ περισσότερο. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ο Ντυσάμπ (Duschamp) στην Άμερική και ο Μάλεβιτς και οι κονστρουκτιβιστές στη Ρωσία. Άλλά άκόμα και στό Παρίσι, καλλιτέχνες όπως ο Φ. Πικάμπια αναγνώριζαν την επικείμενη πτώση του κυβισμού. Γυρίζοντας από τή Νέα Ύόρκη, ο τελευταίος έγραψε:

«Καθώς ξέρετε, έχω ξεπεράσει αυτό τό στάδιο εξέλιξης και δέν θεωρώ πιά τόν εαυτό μου κυβιστή. Συνειδητοποίησα ότι δέν μπορεί κανείς νά ζωγραφίζει επάπειρον κύβους για νά εκφράσει τους στοχασμούς και τά ψυχικά του βιώματα»⁴.

Και στό *μανιφέστο* του για τή *Σχολή του Άμορφισμού*

(L' Ecole Amorphiste), δημοσιευμένο σέ ειδικό τεύχος του *Camera Work* (1913), γράφει άκόμα σαφέστερα: «Είπαν για τόν Πικάσο ότι μελετά τά αντικείμενα όπως ο χειρουργός ανατέμνει ένα πτώμα. Δέν μας χρειάζονται πιά αυτά τά ενοχλητικά πτώματα που λέγονται αντικείμενα»⁵.

Άκόμα και τό 1923 συνεχίζονταν στό Παρίσι οι διαμάχες ανάμεσα στις διάφορες ομάδες πρωτοπορίας. Μέ την ευκαιρία της πρεμιέρας του *Coeur à Gai.* του Τριστάν Τζάρα, του εισηγητή του Ντανταϊσμού, έπεσαν γροθιές ανάμεσα στους θεατές, όταν ένας από τους καλλιτέχνες πήδηξε στη σκηνή και φώναξε: «Ο Πικάσο πέθανε στό πεδίο της μάχης»⁶. Άλλά άκόμα και καλλιτέχνες που είχαν συνταχθεί μέ τόν κυβισμό, στό τέλος της δεύτερης δεκαετίας του 1900, συνειδητοποίησαν ότι αυτός είχε εξαντληθεί, χωρίς ώστόσο νά προσφέρουν σάν διέξοδο την επιστροφή στό παρελθόν. Ο Μπλαϊζ Σαντράρς π.χ., στό «Γιατί ο κύβος φθειρείται;» (*Pourquoi le cube s'effrite?*, 1919), εξαγγέλλει τό τέλος του προορισμού του κυβιστικού ιδιώματος. Την ίδια επίσης εποχή παρουσιάζονται και μερικές ιδεολογικές δικαιολογίες για την κάμψη που είχε αρχίσει γύρω στό 1914-1915. Άνάμεσα στό ντοκουμέντα του νέου «αυταρχικού» κλασικισμού είναι ένα φυλλάδιο που είχε εκδόσει ο έμπορος κυβιστικών έργων Λ. Ρόζενμπεργκ τό 1920 μέ τίτλο «Κυβισμός και Παράδοση» και τό «Μερικές προθέσεις του Κυβισμού» (*Quelques intentions du cubisme*) του Μωρίς Ραιβάλ (γραμμένο τό 1919 και δημοσιευμένο τό 1920). Στο τελευταίο κείμενο συναντούμε τά παρακάτω:

«Έξακολουθώ νά πιστεύω ότι η γνώση των μεγάλων δασκάλων της τέχνης, η κατανόηση του έργου τους και ο σεβασμός για την παράδοση μπορεί νά προσφέρουν ισχυρά στηρίγματα»⁷.

Σωστά ερμηνευμένη η δήλωση αυτή άποκαλύπτει, στην προσπάθειά της νά νομιμοποιήσει την άκαδημαϊκοποίηση του γερασμένου και άρρωστου κυβισμού, την έγγενή τάση προς ένα νέο κλασικισμό. Και τότε, όπως και τώρα, οι όροι-κλειδιά της ιδεολογικής αντίδρασης αυτού του τύπου είναι η έξιδανίκηση των αιώνων μνημείων της τέχνης και των μεγάλων δασκάλων, η προσπάθεια καθιέρωσης μιας νέας αισθητικής ορθοδοξίας και η απαίτηση σεβασμού για την πολιτιστική παράδοση. Είναι μία σταθερά του συνδρόμου του αυταρχισμού νά επικαλείται και κατακυρώνει τά «αίωνια» η παλιά συστήματα τάξης, όπως η αυθεντία της ιστορίας, ο νόμος του πρωτογονισμού, ο πατερναλισμός του άφέντη κ.λπ. κ.λπ.). Η ανεξίτηλη ιστορία του παρελθόντος χρησιμεύει για σημείο προβολής άποτυχημένων σχημάτων του παρόντος. Τό 1915 ο Πικάσο ξαναγυρίζει κι αυτός στό εικονιστικό ιδίωμα ζωγραφικής μέ τό πορτρέτο του κυβιστή ποιητή Μάξ Ζακόμπ, που είχε μεταστραφεί στόν καθολικισμό. Τό μοντέλο άπεικονίζεται μέ εμφάνιση χωρικού της Βρε-

5. Fr. Picabia. "Manifeste de l' Ecole Amorphiste", σ. 68.

6. William Rubin. *Picasso*. New York 1980 (Modern Art Gallery). Τελικά κι αυτοί άκόμα οι κριτικοί που είχαν συνηγορήσει για τόν Πικάσο, αναγκάστηκαν νά αναγνωρίσουν την παρακμή του: «...ο Πικάσο ανήκει στό παρελθόν. Η πτώση του αποτελεί ένα από τά πιο συνταραχτικά προβλήματα της εποχής μας» (Germain Bazin. Άναφέρεται στό προαναφερόμενο έργο του Rubin, σ. 277).

7. Maurice Raynal. "Quelques intentions du cubisme", στό *Bulletin de l' effort moderne*, άριθ. 4 (1924), 4.

3. G. Steiner. «Εισαγωγή», στό Walter Benjamin. *The Origin of German Tragic Drama*. London 1977. σ. 24.

4. Fr. Picabia. "Comment je vois New York" στό Fr. Picabia. Paris. Musée National d' Art Moderne. 1976 σ. 66.

τάνης και σέ στυλ Ingres, δίνοντάς μας έτσι μία ιδέα του εκλεκτικισμού που χρειάζεται για να μπορέσει ο καλλιτέχνης να επιτύχει την στυλιστική ισορροπία της κλασικής απλότητας που, υποτίθεται, παρέχει τη δυνατότητα πρόσβασης στην άρχετυπική ουσία της ανθρώπινης εμπειρίας. Μετά απ' αυτό το ξεκίνημα ο ιστορικιστικός εκλεκτικισμός* μετατρέπεται σε καλλιτεχνική αρχή για να καταλήξει σε προγραμματική διακήρυξη μιάς νέας *avant-garde*. Όπως η «Ανάκληση σε τάξη» (*Rappel à l'Ordre*) του Ζάν Κοκτώ (1926).

Η στυλιστική ετερογένεια στο έργο του Πικάσο άντλει το κύρος της από το κληροδότημα της ιστορίας της τέχνης και εντείνεται γύρω στο 1917. Δεν είναι μόνον η επίδραση του πορτρέτου του Ingres. Από το ταξίδι του στην Ιταλία, παρέα με τον Κοκτώ, αποκομίζει τις εντυπώσεις-επιδράσεις της εικονογραφίας της Κομέντια ντελ Άρτε και των τοιχογραφιών του *Herculaneum*. Οί μελετητές του Πικάσο επισημαίνουν, εξάλλου, την επίδραση των γλυπτών της ζωοφόρου του Παρθενώνα, των λευκόμορφων αγγείων του Λούβρου, τὰ σχέδια χωρικών του Μιλλέ, των τελευταίων γυνών του Ρενουάρ, του πουαντιλισμού του Σερά. Δεν πρέπει βέβαια να παραλείψουμε τις αυτο-αναφορές του καλλιτέχνη στον συνθετικό του κυβισμό, που τόσο πολύ προσφερόταν στον έντονο αισθησιασμό του διακοσμητικού του στυλ στις αρχές του αιώνα.

Και πάλι το κλειδί για την κατανόηση όλων αυτών των έργων μας το προσφέρει, χωρίς να το θέλει, ο Μωρίς Ραινάλ, όταν στην περιγραφή των *Τριών Σωματοφυλάκων* του Πικάσο (1921) γράφει ότι μοιάζει «μάλλον με μία υπέροχη προθήκη των κυβιστικών επινοήσεων και ανακαλύψεων».⁸ Η ελεύθερη διακύμανση των κυβιστικών στοιχείων και η εναλλαξιμότητά τους μαρτυρούν πώς το νέο αυτό εικαστικό ιδίωμα — ξεκομμένο τώρα από την αρχική συμβολική του λειτουργία — υποστασιοποιήθηκε σε ένα στυλ, που αντί να εκπληρώνει κάποιο λειτουργικό σκοπό μεταβλήθηκε σε καλλιτεχνικό αγαθό (*commodity*) μέσα σ' ένα δυσλειτουργικό σύστημα. Με άλλο λόγια, εντάχθηκε στις κατηγορίες εκείνης της καλλιτεχνικής παραγωγής που από την ίδια τους τη φύση δεν βοηθούν στην άναχαίτιση της «άλλοτρίωσης αυτής, δηλαδή της απολειτουργικοποίησης του αισθητικού προϊόντος, γιατί αγνοούν τελείως τους ένστικτώδεις μηχανισμούς αυτοπροστασίας της τέχνης» και τέτοιες κατηγορίες είναι η διακοσμητική, ή μόδα, τὰ αντικείμενα τέχνης (*objets d'art*) κ.λπ.

* Σέ αισθητικά συμφοραζόμενα ο όρος *ιστορικισμός* παίρνει διαφορετική έννοιολογική απόχρωση από την κλασική χρησιμοποίησή του μέσα σε καθαρά ιστορικό πλαίσιο, παρ' όλο που και στις δυο περιπτώσεις διατηρεί το στοιχείο του σχετικισμού και του εκλεκτικισμού ή της καθολικευτικής τάσης (άναγωγιμότητα ρετρό, κατά κάποιο τρόπο), ενός γεγονότος σε κάποια δεδομένη στιγμή της ιστορίας. Άς σημειωθεί, πάντως, ότι όλες οι χρήσεις του όρου είναι άποηχος των ρομαντικών ιστορικιστικών θεωριών του Χέρντερ. Ειδικά, άναφορικά με την τέχνη, ο στυλιστικός ιστορικισμός είναι η τάση που παρουσιάστηκε από το 1820-90 στην Εύρωπη, όταν όλα τὰ στυλ της δυτικής παράδοσης, και προς το τέλος του αιώνα και της ανατολικής, άναπαράχθηκαν, μεταμορφώθηκαν και άναδημιουργήθηκαν. Όπως γράφει ένας μελετητής, ο δέκατος ένατος αιώνας υπήρξε το χωνευτήρι των καλλιτεχνικών ιδεών όλων των αιώνων και όλων των χωρών. Η τάση «ρετρό», άλλοτε δημιουργικότερη και άλλοτε δουλικότερη, είναι χαρακτηριστικό και της εποχής μας.

8. Όπ. παρ.

Ό μετασχηματισμός της τέχνης από την πρακτική της ύλικής και διαλεκτικής υπέρβασης της ιδεολογίας στη στατική κατάφαση της άλλοτρίωσης και η άναγωγή της σε ψυχοσεξουαλικές άπωθήσεις θεωρούνται από τό Λεό Μπερσανί άφετηρία για τή στροφή προς τον άλληγορικό τρόπο άπόδοσης:

Άλληγορία είναι ή προέκταση του συγκεκριμένου στη μνήμη και τή φαντασία. Άλλά ή άρνηση της επιθυμίας μας οδηγεί σε ένα στατικό και στατικοποιητικό τύπο άφαιρέσης. Άντί δηλαδή ή τελευταία να μιμείται μία διαδικασία άτέλειωτων υποκαταστάσεων (τήν άσταμάτητη «πορεία» της επιθυμίας μέσα από διάφορες εικόνες), ή άφαιρέση άποβαίνει ή υπέρβαση της διαδικασίας αυτής. Έτσι φτάνομε στην άλληγορική τέχνη.⁹

Η παραπάνω παρατήρηση ισχύει σε μεγάλο βαθμό για τή λεγόμενη *μεταφυσική ζωγραφική* (*Pittura Metafisica*) που έγκαινιάστηκε με τον Ντε Κίρικο και τον πρώην φουτουριστή Καρρά γύρω στο 1913. Η μεταστροφή αυτή τόσο των φουτουριστών όσο και των κυβιστών συνεπαγόταν όχι μόνο μιάν άνανέωση του σεβασμού για τήν πολιτιστική παράδοση — ενώ λίγο παλιότερα της είχαν εναντιωθεί φανατικά — άλλά και μία νέα εικονογραφία με άντικείμενο τήν άσκοπη, άνεργάτιστη και έφιαλτική συνάθροιση καθημερινών άντικειμένων ζωγραφισμένων με σχολαστική επιμέλεια και σεβασμό στις συμβατικότητες της κλασικής ζωγραφικής. Ό Ντέ Κίρικο χαρακτηρίζει τὰ έργα του σαν σκηνικό μοντάρισμα για άγνωστα, επικείμενα «δρώμενα» και τονίζει τό δαιμονικό στοιχείο που ένδημεί στα παρισιανόμενα: «Τό μεταφυσικό έργο τέχνης», γράφει, μοιάζει χαρούμενο. Και, όμως, μένει κανείς με τήν έντύπωση ότι κάτι πρόκειται να συμβεί στον χαρωπό αυτό κόσμο».¹⁰ Άλλου, πάλι, μιλάει για τήν τραγωδία της χαράς, που δεν είναι άλλο από τή γαλήνη που βασιλεύει πριν από τή θύελλα. Ό καμβάς του έργου είναι ή σκηνή που πρόκειται να συμβούν όλα αυτά. Όπως λέει ο ίταλός κριτικός της τέχνης Ούμπερτο Σίλβα, ο Ντέ Κίρικο είναι ή προσωποποίηση της ίταλικής άρρώστιας του Κρότσε: όχι τέλειος φασισμός άκόμα, άλλά ο φόβος για τον έρχομό του».¹¹

Όπως στην περίπτωση του Πικάσο, οί φουτουριστές τώρα άποκηρύσσουν τήν άνεικονική τους περίοδο και τις διαδικασίες κατακεραμιτισμού και άναγωγής της εικόνας σε στοιχειακά μορφώματα.

Τήν ίδια τύχη είχε και ή τεχνική του κολλάζ που είχε επιβάλει στη ζωγραφική επιφάνεια τήν ταυτόχρονη παρουσία ετερογενών ύλικών και διαδικασιών και είχε χρησιμοποιηθεί για τή δυναμική διασύνδεση των αισθητικών φαινομένων με τό πολιτικοκοινωνικό περίγυρο*. Δεν είναι τυχαίο γεγονός τό ότι ο φουτουρι-

9. Leo Bersani, *Baudelaire and Freud*. Berkeley, 1977, σ. 98.

10. Giorgio de Chirico "Über die metaphysische Kunst" στο *Wir Metaphysiker*. Berlin, άριθ. 15.

11. Umberto Silva, *Kunst und Ideologie des Fascismus*. Frankfurt, σ. 18.

* Στην προσπάθειά τους να διευρύνουν τή γνώση γύρω από τον άνθρωπο και τον κόσμο, να εισδύσουν στο βάθος της συνείδησης και να ξεπεράσουν τὰ άπλά «όρατά», οί σουρρεαλιστές χρησιμοποίησαν κάθε μέσο που θά τους επέτρεπε να προσεγγίσουν στο άκέραιο τό άν και τό σύμπαν. Όνειρο, ψυχανάλυση, μύθος, σύμβολο, άλληγορία, γνώση μαγείας και άποκρυφισμού, ψυχικός και γλωσσικός άυτοματισμός,

στής Σεβερίνι έκανε τήν επανεμφάνισή του ώς «παραδοσιακός» μέ τό έργο *Μητρότητα*, πού παρουσιάζει μιά μητέρα πού θηλάζει σέ πόζα άναγεννησιακής μαντόνας. Κι άκόμα πιά χτυπητή είναι ή περίπτωση τού Καρρά, ενός άπό τούς σημαντικότερους φουτουριστές, πού είχε άνανεώσει τή ζωγραφική σημειολογία μέ συστηματική παραβίαση τών όπτικών και λεκτικών κωδίκων ένθέτοντας συντρίμια λόγου στό ζωγραφικό έργο, μηχανοποιώντας τίς διαδικασίες τής ζωγραφικής και συμπαραθέτοντας ζωγραφικά και κατασκευασμένα άναρτάκιμα. Αύτός ό ίδιος τώρα στρέφεται στήν άναπαράσταση βιβλικών σκηνών μέ τεχνολογία τής σχολής τής Τοσκάνης.

“Όπως ή «άνακάλυψη» τής ιστορικής παράδοσης βοηθάει τήν άυταρχική ιδεολογία νά δικαιολογήσει τή χρεωκοπία τού μοντερνισμού (όρθολογισμός, τεχνολογία, προοδευτισμός), έτσι ή παλινόρθωση τής άταβιστικής αντίληψης γιά τό μεγάλο καλλιτέχνη Δάσκαλο βοηθάει στή *συνέχιση* μιάς κουλτούρας προσανατολισμένης στόν έσωτερικό έλιτισμό, πράγμα πού κατοχυρώνει τό δικαίωμα τής έλίτ νά συνεχίσει τόν ήγεμονικό πολιτικά και πολιτισμικά ρόλο τής. “Η ίδια ή γλώσσα τών καλλιτεχνών αυτών ειδικά (γιατί δέν πρέπει νά ξεχνούμε πώς παράλληλα ύφίσταται και ένα αντίθετο ρεύμα όρισμού τής καλλιτεχνικής δημιουργίας, στή Σοβιετική Ένωση) μαρτυρεί άπροκάλυπτα τήν πολλαπλή διασύνδεση άνάμεσα στήν άισθητική αύθεντία και τόν έξουσιαστικό άυταρχισμό.

Θά πάρουμε εδώ τρία παραδείγματα άπό τρείς διαφορετικές δεκαετίες:

«Υστερία και έρασιτεχνισμός είναι καταδικασμένες σέ θάνατο. Πιστεύω ότι όλοι βαρέθηκαν πιά τόν τυλετταντισμό: είτε στήν πολιτική είτε στήν λογοτεχνία είτε στή ζωγραφική¹²» (Τζόρτζιο Ντέ Κίρικο, 1919).

Και ό Φράνσις Πικάμπια:

«Ο σοσιαλισμός έφευρέθηκε άπό τίς μετριότητες και τούς άδύνατους. Μπορείτε νά φανταστείτε τό σοσιαλισμό ή τόν κομμουνισμό στήν τέχνη και τόν έρωτα; Θά ξεσπαγε κανείς σέ γέλια μέ κάτι τέτοιο, αν δέν φοβόταν τίς συνέπειες¹³». (Francis Picabia, 1927).

Τέλος, ό Πικάσο έκανε τήν περίφημη δήλωση τό 1935:

«Θάπρεπε νά ύπάρχει μιά άπόλυτη δικτατορία (...) μιά δικτατορία τών ζωγράφων (...) μιά δικτατορία ενός ζωγράφου (...) γιά νά καταπνίξει όλους εκείνους πού μās πρόσωσαν, και τούς άπατεώνες, γιά νά άπαγορεύσει τά τεχνάσματα, τούς μαυρισμούς, τή γοητεία (τά *έλκυστικά*), τήν ιστορία και ένα σωρό άλλα».¹⁴

Σάν πεισματάρηδες γερασμένοι άρχοντες, οί καλλιτέχνες τής παλιάς φρουράς άρνούνται νά παραιτηθούν

προσφέρουν νέες πτυχές στήν άπο-κάλυψη τής αλήθειας. Άποδεσμεύοντας τό «βάθος» τού ανθρώπου (συνείδησης) άποβλέπει στήν έλευθερία τού όντος άλλα και στή συμπλήρωση τής γνώσης πού μās προσφέρει γι' αυτό ή λογική άπό μόνη τής. Συνεχιστές τού ρομαντικού προγράμματος βλέπουν στή φαντασία τή μοναδική δύναμη πού μπορεί ν' άγκαλιάσει και νά «όλοκληρώσει» τήν εικόνα τής ύπαρξης, τού Είναι. Λογική και παράλογο άλληλοσυμπληρώνονται, «συγκοινωνούν» όπως έλεγε ό θεωρητικός τού κινήματος Α. Μπρετόν. “Η άλχημική αύτή διάθεση βρίσκει τήν εικαστική τής έφαρμογή στήν τεχνική τού κολλάζ. Οί «έπικολλήσεις» φαίνονται άσύνδετες και παράταιρες άλλα συνυπάρχουν, όπως τό λογικό και τό παράλογο, τό φανταστικό και τό έμπειρικό, τό πραγματικό και τό υπερβατικό. «Τό έργο τής τέχνης, έλεγε ό Κλεε, δέν άποδίδει τό όρατό άλλα όρατοποιεί τό άόρατο».

μέ ισχυρογνωμοσύνη πού αύξάνει σέ άμεση άναλογία πρός τή συνείσθηση τής άδυναμίας τους νά σώσουν μιά πρακτική πού δέν έχει πιά βιωσιμότητα. Σάν τό γερμανό ντανταϊστή Κρίστιαν Σάντ (Chr. Schad) στίς άρχές τού αιώνα μας, πού προσπάθησε νά δώσει έναν

12. Giorgio de Chirico. *Valori Plastici*, άριθ. 3-4. Roma 1919. Πρώτη σαφής εκδήλωση αύτου τού φαινομένου είναι ή διακήρυξη τού Giorgio de Chirico: "pictor sum classicus!" (είμαι κλασικός ζωγράφος!), μέ τήν όποια τελειώνει τό κάλεσμα του γιά επιστροφή στόν νόμο τής ιστορίας και τόν κλασικό ρυθμό. Πρόκειται γιά τό *Μανιφέστο* «Επιστροφή στήν Τέχνη» πού δημοσιεύτηκε στό *Valori Plastici* (1919). Παρόμοια μέ τόν Carlo Carrá ("Pittura Metafisica"), πού επίσης δημοσιεύτηκε τό 1919, ό de Chirico δέν άπαιτεί μόνο τήν επιστροφή στήν «κλασική παράδοση» και τούς μεγάλους δασκάλους (Uccello, Giotto, P. della Francesca), άλλα και τήν επιστροφή στήν *έθνικότητα* αύτης τής παράδοσης. “Η πλασματικότητα τής άξίωσης αύτης είναι ή πιά κατάφορη ένδειξη τού άυταρχισμού τού μύθου τής επιστροφής, γιατί τήν εποχή τών μεγάλων δασκάλων, πού άναφέρεται τό *Μανιφέστο*, δέν ύπήρχε τό εθνικό κράτος σάν οικονομικό και κοινωνικό πολιτικό σύστημα. Δέν ύπάρχει, λοιπόν, καμιά άσυνέπεια στό ότι, λίγο άργότερα, συναντούμε τό όνομα τού Carrá άνάμεσα στους καλλιτέχνες πού υπέγραψαν τό «Μανιφέστο τής φασιστικής ζωγραφικής» (1933), όπου διαβάζουμε τά παρακάτω: «Η φασιστική τέχνη άπορρίπτει τούς πειραματισμούς και τήν άναζήτηση(.). Τό στυλ τής φασιστικής τέχνης οφείλει νά προσανατολιστεί στήν άρχαιότητα».

Και όσο αύξανε ό άυταρχισμός στό παρόν, τόσο πιά πίσω μετατοπιζόταν ή προβολή τής τέχνης στό παρελθόν — άπό τήν Αναγέννηση στήν άρχαιότητα, στήν ειδική αύτή περίπτωση. “Η ύποκατάσταση τής παρούσης ιστορικής στιγμής άπό τήν παλινδρομική μυθική μνήμη γίνεται κατάδηλη στό δοκίμιο τού Alberto Savinio (στό *Valori Plastici*, 1921): «Η μνήμη γεννά τίς σκέψεις και τίς έλπίδες μας... είμαστε πιστά και άφοσιωμένα παιδιά τής. “Η μνήμη είναι τό παρελθόν μας, είναι και τό παρελθόν όλων τών άλλων ανθρώπων πού προηγήθηκαν. Και επειδή ή μνήμη είναι ή τακτοποιημένη άναμνημόνευση τών σκέψεών μας, άποτελεί και τή θρησκεία μας: Religio». Στήν προσπάθειά του νά εξηγήσει αυτό τό φαινόμενο έξω άπό τά ιστορικοπολιτικά του συμφραζόμενα, ό γάλλος ιστορικός τής τέχνης Jean Clair χρησιμοποιεί γιά όρολογία τά ίδια κλισέ (πατρικό έδαφος, πατρική κληρονομιά), ενώ ύποτίθεται ότι θά τά χρησιμοποιούσε γιά νά εξηγήσει τίς αντίφάσεις του: «Οί ζωγράφοι αύτοί, γράφει, περιφρουρούν μέ επιμέλεια τήν πατρική κληρονομία και ούτε καν τούς περνά άπό τό νού νά τήν άπορρίψουν. Βιώνουν τόν νεοκλασικισμό σάν νοσταλγία τού εξόριστου, μακριά άπό τό πατρίο έδαφος πού είναι επίσης πατρίδα και τής ζωγραφικής, ή χαμένη πατρίδα τών ζωγραφικών έργων». (Jean Clair, "Metafisica et Unheimlichkeit" στό *Realismus*, 1919-1939, Paris, Musée National d' Art Moderne, 1981, σ. 32).

13. "Francis Picabia contre Dada ou le Retour à la Raison". στό *Comœdia*, 14 Μαρτίου 1927, σ. 1. “Η «Επιστροφή στόν νεοκλασικισμό» και ή «Επιστροφή στήν Τάξη» δέν υιοθέτησαν μόνο σχεδόν κοινά προγράμματα άυταρχικού νεοκλασικισμού, άλλα έστρεψαν τά βέλη τους ένάντιον τών ίδιων τών υποτεθέμενων έχθρών. Οί ντανταϊστές είναι ένας άπ' αυτους τούς έχθρους. Θά ήταν διαφωτιστικό, σ' αυτά τά συμφραζόμενα, νά αναφέρουμε τή στάση τού νεοκλασικιστή τής λογοτεχνίας T.S. Eliot άπέναντι στόν ντανταϊσμό: «Ο κ. Aldington διέβλεψε στόν J. Joyce τόν προφήτη τού χάους και θήρησε μπρός στήν ντανταϊστική πλήμμουρα, πού τό όζυδερκές μάτι του είδε νά ξεχύνεται άπό τό μαγικό ραβδί... “Ενα σπουδαίο βιβλίο μπορεί νά άσκήσει κακή έπιρροή... “Η ιδιοφύα είναι ύπεύθυνη άπέναντι στους όμοιούς τής, όχι άπέναντι σ' ένα στούντιο γεμάτο άπαίδευτους και άπειθάρχητους σαρταλτάνους» (T.S. Eliot, "Ulysses. Order and Myth", στό *Dial*, τομ. LXXV (1923), σσ. 480-483).

14. Picasso. συνομιλία μέ τόν Christian Zervos. *Cahiers d' Art*, τ. X, άριθ. 1 (1935), 173.

ορισμό της σχολής της *Νέας Πραγματικότητας* ζωγραφίζοντας πορτραίτα των ανωτέρων τάξεων, αλλά συνάμα και του υπόκοσμου της Βαϊμάρης σέ στυλ αναγεννησιακό. Ο Καζιμίρ Μάλεβιτς από την άλλη μεριά, τό 1933 κάνει την αυτοπροσωπογραφία του και της γυναίκας του μέ αναγεννησιακή άμφιση. Σ' ένα του κείμενο (1926) ό Α. Σάφ μās δίνει τόν άπολογισμό του παλινδρομικού αυτού σύνδρομου:

«Ώ, είναι τόσο εύκολο νά γυρίσει κανείς τήν πλάτη του στους μεγάλους δασκάλους, στόν Ραφαήλ. Έπειδή άκριβώς είναι τόσο δύσκολο νά είσαι καλός ζωγράφος. Μόνον ένας καλός ζωγράφος μπορεί νά ζωγραφίσει ώραία. Κανείς, όμως, δέν θά γίνει μεγάλος ζωγράφος επειδή μπορεί νά ζωγραφίσει καλά. Πρέπει νά είσαι γεννημένος μεγάλος ζωγράφος...

Ή Ίταλία μου άνοιξε τά μάτια στην ικανότητά μου και τή βούλησή μου. Στην Ίταλία ή τέχνη είναι πανάρχαιη τέχνη και ή παλιά τέχνη είναι συχνά πιο νέα από τή νέα τέχνη».¹⁵

Η εξιδανίκευση της τέχνης του ζωγράφου, ή υποστασιοποίηση μιάς περασμένης κουλτούρας σέ έναν πλασματικό χώρο, όπου δόθηκαν επιτυχημένες λύσεις και έγιναν θαυμαστά έργα, ανέφικτα πιά στό παρόν, ό δοξασμός *Έκείνης* της κουλτούρας (της ιταλικής), όλα τούτα τά πράγματα συζητιούνται και εφαρμόζονται επανειλημμένα στην πράξη τίς πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας. Όλη αυτή ή κίνηση επιδιώκει νά άναχαιτίσει τόν αισθητικό μοντερνισμό και νά άρνηθεί τήν ιστορική άναγκαιότητά του, όπως ακριβώς προσπαθεί νά άνακόψει και τή ροή της κοινωνίας μέσω άκραίων μορφών άλλοτριώσης άπ' αυτές τίς διαδικασίες. Είναι άξιοσημείωτο πώς οί καλλιτέχνες πού μās άπασχολούν προσπάθησαν στην άρχή νά εκλογικεύσουν αυτά τά συμπτώματα και, ύστερότερα, οί προσπάθειες τους αυτές νομιμοποιήθηκαν από τούς ιστορικούς της τέχνης, ώσπου, τελικά, έσωματώθηκαν ιδεολογικά στην κουλτούρα.

Στήν εξήγηση των αντιφάσεων αυτών μās βοηθούν οί έννοιες «αισθητικό παράδοξο» και «νεωτερισμός», βασικά χαρακτηριστικά της πρωτοποριακής τέχνης. Έτσι, λ.χ. δικαιολογεί ό Κρίστοφερ Γκρήν τόν «νεοκλασικισμό» του Κοκτώ και του Πικάσο:

«Γιά τόν Κοκτώ, ή επιστροφή στην άφηγηματική σαφήνεια και τή μορφή, στή νουβέλα δέν σημαίνει άρνηση του παράδοξου ούτε και παλινδρόμηση στην εικονιστική ζωγραφική. Μπορεί, αντίθετα, νά ίσχυριστεί κανείς, ότι ακριβώς από τήν αίσθηση του παράδοξου (τουλάχιστον σ' ένα βαθμό) ό Πικάσο στράφηκε τό 1915 εναντίον του αντιπαραστατικού κυβισμού γιά νά άναστήσει τόν Ένγκρ... Ό Κοκτώ ύπαινίσσεται ότι, εκεί πού ή τολμηρότητα είχε καταντήσει συμβατικότητα —

όπως στην παρισινή πρωτοπορία — ή άναβίωση του παλιού ύφους μπορούσε νά δημιουργήσει ένα είδος νεωτερισμού. Κοιτάζοντας δηλαδή πίσω ό καλλιτέχνης θά μπορούσε νά δει δραματικότερα πρós τά εμπρός. Βέβαια δέν έχουμε χειροπιαστές μαρτυρίες ότι ό Πικάσο άπέβλεψε συνειδητά σ' ένα τέτοιο παράδοξο, παραμένει όμως γεγονός... ότι μέ τήν παλινδρόμηση πραγματοποίησε μιά νεωτερικότητα και ότι ή παραμορφωτική τροπή πού έδωσε στόν συνθετικό κυβισμό και τήν παράθεση των διαφόρων στυλ από τό 1917-1921 ήταν ύπολογισμένη νά τονίσει όσο μπορούσε περισσότερο τό παράδοξο της *προοδευτικής κίνησης πρós τά πίσω*»¹⁶.

Η σύμπτωση της αντιμοντερνιστικής θέσης του Κοκτώ μέ τήν πολεμική του καλλιτεχνικού τύπου εναντίον της πρωτοποριακής τέχνης είναι έντυπωσιακή. Η «τολμηρότητα» της πρωτοπορίας, πού όπως είδαμε είχε καταντήσει συμβατικότητα, περνάει τώρα στά χέρια εκείνων πού θέλουν νά συγκαλύψουν τόν συντηρητισμό τους παρουσιάζοντας τον σάν τόν δικό τους τρόπο τόλμης (τήν εποχή της «Ανάκλησης στην τάξη» ό Κοκτώ είχε προσηλυτισθεί στόν καθολικισμό). Δέν θέλουν νά όμολογήσουν ότι ή συμβατικοποίηση ή ίδια είναι μόνον ένας άλλος ελιγμός γιά κατάπιξη του κριτικού άρνητισμού και ότι επιθυμούν κι αυτοί νά έχουν μερίδιο στά όφέλη πού επιδαψιλεύει ή αστική τάξη σέ όσους πρωθούν τήν κακοπιστία μέ τή μορφή της πολιτισμικής συμβατικότητας. Όσον άφορά, τώρα, τόν ιστορικό εκλεκτικισμό πού προαναφέραμε, ή σύμπτωση ομοιοτήτων άνάμεσα στους νεοκλασικιστές του 1920 και τή σύγχρονή μας εικονιστική τάση είναι άκόμα έντυπωσιακότερη. Γιά νά άποκτήσει ή ιδεολογική αυτή στάση τήν επίταση οργανικής ιστορικής άναγκαιότητας — σ' αντίθεση μέ τά κατασκευάσματα άκραίων πολιτικοκοινωνικών καθορισμών — χρειάστηκαν πολλοί διανοητικοί άκροβατισμοί. Οί «ερμηνείες» «προοδευτική κίνηση πρós τά πίσω» και τό «παράδοξο σάν νεωτερισμός», όπως και ό χαρακτηρισμός του ιστορικού της τέχνης Γκρήν «παραμορφωτική εξέλιξη» γιά όλη αυτή τήν «άνανεωτική» κίνηση της τέχνης στην εποχή μας, προδίδουν άδυναμία διαλεκτικής έρμηνείας των αντιφάσεων. Γράφει ό Γκρήν:

«Η δουλειά του Πικάσο από τό 1917 ως τό 1921, καθώς κυμαίνεται από ένα χαρούμενο συνθετικό κυβισμό σέ ένα γαλήνιο κλασικισμό, επιβεβαιώνει επαναληπτικά τήν άδιαφορία του γιά ένα όρισμένο στυλ, αλλά ταυτόχρονα και τή σημασία πού απέδιδε στό «στυλ» όπως τό είδε ό Κοκτώ. Τά φωτεινά επίπεδα του κυβισμού ταίριαζαν στή φανταχτερή λαμπρότητα του τσίρκου (Άρλεκίνος, 1918), ενώ ή μνημειακή σταθερότητα της καθισμένης γυναίκας πού διαβάζει άπαιτούσε τήν άπλή εικονιστική βαρύτητα της ρωμαϊκής τοιχογραφίας και της Κας Μουατεσιέ του Ένγκρ. Τό συμπέρασμα πού έξυπακούεται είναι ότι κάθε στυλ, παλιό ή νέο, μπορεί νά προσαρμοστεί στίς άνάγκες του Πικάσο και νά πειθαρχήσει στή βούλησή του»¹⁷.

Τό στυλ, τό υποστασιοποιημένο αυτό καμάρι της αισθητικής παράδοσης, ό μύθος ότι ένας εικονιστικός τρόπος ή μιά άφηγηματική πρακτική θά μπορούσαν νά λειτουργήσουν αυτόνομα — κάτι πού άπέρριψε ή

15. Christian Schad. σ' ένα κατάλογο έκθεσης της γκαλερί Würtzle της Βιέννης, 1927. Παράβαλε τήν άνάλογη δήλωση του έξπρεσιονιστή Otto Dix: «Κατά τή γνώμη μου τό νέο στοιχείο της τέχνης συνίσταται στην έντατικοποίηση των μορφών έκφρασης, κάτι πού ήδη ύπήρχε έμβρυακά στό έργο των μεγάλων δασκάλων της τέχνης» (στό *Das Objekt ist das Primare*. Berlin 1927). Αντίθετα, ό Georg Grosz. γράφει: «Η επιστροφή στή γαλλική κλασικίζουσα τέχνη των Poussin, Ingres και Corot. είναι μιά ύπουλη μορφή *Bidermeier*. Φαίνεται πώς πολλές φορές ή πολιτική αντίδραση συνοδεύεται από πνευματική αντίδραση» (στό *Kunstblatt*. 1922. Άπάντηση στό «Πρós ένα νέο νατουραλισμό;» του Paul Westheim).

16. Christopher Green. *Leger and the Avant-garde*. Λονδίνο 1976, 218.

καλλιτεχνική παράδοση — προβάλλεται τώρα από τους καλλιτέχνες για να νοηματοδοτήσουν ιστορικά τους φθαρμένους εκφραστικούς τρόπους. «Όλοι οι παρελθοντολογισμοί έγιναν κάποιου είδους -ισμοί», λέει λογοπαικτικά ο άπολογητής της μεταμοντερνιστικής αρχιτεκτονικής (Σάρλ Γιένκς), αναφερόμενος στον ιστορικισμό της τέχνης της εποχής μας.

Τό στύλ, μ' αυτό τον τρόπο, καταντά τό ιδεολογικό ομόλογο του καταναλωτικού αγαθού: ο καθολικός χαρακτήρας της διεθνούς ανταλλαξιμότητάς του, ή ελεύθερη διακύμανσή του, ή διακίνησή του, μαρτυρούν μιά ιστορική στιγμή *στάσης* και παγώματος. Όταν ή μόνη επιλογή που άπομένει στον αισθητικό λόγο είναι ή συντήρηση του κυκλώματος διανομής και διακίνησης των προϊόντων του, δέν πρέπει να εκπλήσσει τό γεγονός ότι «όλες οι πρωτοποριακές τολμηρότητες κατάντησαν συμβατικότητες» και ότι τά ζωγραφικά έργα άρχισαν να μοιάζουν με βιτρίνες διακοσμημένες με συντρίμια και περικοπές από τόν ιστορικό λόγο.

Κανένα από τά πολλαπλά χαρακτηριστικά του εκλεκτικισμού της εποχής μας δέν πρέπει να θεωρηθεί τυχαίο: τό ένα συνεπικουρεί επικυρωτικά τό άλλο, καθώς διαπλέκονται σε έναν πολύπλοκο ιστό ιστορικών σημαινομένων, που μπορεί, ωστόσο, να έρμηνευτεί διαφορετικά από τις προθέσεις των δημιουργών τους ή τά συμφέροντα του κοινού στο όποιο άπευθύνονται, αλλά άκόμα και των ιστορικών της τέχνης που γίνονται οι πολιτιστικοί δέκτες και άπολογητές τους.

Η «ανάκαλυψη» του χρυσωρυχείου «ιστορία», ό-που ο καθένας μπορεί να καταδύεται και να άνασύρει ιδιοποιητικά στοιχεία τεχνολογικά, άποτελεί τό πρώτο βήμα. Η κρυφή έλλη που άσκει πάνω στον Πικάσο και άλλους την εποχή αυτή ή εικονογραφία του ιταλικού θεάτρου, γίνεται καταφανέστερη ιδωμένη άπ' αυτή την όπτική γωνία. Οι Άρλεκίνοι, οι Πιερότοι, οι Παλιάτσι και Πολιτσινέλιδες που εισβάλλουν στο έργο των Πικάσο, Μπέκμαν, Σεβερίνι, Ντεραίν και άλλων, στίς άρχές του είκοσι και τά μέσα του τριάντα (ώς και στο έργο του κονστρουκτιβιστή Ροντσένκο στη Ρωσία), πρέπει να έρμηνευτούν σαν σημάδια μιάς έπιβεβλημένης παλινδρόμησης. Χρησιμοποιούν σαν έμβλήματα της μελαγχολικής παιδικότητας του πρωτοποριακού ζωγράφου που συνειδητοποιεί την ιστορική του άποτυχία. Ο κλόουν λειτουργεί σαν τό κοινωνικό άρχέτυπο του καλλιτέχνη που, άδύναμος, πειθήνιος και άσκεδαστικός, ύποκρίνεται τόν άνατρεπτικό και λογοκριτικό του ρόλο άρπαγμένος με μανία από την ούτοπική σκέψη του¹⁸.

Τό τσίρκο του εκλεκτικισμού, ή θεατροποίηση, τό στόλισμα της προθήκης με άτοαναφορές, άποκτούν τη διαφάνεια μιάς μασκαράτας άλλοτριώσης από την ιστορία, την επιστροφή του άπωθημένου σε πολιτιστική μεταμπίση. Για να λειτουργήσει ό στατικός αυτός «ιστορικισμός», πρέπει να άνακαλέσει, να έξορκίσει και να άναζωογονήσει διάφορα θραύσματα της ιστορίας στο μέτρο που τούτα έξυπηρετούν τις άνάγκες του παρόντος. Έντελώς αντίθετα άπ' ό,τι συμβαίνει με τό κολάζ — όπου ύλικά και συντρίμια της εμπειρίας άποκαλύπτουν κενά, ρήγματα, άσυμβίβαστες αντίθέσεις και έτερογένειες — ή «ιστορικιστική» εικόνα κινείται προς τέλεια αντίθετη κατεύθυνση: την εικόνα της σύνθεσης, την εικόνα μιάς ψευδαισθησης ενότητας και όλότητας, που *συγκαλύπτει* τό πόσο ή ιδιαίτερότητα του είναι ρυθμισμένη και καθορισμένη¹⁹. Η ψευδαισθηση της ζωγραφικής ενότητας, της στυλιστικής δηλαδή όμοιογένειας, αλλά και αυτής της μανιέρας, είναι ύπουλη, γιατί ενώ ή μοντέρνα τέχνη παρέχει στο θεατή τό κλειδί για την προσέλαση όλων των δη-

μιουργικών συνιστωσών, ματιέρας, ιδεολογίας, μορφής, διαδικασιών, πράγμα που του επιτρέπει να έχει άυξημένη αισθηση της *παρουσίας* και άυτονομίας του έγώ, τό ιστορικιστικό έργο τέχνης παρουσιάζεται με την άξίωση της επιτυχημένης άρσης του μοντερνιστικού διλήμματος της άυτο-άρνησης, της ιδιαίτεροποίησης και του περιορισμού στη λεπτομέρεια *μέσω άπουσίας*, που οδηγεί στην παραπλανητική επιβολή του *Έτερου πάνω στον θεώμενο*, όπως ειπε ή Τζούλια Κρίστεβα, προσπαθώντας να περιγράψει την εμπειρία της άλλοτριώσης και στρέβλωσης που ή ιδεολογία επιβάλλει στο ύποκείμενο.

συνεχίζεται

17. Green. όπ. παρ.

18. Όταν ό Μ. Beckmann, γύρω στο 1920 άναφέρθηκε στον έαυτό του ως σε «άλλοτριωμένο κλόουν και μυστήριο βασιλιά», έξεφραζε άκριβώς τό δίλημμα της ταλάντευσης του καλλιτέχνη άνάμεσα στον άυταρχισμό της έξουσίας και την μελαγχολία. Γράφει σχετικά ό G. Steiner στην εισαγωγή της *Γένεσης του Γερμανικού Τραγικού Δράματος*, του Benjamin: «Πρίγκιπας και γελωτοποιός παρακινούνται από την ίδια παγωμένη βία» (σ. 18). Ο Renato Poggioli περιγράφει τό δίλημμα αυτό χωρίς να δώσει ίκανοποιητική εξήγηση: «Γνωρίζοντας ότι ή άστική κοινωνία τόν βλέπει σαν τσαρλατάνο, σκόπιμα και επιδεικτικά άναλαμβάνει τόν ρόλο του κωμικού. Έτσι γεννιέται ό μύθος του καλλιτέχνη-παλιάτσου και άγύρτη. Παραδέρνοντας άνάμεσα στα εναλλασσόμενα άκρα της άυτοκριτικής και του άυτο-οικτιριμού, ό καλλιτέχνης καταντά να βλέπει τόν έαυτό του τότε σαν ένα κωμικό και τότε τραγικό θύμα, αν και ή τελευταία περίπτωση είναι συνηθέστερη. (Renato Poggioli. *The Artist in the Modern World*, στο *The Spirit of the Letter*. Cambridge 1965, σ. 327).

Η νέα αυτή άρχετυπική εικόνα του κλόουν συναγωνίζεται την εποχή αυτή σε συχνότητα στο ζωγραφικό χώρο τά ζύλινα άνδρείκελα (μανεκέν), τό άντικειμενοποιημένο (ρεϊφί) δηλαδή άνθρώπινο σώμα, εμπνευσμένα από τις κούκλες των βιτρινών και τά σκηνικά ομοιώματα του καλλιτεχνικού στούντιο. Τό μανεκέν εμφανίζεται πρώτα στο τσίρκο σαν μασκαράτα άλλοτριώσης, ενώ τά σκηνικά ομοιώματα μοντέρνου τό δράμα της άλλοτριώσης από την ιστορία. Στη «Νέα ζωγραφική» παρατηρούμε παράλληλα συμπτώματα. «Οι κωμικές αυτές και άυτο-ταπεινωτικές πλευρές... διαγράφονται πλατεια, μολονότι σε μικροσκοπική κλίμακα. Μινατουριστικές φιγούρες, «σκουπειδή» όντα, κωκλίστικες μορφές, άλλόκοτα «άνθρωποι» συνεχώς αυξάνουν τόν λιλιπούτειο άυτόν πληθυσμό: τό σύνδρομο του κωκλόσπιτου είναι διάχυτο σε άυτό του είδους τη ζωγραφική». (Klaus Kertess *Figuring it out* στο *Artforum*, Νοέμβριος 1980, σ. 30).

19. Τά «συγκαλυμμένα κολάζ» άποτελούν μιά ψευτοενοποίηση. Ο Frederic Jameson λέει, αναφερόμενος στην άνάλογη προσπάθεια στο χώρο της λογοτεχνίας: «Η ψευδαισθηση ενότητας της προσωπικής ταυτότητας, για την οργανωτική ενότητα της ψυχής ή της προσωπικότητας, για την έννοια της ίδιας της κοινωνίας και προπάντων για την οργανική ενότητα του ίδιου του έργου τέχνης» (*Fables of Aggression*. Berkeley. 1980, σ. 8).

Τόν όρο «ζωγραφισμένο κολάζ» χρησιμοποίησε ό Max Ernst, στο «Πέρα από τη ζωγραφική» (1936), για να περιγράψει τη ζωγραφική των Magritte και Dali. Βέβαια ό Ernst δέν ήταν σε θέση να κάνει μιά ιστορική διαφοροποίηση άνάμεσα στην άρχική τεχνική του κολάζ και τις προεκτάσεις του και την προσπάθεια της ζωγραφικής για ενοποίηση των συντριμμάτων, των ρωγμών και της διάσπασης της εικαστικής γλώσσας. Από τότε, όμως, διάφοροι μελετητές του φαινομένου άυτό στην «νεοκλασική ζωγραφική», καθώς και της έξωπραγματικής σύλληψης του χώρου, τό περιέγραψαν σαν μιά επιφάνεια φτιαγμένη από γυαλί ή πάγο. Βλ. π.χ. Wieland Schmied. *Pittura Metafisica et Nouvelle Objectivité* στο *Les Réalismes 1919-1939*, σ. 22. «Πρόκειται για τά μορφολογήματα της στατικής μελαγχολικής εμπειρίας που είναι παγωμένη στις άυταρχικές εικόνες της άλλοτριώσης και του παλιού, που καθρεφτίζεται στην άστραφτερή επιφάνεια της κλασικίζουσας ζωγραφικής που ως λειψανοθήκη περιέχει τη ζωή...».

Τὰ
δημειώματα
του
πολίτη

Είναι απλό

«Είναι απλό. Στην περίπτωση αυτή τὰ κατάφερα καλύτερα από εκείνους. Αν τὴν ἐρχόμενη φορά δὲν τὰ καταφέρω τόσο καλά, δὲν θὰ προχωρήσω. Πρέπει νὰ εἶμαι ἀπόλυτα σίγουρος ὅτι κανένας δὲν θὰ κινδυνέψει. Οὔτε οἱ φίλοι μου, οὔτε ἐγώ». Αὐτὰ εἶπε ὁ Λέχ Βαλέσα στὴν ἐρώτηση πῶς εἶχε καταφέρει νὰ διαφυγε τὴν παρακολούθηση τῶν ἀστυνομικῶν καὶ νὰ συναντηθεῖ μὲ τὴν παράνομη ἡγεσία τῆς Ἀλληλεγγύης.

Βέβαια ὁ νόμος εἶναι νόμος καὶ οἱ караβανάδες δικάζουν σήμερα τὸν Ἔντμουτ Μπαλούκα ὅπως δίκαιαν προχθὲς τὴν εὐγενική μορφή τῆς Ἄννης Βαλεντίνοβιτς. Ἀλλὰ πόσο παράνομη εἶναι ἡ δραστηριότητα τοῦ Βαλέσα καὶ πόσο τῆς Ἀλληλεγγύης; Πόσο παράνομη εἶναι δηλαδή μιά πολιτική δραστηριότητα ποῦ ὄχι μόνο ἀνακοινώνεται ἐκ τῶν ὑστέρων ἀλλὰ καὶ προαναγγέλλεται ἐπὶ ὄνομα ταξιδεύοντας σ' ὅλον τὸν κόσμο; Δραστηριότητα ποῦ τὴν ξέρουν οἱ πάντες, τοῦ νόμου συμπεριλαμβανομένου; Πῶς γίνεται οἱ παράνομοι νὰ μιλοῦν ἀνοιχτὰ καὶ ἐκ τῶν προτέρων καὶ οἱ μυστικοί, τὸ χέρι τοῦ νόμου, νὰ κινοῦνται κρυφὰ καὶ νὰ μιλοῦν πάντα μετὰ; Ἡ μήπως ὁ νόμος στὴν Πολωνία εἶναι σήμερα παράνομος; Ἀλλὰ τότε ποῖος εἶναι ὁ νόμιμος νόμος; Καὶ ἄρα τί νομιμοποιεῖ ὁ νόμος, τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ἢ τὴν παρανομία; Καὶ πόσων εἰδῶν νόμοι ὑπάρχουν; Καὶ ὑπάρχουν, τέλος, νόμοι ποῦ δὲν ἔχουν παρανομία;

Νὰ μερικά νομοτεχνικά ἐρωτήματα γιὰ νομομαθεῖς καὶ συνταγματολόγους, ποῦ θὰ ἔλεγε ὁ κύριος Κούβερ.

Γονιοὶ μὴν ἀλλάζετε τὴν πίστη τῶν παιδιῶν σας

Συζήτηση στο Ἐφετεῖο περί τοῦ ποῖος γονιὸς ἔχει δικαίωμα νὰ κατηχήσει τὰ παιδιά του στὴ θρησκεία του (ἐφόσον διαφωνεῖ μὲ τὸν ἄλλο γονιό). Ὁ εἰσαγγελέας ἀποφαίνεται (Βῆμα 27/2/83); ἀπὸ τὴ 18/2/83 οἱ νέες διατάξεις περί ἰσονομίας κ.λπ. τὸ δικαίωμα ἔχουν κι οἱ δύο γονιοὶ (σημείωση τῆς σύνταξης: ἂν διαφωνοῦν οἱ γονιοὶ τὸ πρόβλημα λύνουν πολιτικά δικαστήρια — ὅπως καὶ πῆς διαφωνίες στὶς ἐκλογές καθηγητῶν, στὸν συνδικαλισμὸ, στὸ ποδοσφαιρικό πρωτάθλημα, στὶς σχολικὲς ἐξετάσεις κ.λπ.). Πάντως, συνεχίζει ὁ εἰσαγγελέας, τόσο μὲ τὸ παλιὸ ὅσο καὶ μὲ τὸ νέο δίκαιο εἶναι δυνατό νὰ μωρηθεῖ ὁ γονιὸς ποῦ προσιαθεῖ, ἐκμεταλλεζόμενος τὴν ἀπειρία καὶ τὴν ἐμπιστοσύνη τῶν παιδιῶν του, νὰ μεταβάλλει τὴ θρησκευτικὴ τους συνείδηση. Μὲ τὴν ὁποία γεννήθηκαν; ἀναρωτήθηκε ὁ ἐπί τῶν μεταφυσικῶν ἀρμόδιος τοῦ «Πολίτη».

Αὔρα, κατάβρα, σιωπή

Κλοπὲς στὰ καταστήματα ἀφορολόγητων εἰδῶν τοῦ ἀεροδρομίου. Τὰ ἐμπορεύματα ἔκλεβαν ὑπάλληλοι τους καὶ μετέφεραν ἔξω ἀστυνομικοί μὲ τὰ περιπολικά τους καὶ μίαν «αὔρα». Οἱ τελωνειακὲς ἀρχὲς καὶ τὸ Ὑπουργεῖο Οἰκονομικῶν ἀρνήθηκαν κατηγορηματικά (λένε *Τὰ Νέα*, 18/3/83) νὰ ἀνακοινώσουν τὰ ὄνομα τῶν ὄσων παρέπεμψαν στὸν Εἰσαγγελέα. Γιὰ νὰ μὴ «σπλιωθεῖ τὸ ὄνομα τῶν παιδιῶν», λέει καὶ πολὺ σωστά.

Μὲ τί κύρος θὰ πατάσουν ἐφεξῆς τὸ ἔγκλημα στὶς νέες ὑπηρεσίες ὅπου θὰ μετατεθοῦν;

Ὁ πόλεμος τῶν τάξεων

Ὁ Peregrine Worsthorne (βοηθὸς ἀρχισυντάκτη τῆς Σάνταιη Τέλεγκραφ, ἀπαντώντας στο ἐρώτημα «Τί σημαίνει γιὰ σὰς ὁ Μάρξ»):

«Ἐχοντας πλήρη συνείδηση γιὰ τὸν πόλεμο τῶν τάξεων, ὀφείλω νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἔχω πολὺ ἐπηρεασθεῖ ἀπὸ τὸν Μάρξ, χωρὶς τὰ γραπτὰ τοῦ ὁποῖου ἡ ἰδέα αὐτὴ δὲν θὰ ἔχε γίνει τόσο πανταχοῦ παρούσα. Ἐξαναγκάζοντάς με νὰ πάρω θέση, ὁ Μάρξ εἶναι ὑπεύθυνος γιὰ τὴν ἔνταση τῆς Συντηρητικῆς μου στράτευσης. Χωρὶς τὸν Μάρξ μπορεῖ καὶ νὰ ἴμουν ἀκόμα καὶ Φιλελεύθερος. Ὅπως ἔχουν τὰ πράγματα, εἶμαι Τόρυ-Μαρξιστὴς μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἀναγνωρίζω τὴν ἀνάγκη νὰ διαλέξω στρατόπεδο στὸν πόλεμο τῶν τάξεων, ἔστω κι ἂν, ἄς ποῦμε, διάλεξα τὸ ἄλλο. Ὅ,τι καὶ νὰ πῶ εἶναι λίγο γιὰ τὸ βαθμὸ στὸν ὁποῖο τὰ γραπτὰ τοῦ Μάρξ δυνάμωσαν τὸν Συντηρητισμὸ μου καθιστώντας με ἀπόλυτα συνειδητὸ γιὰ τὴ φύση τοῦ προλεταριακοῦ κινδύνου καὶ τὴν ἀνάγκη νὰ καταπολεμηθεῖ αὐτός ὁ κίνδυνος μὲ ὅλα τὰ μέσα, θεμιτὰ καὶ ὄχι καὶ τόσο θεμιτὰ... Καίτοι ὁ Μάρξ σκόπευε νὰ διδάξει τὸ προλεταριάτο νὰ ἀγωνίζεται, ταυτόχρονα δίδαξε καὶ μέρος τῆς κατέχουσας τάξης νὰ εἶναι ἐξίσου μαχητικὴ... καί, καίτοι στὴ Ρωσία ὁ μαρξισμὸς ὄντως ὀδήγησε στὴν ἐπανάσταση, οἱ πλιό μακροχρόνιες ἐπιπτώσεις του στὴ Δύση μπορεῖ κἀλλίσιτα νὰ εἶναι ὅτι ἔριξε λάδι στὶς φλόγες τῆς ἀντίδρασης. Θεωρῶ τὸν ἑαυτὸ μου μιά ἀπὸ τίς μικροσκοπικὲς φλογίτσες».

Μαρξισμός και Τηλεόραση

Μή της τούς κύκλους ταράττωμεν

Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, ὑπέροχη κι ἀγέρωχη, χαμηλοβλεπούσα καί τά πάντα ὑπερηφάνως ἀγνοοῦσα, συνεχίζει ἀκάθεκτη τήν πορεία της στό πλαίσιο τῶν τρισχιλιετῶν παραδόσεων τῆς Φυλῆς. Δικός της κι ὁ Καζαντζάκης, παιδί της κι ὁ Βενιζέλος. Ἄρθρο τοῦ διαπρύστου κήρυκα τοῦ κλήρου μας κ. Σ. Ἀλεξίου στήν *Καθημερινή* (17/3/83) ἐξυμνεῖ ἐκκλησιαστικά τόν πρῶτο, ἐνώ στό μνημόσυνο τῶν Βενιζέλων (27/3/83) στήν Κρήτη τόν κυβερνητικό ἐκπρόσωπο πλαισίωσαν μεγαλοπρεπεῖς ἀρχιερεῖς. Ἄν ὅμως θυμόμαστε καλά τόν μέν πρῶτο καταράστηκε ἡ Ἐκκλησία μας (κι ὄχι ἀπλῶς προσπάθησε νά τόν... χαμηλώσει, κ. Ἀλεξίου). Ὅσο γιά τόν δεύτερο (τόν Ἑλ. Βενιζέλο) τόν ἀφώρισε. Ὅλα αὐτά δέ περίπου χτές καί προχτές. Καί ποτέ δέν μαθεύτηκε ἀναθεώρηση τῶν τότε κρίσεων (νά ποῦμε «αὐτοκριτική»...). Ἄλλά δέν εἶναι κάτι τέτοιο ἀναγκαῖο. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδας δέν ἐπιθυμεῖ νά πείσει κανένα. Τῆς ἀρκεῖ ἡ μεγαλόθυμη λήθη καί ἡ παντί τρόπῳ συνεργασία τοῦ κράτους. Τό ὅποιο Κράτος ἐκπροσωπεῖ ὡς γνωστό τό ἔθνος τό ὅποιο μέ τή σειρά του, ἀνακάλυψε πρόσφατα ὁ κ. Μ. Θεοδωράκης, δέν θά ὑπῆρχε χωρίς τήν Ἐκκλησία. Ἴδου ὁ κύκλος ἐκλείσεται καί πάλι ἀπ' τήν ἀρχή. Πρόσχωμεν.

Ἡ στρατηγική τῆς ἀράχνης

«Αποτελεῖ πάγια θέση τῆς κυβέρνησης ὅτι δέν ὑπάρχει κανένας κίνδυνος ἀπό Βορρά», ἐπενέβη ὁ Πρωθυπουργός γιά νά κλείσει τό θέμα πού ἀνοίξε ἡ δήλωση τοῦ ὑφυπουργοῦ Ἐθνικῆς Ἀμύνης κ. Δροσογιάννη ὅτι «κανεῖς δέν παραγνωρίζεις τήν ἀπειλή ἀπό βορρά». Καί δημιουργήθηκε θέμα ἀπλῶς καί μόνο γιατί ὅλοι ἔκαναν πῶς δέν καταλάβαιναν ὅτι «οἱ θέσεις στό θέμα αὐτό τῆς κυβέρνησης πού ἀνήκω εἶναι σαφείς καί κρυστάλλινες», ὅπως εἶπε ἀμέσως αὐτοκριτικά ὁ κ. Δροσογιάννης. Κρυστάλλινες θέσεις πού λένε: τίς ἀρμοδιότερος ἀπό τόν Στρατηγό γιά τά τοῦ στρατεύματος καί τήν πρὸς «ἀναρχικούς» προειδοποίηση ὅτι «δέν θά γλιτώσουν»; Καί μαζί μέ τόν Στρατηγό πάνε βέβαια οἱ ἐκστρατείες του, τά παράσημά του, οἱ ἐν τῷ πεδίῳ τῆς μάχης ἀντίπαλοί του καί οἱ ἑκατοντάδες λόγοι πού θά ἔχει βγάλει, ὑποθέτουμε, γιά τόν ἐν λόγω κίνδυνο.

Ὁ κ. Μπάλκος ἤρθε νά βγάλει τό Στρατηγό, ἀλλά καί τό ΠΑΣΟΚ, ἀπό τή δύσκολη θέση: σᾶς ἐκτιμῶμε καί σᾶς σεβόμεθα, Στρατηγέ μου, ἀλλά φοβοῦμεθα ὅτι σᾶς ἐπιρραεάζει τό περιβάλλον σας. Καί ὅλοι ἀνέπνευσαν. Ὁ Στρατηγός παρέμεινε στρατηγός ἀλλά καί ΠΑΣΟΚ· καί τό ΠΑΣΟΚ παρέμεινε ΠΑΣΟΚ ἀλλά καί μέ Στρατηγό. Μηδέν ἄγαν.

Τό Κέντρο Μαρξιστικῶν Ἐρευνῶν θά πρέπει τό γρηγορότερο νά ἐνσωματωθεῖ μέ τό Κέντρο Μεσογειακῶν Σπουδῶν γιά νά μπορέσει ἡ ΕΡΤ νά ἀσχοληθεῖ μέ τίς ἐκδηλώσεις του. Στό κάτω-κάτω ὁ Ἰνγκράο δέν μίλησε γιά τήν ἀνάγκη ἐνότητας τῶν κινημάτων τῶν χωρῶν τῆς Μεσογείου;

Ἄς μήν χολοσκᾶμε ὅμως. Κί ἂν δέν μάθαμε τί εἰπώθηκε γιά τίς προοπτικές τῶν εὐρωπαϊκῶν κινημάτων στό τρίμηρο τοῦ ΚΜΑΣ, γρήγορα θά ἀπολαύσουμε τούς τρεῖς τελικούς τῶν εὐρωπαϊκῶν κυπέλλων: Πρωταθλητριῶν, Κυπελλούχων καί ΟΥΕΦΑ. Μάλιστα ὁ καλλίτερος ἀπό τούς τελικούς, ἀνάμεσα στό Ἄμβουργο καί τήν Γιουβέντους, θά γίνει στήν Ἀθήνα. Πιό ὠφέλιμο δέν εἶναι νά βλέπουμε τόν Πάολο Ρότσι παρά νά ἀκοῦμε τόν Πιέτρο Ἰνγκράο; Συμφωνεῖ καί ὁ κ. Κουλούρης χωρίς νά διαφωνεῖ ὁ κ. Λαλιώτης. Καί ἡ ΕΡΤ ἐπί μιᾶμιση ὥρα χωρίς νά ὑπολογίζουμε τίς πιθανές καί ποθητές παρατάσεις, θά ικανοποιήσει τό πάθος της γιά ἀντικειμενική καί πλήρη πληροφόρηση. Καί τό πολιτικό περιεχόμενο σημαντικό, μιά καί οἱ ὁμάδες ἐκφράζουν τήν ἀντίθεση ἀνάμεσα στήν Βόρεια καί τήν Νότια Εὐρώπη.

Ἐξ ὕψους ἡ ἐπιφοίτηση τοῦ ὁργανωτικοῦ πνεύματος

Ἐθνικό Συμβούλιο Καταναλωτῶν ἀποφάσισε νά δημιουργήσει ἡ Κυβέρνηση, ὁργάνωσε μάλιστα καί συσκέψεις φορέων πρὸς τοῦτο: ΙΝΚΛ, ΕΠΟΙΖΩ, ΚΕΛΕΚ, ΠΑΚΟΕ, ΕΛΟΤ, ΑΔΕΔΥ, ΓΣΕΕ, ΕΦΕΕ, ΕΣΣΕ, ΚΕΔΚΕ, ΕΓΕ, ΚΔΓ, ΟΓΕ κ.ά. Οἱ ὅποιοι φορεῖς ἔσπευσαν νά ἀνταποκριθοῦν. Μετά τήν, ἐπίσης κρατική, ὁργάνωση τοῦ συμβουλίου γιά τήν ἰσοτιμία τῶν φύλων, τῆς νέας γενιάς (ἀπό τό ὁμώνυμο ὑπουργεῖο), ἄλλο ἓνα κρούσμα ἀνάπτυξης τῶν «νέων κινήματων», ὄχι ἀπό τούς ἐνδιαφερόμενους, οὔτε κἀν ἀπό τό κυβερνῶν κόμμα, ὅπως ἔστω θά ἦταν θεμιτά, ἀλλά ἀπό τό ἴδιο τό κράτος. Βρισκόμαστε σέ καλὸ δρόμο: ἐτοιμάζετε οἰκολόγοι, ὁμοφυλόφιλοι, φυσιολάτρες, ἐρασιτέχνες κάθε εἶδους, συλλέκτες κάθε ἀντικειμένου, φίλαθλοι τοῦ σαββατοκύριακου, γυναικοκυνηγοί καί ἀνδροπλανεῦτρες. Κι ἂν δέν ἔχετε φορεῖς θά σᾶς φτιάξουμε κι ἀπ' αὐτούς. Ὅργάνωση, Κύριε, τόν Λαόν Σου.

Διεθνεῖς παρεξηγήσεις

Ἡ Μπερλίνα τῆς *Καθημερινῆς* (27-28/2/83) στό ἀπαράμιλλο ὕφος της βρῆκε τό πιό εὐχάριστο σημεῖο τῆς ἐπίσκεψης Τίχονωφ στό ἀκουσμα τοῦ σοβιετικοῦ ὕμνου. Καί ἐπιχαίρει γιατί ἡ Διεθνῆς ἔχει παῦσει ἀπό καιρό νά ἔχει ἐπαναστατικούς ἀπόηχους καί θυμίζει ἀθλητικές νίκες καί νεανικούς ἀγῶνες...

Ἄγνωστη μας Μπερλίνα, μόνο ἀπό τίς πολύ νεανικές σου μνήμες μπορεῖ νά ἀνέσυχες κάτι τέτοιο. Τό σοβιετικό ὕμνο-Διεθνῆ μόνο προπολεμικά τόν ἀκούσες σέ ἀγῶνες. Ἐκτοτε ἐτέθη ἐκτός ὕπηρεσίας...

Ο καπιταλισμός καιροφυλακτεί πίσω από τα μαντολίνα

Σέ ναό τής Νέας Σμύρνης οι ψάλτες αντικαταστάθηκαν από μικτή χορωδία με συνοδεία ορχήστρα έγχορδων. Καί τί μάς νοιάζει; Νοιάζει εύτυχώς τόν «Πορφύριο», σχολιαστή τών Νέων (12/3/83) καί άγρυπνο φρουρό τής παράδοσης καί τού σοσιαλιστικού μετασχηματισμού (τής κοινωνίας, όχι τής παράδοσης τής). Καί καταγγέλλει: «Ναί κύριοι, τά καμώματα τής Ν. Σμύρνης είναι προτεσταντισμός: τήν έχετε πατήσει. Όσα δέν πέτυχε παλιότερα ό καθολικισμός μέ τήν; θά τό πετύχει τώρα ό προτεσταντισμός, τάχα. Καί νά μή ξέρατε τά βασικά (ή δέ τά ξέρετε;) (σημείωση τής σύνταξης: προφανώς έννοεί τά βασικά τής κοινωνιολογίας ή μήπως τού μαρξισμού-λενινισμού); πώς ό προτεσταντισμός καί ή ήθική του βρίσκονται στά θεμέλια τού καπιταλισμού. Υπερβολές, θά πείτε. Τί σχέση έχει μιά χορωδία εκεί καί δύο τρία βιολάκια μέ τόν καπιταλισμό; Γιά σκεφτείτε, δέν θά κουραστείτε πολύ».

Εμείς δέν κουραζόμαστε εύκολα, αλλά άκόμη σκεφτόμαστε. Η άμεση σχέση χορωδίας καί βιολιών —ήθικής γενικά— προτεσταντικής ήθικής —ειδικότερα— καπιταλισμού (πού άπειλεί τήν Έλλάδα ή όποία προφανώς δέν τά γνωρίζει...), μάς προβληματίζει έντονα.

Περί ιστορικής μνήμης

Στίς 21 'Απριλίου ή ΕΡΤ 2 παρουσίασε μιά συζήτηση μέ θέμα τήν αντίσταση έναντία στή χούντα στό έξωτερικό.

Ο κομματικός πατριωτισμός, ό πολιτικός καιροσκοπισμός καί γιά μερικούς ίσως ή έλλειψη πληροφοριών ή μνήμης ανάτωσαν γιά νά μάς πείσουν ότι τό ΠΑΚ ήταν ή κύρια αντίστασιακή όργάνωση, ότι ή Έλένη Άρβελέρ βρέθηκε στήν πρωτοπορία τής αντίστασης, ότι 'Ελεύθερη Παιρίδα κράτησε ψηλά τό άγωνιστικό φρόνημα τών Έλλήνων τού έξωτερικού καί ότι οι εύρωπαϊκές κυβερνήσεις στό συνολό τους όχι μόνο ύποστήριζαν τή χούντα αλλά καί έμπόδιζαν τήν αντιδικτατορική δράση τών Έλλήνων τού έξωτερικού.

Ο Κωστής Μωσκόφ πού ζούσε στό Παρίσι δέν άκουσε τίποτα γιά τήν Πορεία, τό περιοδικό τών Έλλήνων φοιτητών τού Παρισίου; Δέν είδε ποτέ ούτε ένα τεύχος τής *Autre Grece*; Είδε μόνο τήν Άρβελέρ επικεφαλής τών κινητοποιήσεων καί τήν 'Ελεύθερη Παιρίδα, δηλαδή τήν εφημερίδα πού συστηματικά άπέκρυπτε κάθε πράξη αντίστασης πού δέν προερχόταν από τό ΚΚΕ.

Εκείνοι οι όμιλητές πού, μέ τόση εύκολία, έθαψαν όλες τές εύρωπαϊκές κυβερνήσεις δέν πήραν ποτέ μέρος σέ καμιά συγκέντρωση έναντίον τής δικτατορίας μέ εκπροσώπους όρισμένων τουλάχιστων εύρωπαϊκών χωρών; Στήν Γαλλία δέν άκουσαν ποτέ γιά τόν ρόλο τού Ρ. Καπιτάν ή τού Ε. Φώρ, ύπουργοί καί οι δύο τού Ντέ Γκώλ; Δέν έμαθαν ποτέ πώς γλύτωσε ό Σταράκης από τή χούντα; Καί δέν ήρθαν ποτέ σέ καμιά συγκέντρωση νά δούνε στήν πρώτη πάντα γραμμή τόν σημερινό Πρόεδρο τής Γαλλικής Δημοκρατίας;

Καί κάτι γιά όλους τούς όμιλητές. Μέσα σ' αυτό τό παραλήρημα τής αντίστασης, τούς συνδέσμους, τές επιρροές, τήν Άρβελέρ, ούτε μιά λέξη γιά τόν Γεωργάκη, τόν Τσικουρή, τήν Άντζελόνι Κρίμα!

Εΐπαν...

Μέ τήν άκόλουθη έρωταπόκριση κλείνει πρόσφατη συνέντευξη τού ύπουργού κ. Μαγκάκη:

— Προέρχεσθε από έναν άλλο χώρο. Αυτή τή στιγμή βρίσκεσθε στήν κυβέρνηση τού ΠΑΣΟΚ, σās εκφράζει;

— Αισθάνομαι φοβερά ευχάριστα, άνετα. Όλοι δουλεύουμε...

Εΐπε σέ αντίστοιχη συνέντευξη ό ύπουργός κ. Κουλουμπής:

«... Υπάρχει στά παιδιά μου όμως μιά αυτόνομία καί μιά αυτόδυναμία. Είναι χαρακτηριστικό ότι ό γιός μου, στήν προεκλογική περίοδο ...έκανε τή δική του ομάδα γιά νά μέ βοηθήσει, τελείως άνεξάρτητα από έμένα καί ίσως ήταν πιό άποδοτικός...»

Καί ό ύπουργός κ. Τζοχατζόπουλος στήν έκπομπή: «Η ΕΡΤ 2 στή Βουλή»:

«... Νά ταυτισθεϊ ό έλληνικός λαός μέ τό σύνολο τών έργων πού γίνονται μέ τόν ιδρώτα του»

Εΐπε άκόμα ό κ. Λιάνης, ύπουργός Έρευνας καί Τεχνολογίας:

«Εΐτε τό θέλετε ή όχι ό Μάρξ είναι ξεπερασμένος. Σήμερα ζούμε στήν εποχή τών ρομπότ».

Ο πρόεδρος τής ΕΡΤ 2 κ. Άποστολόπουλος σέ σκηνοθέτη πού τού πρότεινε έκπομπή γιά τόν Καβάφη:

«Η πρότασή σου είναι γιά εύρωπαϊκή τηλεόραση. Ο έλληνικός λαός δέν τά σηκώνει αυτά. Νά σου πω έγώ μιά ιδέα. Όταν πέθανε ό Καβάφης, κάποιοι πρεσβευτές πήραν από τό σπίτι του τές καρέκλες. Νά βρεΐτε τά όνόματά τους. Θά 'ναι επιτυχία».

Κατά νεότερη ανακοίνωση τήν περί ελληνικού λαού φράση δέν τήν είπε ό κ. Άποστολόπουλος αλλά τό Δ.Σ. τής ΕΡΤ, άκόμα χειρότερα δηλαδή. "Α ναί! Καί οι πρεσβευτές πού φάγανε τές καρέκλες ήταν, λέει, μόνο ...ένας».)

Καί ό κ. Μπέης, Πρόεδρος τού Δ.Σ. τής ΕΡΤ:

«Γιά νά περάσει λ.χ. άπόδοση τής εκκλησιαστικής περιουσίας στή διαχείριση τού κράτους, είναι άπαραίτητα κάποια άνοιγματα πρός τό εκκλησιαστικό κατεστημένο. Άκόμη καί τό σταυροπροσκύνημα τής Παναγίας τού Σουμελά...»

Ίστορία του εργατικού κινήματος ή πώς αλλιώς νά τή βρίσκουμε μεταξύ μας

Στό τεύχος 49 του *Πολίτη* (Μάρτιος 1982) δημοσιεύθηκε ένα άρθρο του Άντωνη Λιάκου: «Μία από τις μεγάλες σιωπές της ιστοριογραφίας μας — Ίστορία του ελληνικού εργατικού κινήματος». Τό άρθρο αυτό που αναφερόταν γενικά στην αναγκαιότητα γιά τήν έναρξη μιάς έρευνας στό χώρο τής ιστορίας του ελληνικού εργατικού κινήματος, ήταν ή άφορμή νά διατυπώσω έγγραφως άπορίες (μολονότι καθυστερημένα) και σκέψεις πού τριβέλιζαν τό μυαλό ενός μη ιστορικού. Έδω άκριβώς υπογραμμίζω γιά νά μήν γίνουν παρεξηγήσεις. Ούτε ιστορικός ούτε άνιστόρητος. Μόνο μη ιστορικός. Οί ειδικοί, λοιπόν, πρέπει νά δείξουν κατανόηση και έπείκεια γιά τίς θεωρητικές έλλείψεις, τά κενά, τίς παρανοήσεις.

«Τό στοιχειώδες καθήκον τής ιστορίας — έλεγε τότε ό Α. Λιάκος — είναι νά βοηθήσει τούς ανθρώπους νά καταλάβουν τή χώρα τους και τήν εποχή τους»¹. Πολύ άπλό και πολύ φιλόδοξο ίσως, αλλά σίγουρα τέτοιους φιλόδοξους στόχους πρέπει νά βάζει μιά κοινωνική επιστήμη γιά νά πάει μπροστά. Μπορεί νά έχει κανείς αντίρρηση σ' αυτό; Μάλλον όχι. Στό σημείο αυτό όμως, αρχίζει και γεννιέται μέσα μου μιά ύποψια πού είναι και άμβολία και μου κλονίζει τό σίγουρο οικοδόμημα πού έχω συλλάβει μέ τό νού μου γιά τήν επιστήμη. Κάθομαι και σκέφτομαι. Αυτό πού λέει ό Λιάκος και πού φαίνεται τόσο σωστό και σίγουρο είναι άρκετό γιά νά δικαιώσει τήν ιστορία ως επιστήμη κοινωνική; Δέν κάνω διάκριση ιστορίας και ιστοριογραφίας (αυτή ή τελευταία πολύ μ' ένοχλει). Γιά τήν ιστορία λέω γενικά. «Τό βασικό σήμερα δέν είναι νά δραματίζεις μιά χτεσινή ή αύριανή αίγλη, αλλά νά ξέρεις νά φτιάχνεις τήν ιστορία πού χρειάζεται τό σήμερα. Ίστορία ως επιστήμη τής κατανόησης του παρελθόντος και συνείδηση τής εποχής, θά πρέπει άκόμα νά όρίζειται και ως επιστήμη τής άλλαγής, του μετασχηματισμού.»² Μιά ιστορία του σήμερα ή μιά ιστορία γιά τό σήμερα. Ίστορία όχι μόνο προσφορά ρουτίνας στη βιβλιογραφία, αλλά προ-κλητική και προσ-κλητική. Μιά ιστορία πού διεγείρει μέ τήν έν-

νοια άφυπνίζει. Ίστορία μέσα στην ιστορία.

Τό άλλο, τό προσέξατε. Ίστορία ... όρίζεται και ως επιστήμη τής άλλαγής, του μετασχηματισμού. Αυτό πιά ποιός τό θυμάται σήμερα; Ούτε και ό πιό «ρομαντικός» ιστορικός δέν θά τολμήσει νά τό ισχυριστεί. Θά μου πείτε, βέβαια, ότι ή άλλαγή, ή «πραγματική άλλαγή» και ό μετασχηματισμός είναι λέξεις πού σε τούτον τόν πολυπαθή τόπο, τόν τελευταίο καιρό, έχουν χάσει πιά τή σημασία τους. Άλλά καλό είναι μερικές φορές νά σκεφτόμαστε ότι ή ιστορία δέν φέρνει στό φώς μόνο γεγονότα, δέν ξεκαθαρίζει καταστάσεις, δέν άποκαθιστά, δέν άπομυθοποιεί μόνο — νά μιά άλλη λέξη πού έχει φθαρεί: στό κάτω κάτω ό μύθος δέν κρύβει τίποτα ούτε και φανερώνει τίποτα: παραμορφώνει. Άκόμα, υπάρχουν μύθοι μέ πολιτική τοποθέτηση, έντιμα διατυπωμένοι. Έξαρτάται από τόν άναγνώστη του μύθου³ — αλλά υπάρχει πάντα μιά «μείζων» προοπτική και μιά στοιχειώδης πρακτική⁴. Αυτά άκριβώς τά δύο στοιχεία είναι πού κάνουν τήν ιστορία έσσει επί-καιρη.

Αυτό πού συμβαίνει όμως στό χώρο τής ιστορικής έρευνας στην Έλλάδα σήμερα, έχει καμιά σχέση μέ τά παραπάνω; Έδω και άρκετό καιρό, κυρίως μετά τή μεταπολίτευση, ό χώρος βρίσκεται σε άναστάτωση, σε υπερδιέγερση. Μέ έντονα συμπλέγματα ένοχής γιά τήν καθυστέρηση, πανικόβλητοι, όλοι μαζί, επαγγελματίες ιστορικοί και έρασιτέχνες, πανεπιστημιακοί και μη, νέοι, γέροι έχουν πάρει βουνά και όρη, κάμπους και θάλασσες κι έχουν αρχίσει νά συμμαζεύουν, νά καταγράφουν, ν' άποδελτιώνουν τά άρχεία των Δήμων, των χωριών, των κοινοτήτων. Ξέθαψαν από σεντούκια πού τρίζουν τά κιτάπια και τίς φυλλάδες του παππού τους πού ήταν σιφλικές στη Θεσσαλία ή καπετάνιος στην Ύδρα ή μούτσος στα Ψαρά. Έτσι, υπό τό φώς μιάς μαρξίζουσας, υποτίθεται, θεωρίας πού συσκοτίζει τήν πραγματική προοπτική ενός ιστορικού έργου έχουν άποδυθεί σήμερα σε μιά κατακλυσμική άπογραφη-καταγραφη τής προσπάθειας γιά τήν ίδρυση σαπου-

νοποιίας στην Κορώνη τόν ΙΗ αι.» ή όλίγα τινά γιά τήν «εισαγωγή και τή διάδοση τής καλλιέργειας του ά-

1. Στο έξής όπου υπάρχει παρένθεση χωρίς παραπομπή είναι από τό άρθρο του Λιάκου.

2. Βλ. Ζάκ λέ Γκόφ-Πιέρ Νορά: *Τό έργο τής Ίστορίας*, εκδόσεις Ράππα, σελ. 15.

3. Ρ. Μπάρτ: «Μυθολογίες - Μάθημα», εκδόσεις Ράππα.

4. Μέ τήν έννοια πού δίνει ό Άλτουσερ: *Γιά τόν Μάρξ*, εκδόσεις Γράμματα 1978, σελ. 167: «... μέ τόν όρο θεωρία θά έννοούμε μιά ειδική μορφή τής πρακτικής ή όποια άνήκει, κι αυτή επίσης, στην πολυσύνθετη ένότητα τής «κοινωνικής πρακτικής» μιάς καθορισμένης ανθρώπινης κοινωνίας. Ίστορητική πρακτική έντάσσεται κάτω από τόν γενικό όρισμό τής πρακτικής (κάθε διαδικασία μετασχηματισμού μιάς καθορισμένης, δεδομένης πρώτης ύλης, σ' ένα καθορισμένο προϊόν).

5. «Αυτού του είδους τήν επίδραση θά τήν ονομάσουμε άγοραίο μαρξισμό, και τό μεγαλύτερο πρόβλημα σε μιά άνάλυση είναι νά διαχωρίσουμε τόν άγοραίο μαρξισμό από τά μαρξιστικά συστατικά τής ιστορικής άνάλυσης» (Ε. Hobsbawm: *Ίστορητική συμβολή του Καρόλου Μάρξ στην επιστήμη τής ιστορίας*, εκδόση Μνημων 1981, σελ. 13, και παρακάτω αναφέρει ποιά είναι τά στοιχεία πού περικλείνει ό άγοραϊός μαρξισμός μέ πρώτο στοιχείο τήν οικονομική έρμηνεία τής ιστορίας, δηλαδή τήν πεποίθηση ότι ό οικονομικός παράγοντας είναι ό βασικός, από τόν όποιο εξαρτώνται οι υπόλοιποι, και λεπτομερειακά: από τόν όποιο (οικονομικό παράγοντα) εξαρτώνται φαινόμενα πού ως τώρα θεωρούσαμε ότι συνδέονται και πολύ μέ οικονομικά θέματα. Σ' αυτόν τό βαθμό επικαλύπτεται από τό μοντέλο «βάση και έποικοδόμημα» (πού χρησιμοποιείται τό περισσότερο γιά νά εξηγήσει τήν ιστορία των ιδεών). Παρ' όλη τήν προειδοποίηση του ίδιου του Μάρξ και του Έγκελς, παρ' όλες τίς έμβριθείς παρατηρήσεις μερικών πρώτων μαρξιστών όπως του Labriola, τό μοντέλο αυτό συνήθως έρμηνεύτηκε σά μιά άπλή σχέση κυριαρχίας και εξάρτησης άνάμεσα στην «οικονομική βάση» και τό «έποικοδόμημα»...

Άν λοιπόν οι προηγούμενες μελέτες και πολλές άλλες μελέτες του ίδιου τύπου πού κυκλοφορούν δέν είναι άγοραϊός μαρξισμός τότε ποιός είναι ό άγοραϊός μαρξισμός;

ραβσοίτου στην Πελοπόννησο» ή τις «Σαπυνοποιίες της Κρήτης στο 18ο αιώνα»⁵ (αν προχωρήσει αυτό τὸ ἐνδιαφέρον του γιὰ τὶς σαπυνοποιίες καὶ στοὺς μεταγενέστερους αἰῶνες, εἶμαι σίγουρος ὅτι σὲ λίγο καιρὸ θὰ ἔχει νὰ μᾶς ἀνακοινώσει κάτι καὶ γιὰ ἐπίγονο γνωστῆς οἰκογένειας σαπυνοποιῶν πού σήμερα εἶναι κάτοχος τοῦ Νόμπελ. Ὅλο καὶ κάποια σχέση θὰ ὑπάρχει).

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτὸ, δειλὰ δειλὰ, ρωτᾶς: Ἱστορία γιὰ ποιόν; Μήπως ἡ ὑπερειδίκευση τοῦ ἱστορικοῦ ἀντικειμένου ἔχει σὰ συνέπεια τὸ ἔργο νὰ ἀπευθύνεται μόνο σ' ἕναν-πολὺ περιορισμένο κύκλο ἐπιστημόνων; Ἐτσι ὅμως τὸ ὄραμα γιὰ τὸ ὁποῖο μιλοῦσαμε παραπάνω χάνεται μπρὸς ἀπ' τὰ μάτια μας. Ἡ ἱστορική ἔρευνα οὐτε γίνεται πρὸς ἐπικοινωνία μοναχικῶν ὑπάρξεων οὐτε ἀπευθύνεται στὸν καθένα. Ἐχει τὴν ἀνάγκη ἀναγνωστῶν καὶ εἶναι ἀφελῆς ὁποιος πιστεύει τὸ ἀντίθετο. Ἱστορία I.X. δέν ὑπάρχει. Ἡ μοιρολατρική ἀποδοχὴ τῆς ἀντίληψης ὅτι σὲ τελευταία ἀνάλυση ἕνα εἰδικὸ ἱστορικὸ ἀντικείμενο ἐξ ὀρισμοῦ δέν μπορεῖ παρά νὰ ἐνδιαφέρει ἐλάχιστους διαιωνίζει μιά κατάσταση ἐσωτερικῆς ἱστορίας⁶ πού προκαλεῖ ἀδιαφορία καὶ ὕπωση. Ἐτσι ἡ ἱστορία στεγανοποιεῖται. Ἀπασχολεῖ μόνον τοὺς εἰδικούς. Τοὺς «μνήμονες». Αὐτοὺς πού ἔτυχε καὶ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο. Τὸ ἱστορικὸ γεγονός χάνει τὴν κοινωνικὴ του σημασία. Ἀποκοινωνικοποιεῖται καὶ ἔτσι γίνεται ἀφάνταστα ἐπιστημονικὸ καὶ θανάσιμα πληκτικὸ.

Τώρα μὲ τρόπο βλέπω νὰ πλησιάζει ἡ ὥρα τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος. Ἐφτασε ἡ ὥρα του. Ἐφτασε ἡ στιγμή, οἱ ἐργάτες ἐκτὸς ἀπὸ τὶς οἰκονομικὲς διεκδικήσεις τους (τελευταία ἔχουν πληθύνει) νὰ κοιτάξουν καὶ λίγο τὴν ἱστορία τους. Γιατί πρέπει τέλος πάντων... οἱ Ἕλληνες ἐργάτες νὰ «συνειδητοποιήσουν τὸ ἱστορικὸ τους παρελθόν, ἀπαλλαγμένο ἀπὸ ἰδεολογικὲς σχηματοποιήσεις, ἀποσιωπήσεις καὶ παραχαράξεις». Λέτε μέσα στοὺς ἐργασιακούς χώρους ν' ἀρχίσουν οἱ ἐργάτες φροντιστήρια ταχείας ἐκμάθησως ἱστορίας; Τώρα μάλιστα πού ἔχουμε καὶ σοσιαλιστικὴ κυβέρνηση. Πού ξέρεις; Ποτέ δέν εἶναι ἀργά. Ἄρκει νὰ δείξουν λίγο φιλότιμο καὶ νὰ διαβάσουν.

Μακάρι. Ἄλλὰ διατηρῶ τὶς ἐπιφυλάξεις μου. Δέν βλέπω νὰ ὑπάρχει ἐφους... Μήπως θὰ ἔπρεπε «πρὶν τὴν ἀναζήτηση καὶ τὸν ἐντοπισμό, τὴ συλλογὴ ἢ τὴ φωτογράφιση, τὴ

διαφύλαξη, τὴν ταξινόμηση καὶ τὴν εὔρετηρίαση τῶν ἀρχαιολογικῶν πηγῶν, τῶν ἐκδόσεων καὶ τῶν ἄλλων μαρτυριῶν, γραπτῶν καὶ προφορικῶν, τῶν σχετικῶν μὲ τὴν ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος» καὶ πρὶν ἀπὸ «ἐκκλαϊκευτικὲς διαλέξεις» νὰ ξανασυζητήσουν (ἂν ἔχουν ἤδη συζητήσει) καὶ νὰ δώσουν ἐμπνευσμένες ἀπαντήσεις στὰ ἀπλά ἐρωτήματα: «Γιὰ ποιόν γράφεται αὐτὴ ἡ ἱστορία; Μὲ ποῖο σκοπὸ; Σὲ τί καὶ σὲ ποιόν χρησιμεύει σὲ σχέση μὲ τὸ ἐργατικὸ κίνημα;»⁸. Ἐχω τὴν ἐντύπωση ὅτι οὐτε εἶναι τόσο θεωρητικὸ τὸ πρόβλημα οὐτε ἔχει ξεκαθαρισθεῖ. Ἡ μήπως θεωροῦν ὅτι τὰ «ἀπλοϊκά» ἐρωτήματα αὐτοῦ τοῦ τύπου ἔχουν ἀπαντηθεῖ μὲ τὴν ἐννοια ὅτι «τὸ στοιχειῶδες καθήκον τῆς ἱστορίας εἶναι νὰ βοηθήσει τοὺς ἀνθρώπους νὰ καταλάβουν τὴ χώρα τους καὶ τὴν ἐποχὴ τους»;

Γιὰ ἕνα πράγμα εἶμαι σίγουρος: ὅτι «ἱστορικὴ ἀντιμετώπιση πού δέν παρουσιάζει κανένα θεωρητικὸ ἐνδιαφέρον, δέν μπορεῖ νὰ ἔχει πολιτικὴ λειτουργία. Γιατί αὐτὸ τὸ εἶδος ἱστορίας μεταδίδει κιτριμισμένες εἰκόνας καὶ παραφθίρει τὰ πραγματικὰ προβλήματα»⁹. Γ.Β.

6. «Ἱστορία γραμμένη εἴτε ἀπὸ πολιτικὰ στρατευμένους γιὰ στρατευμένους, εἴτε ἀπὸ πανεπιστημιακούς γιὰ τοὺς συναδέλφους τους, συνεχίζει νὰ παράγει καὶ νὰ διαιωνίζει μιά ἐσωτερικὴ μορφή τῆς ἱστορίας.» (E. Hobsbawm: Labor History and Ideology) ἀπὸ τὸ ἄρθρο τοῦ Georges Hauri πού δημοσιεύτηκε στὸν *Πολίτη* τεύχος Νοεμβρίου 1977, σελ. 58.

7. μνήμων *Μνήμων*: περιοδικὸ τῆς Ἑταιρείας Μελέτης τοῦ Νέου Ἑλληνισμοῦ, πού εἶναι μιά πολὺ συμπαθητικὴ Ἑταιρεία ἀλλὰ, ἀπὸ τὴ φύση τῆς δουλειᾶς της καὶ τῶν συζητήσεων πού διοργανώνει, καταδικασμένη νὰ λειτουργεῖ γιὰ πολὺ λίγους εἰδικούς ἢ μερικούς ἐρασιτέχνες πού τὸ «ἱερὸν πάθος» ὀδήγησε τὰ βήματά τους στὸ μικροσκοπικὸ καὶ οἰκεῖο ὑπογιάκι τῶν Ἐξαρχεῶν.

8. Γιὰ τὴν ἱστορία τοῦ ἐργατικοῦ κινήματος, ἄρθρο τοῦ Georges Hauri, *Πολίτης*, τεύχος Νοεμβρίου 1977, σελ. 58.

9. Ἀπὸ τὸ προηγούμενο ἄρθρο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΚΟΜΜΟΥΝΑ»

ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝ

Κομμούνα - Ἀντιπαραθέσεις 2

ΒΙΑΤΣΕΣΛΑΒ ΣΥΣΣΟΪ ΕΦ

Ἡ ζωὴ ἔγινε καλύτερη

Ἡ καθημερινὴ ζωὴ στὴ Ρωσία, ἡ καταπίεση, τὰ στρατόπεδα, ἡ ὑποκρισία τῆς Δύσης, δοσμένα ἀπὸ ἕνα μεγάλο σκιτσογράφου πού ζεῖ παράνομα στὴ Ρωσία.

«Κομμούνα» - Σουλίου 9

τηλ. 3602.644

Κομμούνα - Θεωρία 3

Γ. ΚΑΡΑΜΠΕΛΙΑΣ

Ἡ μικρομεσαία
δημοκρατία

Τὸ «παράδοξο» μιᾶς χώρας τοῦ καπιταλιστικοῦ κόσμου μὲ διατήρηση καὶ ἐπέμβαση τῶν μικρομεσαίων στρωμάτων, μέχρι καὶ τὴν ἐξουσία. Οἱ ἀντιφάσεις καὶ τὰ ὅρια τοῦ ΠΑΣΟΚ. Πραγματικότητες καὶ προοπτικὲς τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας.

«Κομμούνα» - Σουλίου 9

τηλ. 3602.644

